

Eluca Atalı

Nalşəkıllı mühasirə

**“Müəllim” nəşriyyatı
BAKI – 2019**

Redaktor:

Əntiqə Qonaq, əməkdar jurnalist

Eluca Atalı. NALŞƏKİLLİ MÜHASİRƏ. Bakı: “Müəllim” nəşriyyatı, 2019, 92 s.

Kitabın ərsəyə gəlməsində böyük zəhməti olmuş bu insanlara minnətdarlığımı bildirirəm. Kitabın redaktoru, can dostum, gözəl qələm sahibi, Qarabağ savaşında ön cəbhə olaylarını qələmi ilə işıqlandırmış əməkdar jurnalist Əntiqə Qonağa, Qarabağ savaşında Xanlar könüllü batalyonunda savaşmış Elli Atayurda, uşaqlığını daşnaklar oğurlamış, 11 yaşından əlinə silah alıb Laçını qorumuş Zabux kənd sakini, Sultan bəyin həmkəndlisi Fizuli Ağayeva, kitab yayımının sürətlənməsində fədakarlıq etmiş Birüz Atalıya və Sevinc Mamoyevaya təşəkkürlərimi bildirirəm.

Xüsusilə qeyd etmək istərdim ki, kitab yazılan zaman dəfələrlə görüşüb söhbətləşdiyim Laçınlı balası Əli bəy mənə Laçın, Zəngəzur əyaləti, Zabux və o məkandakı hər qaya, daş, dağlar, yaylalar haqda çoxlu sayda əhvalatlar, əfsanələr danışdı. Yazı prosesində özümü Zabux dərəsində hiss etməm məsləhətçimin doğma yurd yerini ürəkdən sevməsi və anlatmasının nəticəsi idi.

Tezliklə Zabuxda görüşənədək!

ISBN 978-9952-435-76-4

© Eluca Atalı, 2019

Asif Ata

DÖYÜŞ HƏLƏ BAŞLANMAYIB - BAŞLANMALIDIR

Ermənilər üçün “Böyük Ermənistan” ideyası indiki vəziyyətdə Məqsəd deyil - vasitədir... - Qəsd vasitəsi; **kimdənsə nəsə qoparmaq istəyi**. Qarabağın azğıncasına, həyasızcasına zəbtini Tarixi Missiya biçimində həyata keçirirlər; quldurluğu “ülviləşdirirlər”.

Həmçinin erməni diasporası Qəsd işi üçün pullarını əsirgəmir və bunu yenə də Müqəddəs Məqsədə xidmət kimi qələmə verir.

Həmçinin “Yazıq erməni” ideyası da humanizm pərdəsi altında Qəsdə bəraət qazandırır.

Bir sözlə, mundar əxlaqsızlıq tüğyan edir və bu baxımdan erməniylə döyüş – həm də əxlaq, insani ləyaqət uğrunda döyüşdür.

Erməni həm də köhnə müsəlman “geriliyi”nə, “zəifliyi”nə bel bağlayırdı: öz “Aliliyi”ni və azərbaycanlının “Adiliyi”ni xəyalında cəfəngcəsinə uydurmuşdu: **deyəsən hələ də buna inanır**.

Qarabağ uğrunda döyüş hələ başlanmayıb – başlanmalıdır!

TƏKRARLANAN TARİXİMİZƏ DƏYİŞMƏYƏN YANAŞMAMIZ

Bəzən eyni adamdan və oxşar mövzulardan yazmaq yorucu olur. Yazının ünvanlandığı mənbə barədə yeni söz tapa bilməyə-cəyindən və fikir, ifadə, yanaşma tərzinin tükənəcəyindən ehtiyat edirsən. Amma istisnalar da var və mən yaradıcılığım boyu bir neçə şəxs və onların yazdıqlarına dəfələrlə qayıtsam da, nə yazmaq həvəsim azalır, nə də bezirəm, usanıram, vaz keçirəm.

25 ildən artıq bir müddətdə tanıdığım və dostluq etdiyim, şəxsiyyətinə və yaradıcılığına bərabər tərzdə hörmət və ehtiram bəslədiyim, yanar qəlbli, azadlıq təşnəli, bütöv azərbaycançılıq və qalib vətənçilik ideyaları ilə alışıb-yanan, bu düşüncə və fikirlərini iyirmiyədək kitabında müxtəlif janrlarda yazdığı məqalə, fəlsəfi miniatür, hekayə, esse, monoqrafiya, povest, pyes və romanlarında ustalıqla, yüksək bədii sənətkarlıqla verən Eluca Atalı məhz bu cür yazarlardandır.

Eluca Atalı nədən yazır, nələrdən yazır, necə yazır, hansı məsələlərə toxunur... bunu sadıq oxucuları yetərincə bilirlər.

Eluca Atalı Bütöv Azərbaycançısı... Eluca Atalı vətənpərvərdir... Eluca Atalı vətənin, torpağın hər bir vətəndaşın milli ləyaqət məsələsi olduğunu insanların şüurunun ən dərin qatına qazmaq üçün mücadilə aparan bir aydınımızdır... Eluca Atalı insanları öz mənlərini kəşf etməyə və bu mənin hər şeydən üstün olduğunu dərk etməyə səsləyir... Təbii ki, əsərləriylə. Ona görə də, yorulmaq bilmədən, daha dəqiq desəm, qaçaraq, tənqəfəs, ayaqüstü yazmağındadır. Sanki, illərlə, əsrlərlə, gecikməyizin əvəzini çıxmaq istəyir, boşluqları doldurmağa çalışır. Məncə, buna nail də olur...

Eluca Atalının "Naləkilli mühasirə" dramı təxminən bir aya yazıb bitirdiyi və yenicə çapdan çıxan ipisti bir pyesdir. Kitab dram janrında yazılmış beş pərdəli, on beş şəkili tarixi əsərdir. Əsərdə hadisələr I dünya savaşının Anadolu cəbhəsindəki rus qoşununun yerləşdiyi hərbi qərargahdan başlayır və 1917-ci ilin fevralında Rusiyada baş verən burjua inqilabı nəticəsində taxt-tacı

laxlayan çar yaranmış ikihakimiyyyətləkdən və ölkə daxilində başlayan iç savaştan ehtiyat edərək Türkiyədən qoşununu geri çəkməyə məcbur olur. Əlbəttə, rus qoşununun Türkiyədən qənimətsiz çıxması nəinki Rusiya, ermənilər üçün də həzm ediləsi hal deyildi.

Anadolu cəhbəsinin generalı Fyodorov qeyzlənən Andronikə bildirir ki, ermənilər bundan sonra Rusiyanın Cənubi Qafqaz siyasətinə xidmət edəcəklər və qazandıqları torpaq Azərbaycandan olacaq. Bundan ruhlanaraq Naxçıvan, Qərbi Azərbaycan, Güney Azərbaycan, Zəngəzur və Qarabağa hücum edən Andronikin rəhbərlik etdiyi ordu olmazın vəhşiliklər törədir.

Nuru Paşa Gəncə-Bakı istiqamətindən, Qara Bəkir Paşa Qərbi Azərbaycan-Naxçıvan istiqamətindən öz qoşunları ilə Azərbaycana girib daşnak-kommunist qaniçənləri təmizlədikləri zaman Andronik Naxçıvandan qaçmaq məcburiyyətində qalır. Bu zaman Zəngəzur bəyi Sultan bəyə məktub yazıb, Azərbaycana tərək edib Dərbəndə getmək üçün Qarabağdan gəlib keçməli olduğunu və bunun üçün ona izn verilməsini rica edir. Sultan bəy onun hiyləsini anlayır və Andronikə onun öz dilində cavab verir: Otuz minlik qoşununu mühasirəyə alaraq məhv edir. Beləliklə də, ermənilərin Qarabağı işğal etmək arzularını bir əsr geriyə atmış olur. Sultan bəyin yüz il əvvəlki bu misilsiz qələbəsini güclü bədii təsvir vasitələri ilə ədəbiyyata gətirən yazıçı bununla da, yeni nəslə mübariz və vətənpərvər ruhda kökləyərək onlarda işğal altında qalan torpaqlarımıza sahiblik hisslərini gücləndirməyə çalışır. Çünki özünə inamı olmayan kəs, Vətəninə sahib çıxma bilməz.

Kitabda həmçinin müəllifin 4 müsahibəsi və 1 məqaləsi də yer almışdır. **“Tarixin gizli qorxusu”, “Erməni suda asan əriyəcək şəkər deyil”, “Çanaqqala şahidi Qarabağımın talismanıdır”, “Ermənilər bizdən İŞİD obrazı yaradır”, “Vətən tarla kimidir, o görə hər an alağ otlarından təmizlənsin”**. Adlarından da görüldüyü kimi hamısının mövzusu Vətən, torpaq, ikiye bölünmüş, hissə-hissə parçalanmış yaralı Azərbaycanımızın sağalmağı bilməyən yarası, bütün bunlar yetməmiş kimi yepyeni Qarabağ acımız, Xocalı faciəmiz.

Kitabdakı yeganə məqalə **“Çanaqqala şahidi Qarabağımın**

talismanıdır” adlanır. Çanaqqala və Qarabağ kimi çox dəyərli tarixi ərazilərimizin adlarının yanaşı çəkildiyi sərlövhəsi belə məqaləni səbrsizliklə oxumaq həvəsi oyadır adamda. Və oxuyanda görürsən ki, həqiqətən bu adların başlığa çıxarılmasına da, onu hərisliklə, az qala birməfəsə oxumağa da dəyərmiş. Həm oxumaq, həm də nəticə çıxarmaq üçün çox qiymətli bir əsərdir deyərdim: Çanaqqala şəhidliyinin 90 kilometrədək ərazisinin xeyli hissəsini ziyarət etmiş müəllif cibində qalan cüzi türk lirəsinə rəmzi suvenirilər alır. Bu an yaşlı qadının suveniriləri düzdüyü masasının alt tərəfindən torpağa bulaşmış gilizi “Çanaqqala şahididir” deyərək ona hədiyyə etdiyindən təəccüblənsə də, qadının sonrakı açıqlamasından ürəyi rıqqətə gəlir. “Sən yazarsan qızım. Tariximizi yaz, qələbəmizi yaz, qoy gələcək nəsillər Türkiyənin necə qüdrətli bir dövlət, türklərin necə qəhrəman bir xalq olduğunu gorsünlər”... Və məqalənin sonunda müəllifin gəldiyi nikbin ruhlu qənaət: İnanca görə, döyüşə gedən əsgərə gənc qadın güllə verərsə, o güllə talisman kimi əsgəri bütün cəbhə boyu qoruyar. “Çanaqqala çahidi Qarabağımın talismanıdır!”

Kitabın hər səhifəsi, hər sətiri oxucuya tariximizin reallıqları barədə geniş bilgilər verir. Müəllifin zəngin mütaliəsi, arxiv araşdırmaları, hadisələrin canlı şahidlərini tapıb onlarla görüşməsi, güclü müşahidə və qənaətləri nəticədə ortaya olduqca mükəmməl və gərəklili bir tarixi əsərin qoyulması ilə nəticələnmişdir.

Eluca Atalının oxucuları ilə növbəti görüşünə gətirdiyi bu kitab - "**Nalşəkili mühasirə**" zənnimcə uzun müddət teatr səhnələrində tamaşaçı anşlağı ilə qarşılanacaq, yeni nəsil tariximizin qəhrəmanlıqla dolu bir parçasını əyani vasitələrlə seyr etmək imkanı qazanacaqdır.

Əntiqə QONAQ,
əməkdar jurnalist

Nalşəkili mühasirə

İştirakçılar:

- II Nikolay** – Rus çarı
Katalikos V Gevorg – erməni elçisi
General Fyodorov – Anadolu cəbhəsinin baş komandanı
Satenik – Erməni qızı
Andronik – Ruslardan general rütbəsi almış, Anadoluda paşanı öldürüb onun adını oğurlamış erməni qulduru
Siranuş – Andronikin məşuqəsi
Haykaz – Andronikin silahdaşı
Levon – Andronikin ikinci silahdaşı
Sultan bəy – Azərbaycan qəhrəmanı, Nalşəkili mühasirə hərbi əməliyyatını Zabux dərəsində gerçəkləşdirən Qarabağ bəyi
Xosrov bəy – Gəncənin general qubernatoru, Sultan bəyin qardaşı
Erkək Tavat – Əkiz qardaşları və 17 yaşındaykən toy gecəsi nişanlısı, bacısı, ata-anası ermənilər tərəfindən öldürülmüş Laçınlı bəyin qızı
Xəlil bəy – Sultan bəyin ən yaxın silahdaşı, 25 yaşında bir gənc
Nəbi – Sultan bəyin qulluqçusu

Epizodik rollar:

- Birinci keşiş**
İkinci keşiş
Rus əsgərləri
Keşiş Kirkos – Qarabağdakı Alban kilsəsinin erməni keşişi
Erməni kəndliləri
Türk əsgərləri

I pərdə

I səhnə

1914-cü il birinci dünya savaşının başladığı bir dövrdür, rus-türk savaşı Anadolu cəbhəsində cərəyan edir. Dekabrın 20-si, sərt qış günüdür, hər yeri qar örtüb. Çar II Nikolay ordaki rus qoşununun vəziyyətini öyrənməkdən ötrü Türkiyəyə gəlir. Dincəlmək üçün cəmi on beş dəqiqəlik vaxt ayırır. Ətrafdan güllə səsləri və yaralıların çığırbağırtısı eşidilir. Çar əynində uzun xəz palto, əlində ikibaşlı qartal fiquru olan əsa ilə rus ordusunun hərbi qərargahına girir. Onun arxasınca iki nəfər hərbi böyük, təmtəraqla bəzədilmiş qoltuq gətirirlər. Çar qərargahın ortasında durub əlindəki əsanı iki dəfə yerə vurur, onun göstərşindən sonra qoltuğu əsa ilə işarələdiyi yerə qoyurlar. Çar keçib orda əyləşir.

General Fyodorov: (Çarın qarşısına keçib iki ayağını cütləyir, iki əlini belindən asılmış uzun qılıncının üzərində üst-üstə qoyub təzim edir). Əlahəzrətin ziyarətinə gələn var.

II Nokolay: Kimdir?

General Fyodorov: Erməni kilsəsinin katalikosu V Gevorg.

II Nikolay: Buyursun! (Çar paltosunun ətlərini birəlli yığır).

General Fyodorov işarə ilə qapını göstərir, qapıda duran iki əsgər kənara çəkilib katalikosu içəri buraxırlar. O, çarın qarşısına gələrək əyilib onun əlini və paltosunun ətəyini öpür, diz çöküb dodaqlarını çəkməsinə vurur. Çar əsasını sol əli ilə tutub sağ əlini onun çiyinə qoyur. Bundan sonra katalikos qəddini düzəldib ayağa qalxır.

II Nikolay: Sizi dinləyirəm.

Katalikos V Gevorg: Zataliləri bildiyi kimi, biz daim sizin yanınızda olmuşuq.

II Nikolay: Yəni, kim?

Katalikos V Gevorg: Əlahəzrət, bağışlayasınız, səhvim var, mən özümü qədərincə təqdim etmədim. Biz erməni xalqı olaraq...

II Nikolay: *(Onun dediyini təkrarlayır).* Erməni xalqı?!

Katalikos V Gevorg: Bəli, bəli, eşitdiyiniz kimi, mən erməni xalqının nümayəndəsi kimi sizin hüzurunuzdayam. Bura onların istəyini dilə gətirməkdən ötrü gəldim. *(Çarı mənalı-mənalı süzüb sözünə davam edir).* Biz erməni xalqı hələ birinci Rus-fars savaşından sizin yanınızda yer almışıq. Əlahəzrətimizin diqqətinə çatdırmaq istəyirəm ki, biz ənənəmizə sadıq qalaraq, yenə də sizin təbəələrinizdənəm.

Onun dediklərinə razılıq əlaməti olaraq çar məmnun-məmnun başını tərpədir. Katalikos V Gevorg əlini yuxarı qaldırıb işarə verir, bu zaman qapıdakı iki rus əsgəri bir-birindən ayrılaraq qapını açırlar. İçəri başdan ayağa qədər bürünmüş bir qadın girir.

Katalikos V Gevorg: Bu bizim çar sarayına kiçik bir hədiyyəmiz!

Qadın çarın qarşısına gəlib boğazının altındakı ipi açır, örtük yerə enir, aristokrat geyimdə gözəl və gənc bir erməni qadını ortaya çıxır. Çara təzim edir.

II Nikolay: Biz sizdən rus-türk cəbhəsində türk gülləsinə sipər olacaq əsgər gözləyirdik, amma siz... *(Qadına baxa-baxa).* Siz zərif bir çiçəklə gəldiniz.

Katalikos V Gevorg: Əlahəzrət cənabları bilməmiş deyil, həyat özü də bir cəbhədir, onunsa döyüşçüsü zərif bildiyiniz qadınlardır. Biz hər sahədə sizə xidmət göstərməyə hazırıq. Rus-fars cəbhəsində olduğu kimi, rus-türk cəbhəsində də bizə güvənə bilərsiniz.

Çar onun dediklərindən məmnun olub başını tərpədir razılıq əlaməti nümayiş etdirir.

II Nikolay: Rus-fars!

Katalikos V Gevorg: Elədi, əlahəzrət, eşitdiyiniz kimi.

II Nikolay: Bu savaş çox arxada qaldı. İndi biz türk cəbhəsindəyik.

Katalikos V Gevorg: Fərq etməz hansı cəbhə olsun, biz hər bir cəbhədə sizin yanınızda yer almışıq.

II Nikolay: Və...

Katalikos V Gevorg: Sadiq qalacağıq!

II Nikolay: Sadiqliyiniz dəyərləndiriləcək!

Katalikos V Gevorg: O zamankı savaşıda ruslara yardımımıza görə, əlahəzrət imperator I Nikolay Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarını ləğv edərək, İrəvan quberniyası adı altında birləşdirdiyi iki xanlığın torpaqlarını böyük iltimat göstərərək İran ermənilərinə hədiyyə etdi.

II Nikolay: Yəni ki, sizlərə!

Katalikos V Gevorg: Bu hələ bizlər anlamına gəlmir. Çünki türk torpaqlarında yaşayan ermənilərin də öz istəkləri var.

Katalikos V Gevorg qadına işarə verir, o, əlindəki bürmələnmiş kağızı çara uzadır.

Kalikos V Gevorg: Əlahəzrət imperator öz mübarək imzasını bura atarmı?

II Nikolay: Hansı sənədə?

Katalikos V Gevorg: *(Səsinə mülayimlik qatararaq, asta tonda).* İndicə sövdələşdiyimiz...

II Nikolay: *(Qadını göstərərək).* Mən onu qoruyacağıma söz vermədim.

Katalikos V Gevorgdan kənarında durmuş iki erməni keşişi güclə eşidiləcək səslə bir-birinə pıçıldaşırlar.

Birinci Keşiş: Onu qorumaq üçün katalikos boğaz yırtmaz.

İkinci keşiş: Onu dəyirmanın boğazına ölü atsan, diri çıxar.

Birinci keşiş: Onda qalmış çar sarayında itkin düşə.

Katalikos V Gevorg: O daha əlahəzrətinkidir. Biz bəxşeyişimizin özünü sizə qurban edəcəyinizə əminik. Bu səbəbdən də onun sizlər tərəfindən qorunacağını rica edə biləmərik.

II Nikolay: Müqəddəs həzrətləri, çox lütfükarsınız.

Katalikos V Gevorg: *(Katalikos məmnuncasına başını köksünə əyir və qadına yaxın gəlib onun əlindəki sənədə barmağının ucu ilə toxunur).* Mən öz xalqımın istəyini sizə çatdırdım, rus-türk savaşında sizin yanınızda olacağıq.

II Nikolay: Sadiqliyinizə şübhə etmirəm!

Katalikos V Gevorg: İndicə sövdələşdik ki, rus-türk savaşında fars-rus savaşında olduğu kimi biz yenə də sizin müttəfiqinizik.

Çar təsdiq əlaməti olaraq əlindəki əsanı iki dəfə yerə vurur.

Katalikos V Gevorg: Əlahəzrət, Rusiya Türkiyəni zəbt etdikdən sonra məzlum erməniləri mükafatlandıracağına söz verdi.

II Nikolay: Məzlumların bizdən hansı mükafatı gözlədiklərini deyə bilərsinizmi?

Katalikos V Gevorg: Əslində biz böyük əməyimizin müqabilində sizdən o qədər də böyük olmayan bir istək rica edirik.

II Nikolay: Müqəddəs həzrətləri, sizi əmin edirəm ki, siz nə arzu edirsinizsə, yerinə yetiriləcək, amma savaştan sonra. Mən sizin... ermənilərin sədaqətinə tamamilə inanıram. Sizi əmin edirəm ki, erməni xalqını yaxşı gələcək gözləyir. Siz hansı ərazilərdə yeni idarəetmə tətbiq edilməsini istərdiniz?

Katalikos V Gevorg: İmperator həzrətləri, İstanbul...

Çar əlini havaya qaldırıb onun susması üçün işarə verir.

II Nikolay: İstanbul adının siz tərəfdən dilə gəlməsi yanlış olardı. Bilməmiş deyilsiniz ki, rus imperiyasının banisi I Pyotr İstanbulun fəthini bizlərə (*Əlini sinəsinə qoyur*). vəsiyyət edib.

Katalikos V Gevorg: Əlbəttə, biz sizin sayənizdə ikibaşlı rus qartalının asıldığı İstanbulda ticarətimizin genişlənməsi ilə kifayətlənəcəyik. Amma hələlik altı vilayəti və əlavə olaraq Klikiyada, dəmir yolunu Qarsdan davam etdirmək, Aralıq dənizinə qədər çatdırmaq olar.

II Nikolay: Həmin rayonlarda nə qədər erməni var?

Katalikos V Gevorg: (*Geri dönüb arxasında duran erməni keşişlərinə baxır, nə cavab verəcəyini müəyyən edə bilmir*). Sayları...

II Nikolay: Güman etmirəm, siz o dəmir yolunu türklərdən ötrü inşa edəsiniz.

Katalikos V Gevorg: Əlahəzrət gümanında yanılırmı.

II Nikolay: Onlar çoxdularmı? (*Katalikosa ani göz atıb*). Ermənilər... (*Əlavə edir*).

Katalikos V Gevorg: Yeni ərazilərdə erməni əhalisi kifayət qədər olacaq.

II Nikolay: İnanıram, inanıram!

Katalikos V Gevorg əlindəki sənədi çara uzatmasından ötrü erməni qadına işarə verir. Qadın çar qarşısında yenidən təzim edib əlindəki

sənədi ona uzadır. General Fyodoroviçində quş lələyindən qələm olan qızılı boşqabla çara yaxın gəlib qabı ona uzadır. Lakin, o, qələmi götürməyib əsasını iki dəfə yerə vurur. General Fyodorov boşqab olan əlini çarın qarşısından geri çəkir. Çar generala erməni qadının əlindəki müqaviləni almaq əmrini verir. General kağızı qadından alır.

II Nikolay: Ucadan oxu!

Katalikos V Gevorg: Əlahəzrətin bizə boyun aldıqlarından savayı, orda bir şey yoxdur.

II Nikolay: Müqavilə iki tərəfli olur, bir tərəf yazır, digər tərəf qəbul edir. Qəbul edən yazılanı oxumaq haqqı var.

General Fyodorov: Əlahəzrət rus çarı II Nikolaya erməni xalqının tələbləri:

Zatımıza bildiririk ki, Rusiya Türkiyəyə qalib gələndə qədər onun yanındaıq. Əvəzində Anadoluda erməni dövlətinin yaranması üçün bizə yardım etməsini təvəqqi edirik.

Çar əlini yuxarı qaldırır, Fyodorov müqavilənin oxunmasına son qoyub sənədi ona uzadır. Bu dəfə əlində boşqab tutmuş erməni qızı qabı çara uzadır və üzünə gülümsəyir. Çar qələmi götürüb qızın əlindəki sənədə imza atır.

Katalikos V Gevorg: Biz zətən artıq əlbir çalışırıq.

II Nikolay: Necə?

Katalikos V Gevorg: Zatalilərinin (Çarın altındakı qoltuğa işarə edir). əyləşdiyi indiki taxt-tac Anadolu kilsəsindən erməğandır.

II Nikolay: (Katalikos sözünü bitirən kimi ayağa durur). Dincəlmək yetər! İş başına!

O, əlindəki əsasını iki dəfə yerə vurandan sonra qapıdakı iki rus əsgəri yaxın gəlib qoltuğu yerdən qaldırır. Katalikos sənədi öpüb gözünün üstünə qoyur və sonra sinəsinə sıxıb çarın qarşısında təzim edir. Erməni qadın çarın qolundan tutaraq hərbi qərargahdan çıxırlar, onların arxasınca əsgərlər qoltuğu qərargahdan çıxarmaq istərkən..

II Nikolay: O qalsın!

Əsgərlər qoltuğu qaytarıb əvvəlki yerinə qoyurlar, keşişlər və katalikos eyni zamanda gözlərini qoltuğa dikirlər.

II pərdə

I səhnə

1917-ci il fevral ayının sonudur, Rusiyada bolşevik hərəkatı güclənir, birinci fevral burjua inqilabı olur. Rusiyada ikihakimiyyətlik yaranır, ölkə daxilindəki çaxnaşma çar II Nikolayı təşvişə salır. Ordunun gücü ilə ölkə daxilində sakitlik yaratmaq istəyən hakim dairə rus ordusunu Anadolu cəbhəsindən geri çəkir.

Hadisə Anadolu cəbhəsində qurulmuş rus hərbi qərargahında baş verir. Əsgərlər general Fyodorovun göstərişi ilə qərargahdakı əşyaları yavaş-yavaş yığışdırıb daşıyırlar. Divardakı Türkiyə xəritəsini çıxarıb bürmələyib generala verirlər. General onu əsgərin əlindən alıb acıqla yerə tullayır. Bu zaman Andronik başalovlu içəri girir. Qərargah qapısında keşik çəkən iki əsgər onu içəri buraxmaq istəmir.

Birinci əsgər: General heç kimi qəbul etmir.

İkinci əsgər: Generalın əmri var...

Andronik: (Əsgərləri itələməyə cəhd edir, lakin onun qarşısını içərini yığışdıran digər iki əsgər kəsir). Mən də rus ordusunun general çiyinliyini daşıyıram! Üstəlik Rusiyanın müttəfiqi Fransanın. *Andronik əllərini çiyinlərinə vurub bağıra-bağıra rütbə nişanlarını əsgərlərə göstərir.*

Birinci əsgər: Bu sizin içəri girə biləcəyiniz qədər yetərli deyil.

İkinci əsgər: Generalın əmri olmadan kimsəni içəri buraxa bilmərik.

Andronik: Necə yəni, buraxa bilmərik? Necə yəni?... O, tək mənə yox, bütün zavallı millətimə zərbə vurur burdan qaçmağı ilə.

General Fyodorov bağirtısını eşidibona sarıbaşını çevirib sakitcə baxır. Əsgərlərə işarə edir Androniki buraxsınlar. Əsgərlər bir-birindən aralanıb onu içəri buraxırlar.

Birinci əsgər: (Andronikin ardınca içəri girmək istəyən onun

silahdaşı Haykazın qabağını kəsir). Sən hara?

Andronik: Burax! O, mənimlədir.

İkinci əsgər onun üst-başını axtarmağa başlayır.

Andronik: Hanı, o? Hardadı?

Birinci əsgər: Kim?

İkinci əsgər: Sizə kim lazımdır?

Andronik: Rus generalı! Harda gizlənib? Cavab verməlidir!

Birinci əsgər: General...

Birinci əsgər general Fyodorova baxır, o isə arxada durub çığırbağır salan Androniki sakitcə seyr edir.

Andronik: Hərbdə üzərinə götürdüyü məsuliyyəti unudanı yerindəcə güllələyirlər. *(Əl atıb tapançasını çıxarır, qərargah keşikçisi olan hər iki əsgər cəld çiyinlərindən tüfənglərini aşırıb Androniki nişan alırlar).*

General Fyodorov: Durun! *(Amiranə səsə əmr verir).*

Andronik tapança tutduğu əlini yanına salır. Hər iki əsgər tüfəngini Andronikin sinəsindən geri çəkib çiyinlərinə aşırırlar.

General Fyodorov: Burdayam!

O, Andronikə tərəf yerişir.

Andronik: Rus qoşunu bizə heç nə deməmiş gizləncə cəbhədən qaça bilməz. Bu xəyanətdir! Xəyanət...

General Fyodorov: Xəyanət? Sadəcə, sadəcə, ...xəyanət...

Andronik: Şərəfimə and olsun, başqa adı yoxdur!

General Fyodorov: Paşa əfəndiləri bilməlidir ki, rus qoşunu erməni kilsəsinə deyil, II Nikolaya tabedir və çarın əmrinə əsasən savaşa meydanına atılır və ya əksinə... Yəni, geri çəkilir.

Andronik: Cənab general...

General Fyodorov: Biz erməniləri himayəmizə götürməmişik.

Andronik: Bunu indi demək çox asandır, amma biz sizin öldürdüyünüz osmanlı əsgərinin paltarını geyib osmanlı çadırında türk əsgərini yataqdaca boğazlayanda, bizə əlçalılıq "Molades, soldat!" - deyirdiniz. Biz canımızı təhlükəyə atanda...

General Fyodorov: *(Sağ əlini çiyini üstə qaldırır).* Siz bunu çox böyük zövq və ehtirasla edirdiniz, bunu görməmək mən tərəfdən korluq olardı. Və həm də bu savaş meydanının tələbi idi.

Orda oldu və qaldı.

Andronik: Necə yəni, oldu və qaldı? Necə, yəni...

General Fyodorov: Sizin qəhrəmanlığınız rus tarixində yazılacaq və...

Andronik: (*Hiddət və istehza ilə*). Və onu oxuyan türk osmanlıya xəyanətimizə görə bizi...

Fyodorov: (*Acı-acı gülür*). Hı-hı-hı...

Andronik: Amma biz sizə sığınmışıq.

General Fyodorov: Təəssüf!

Andronik: Düşünürəm, biz bunda səhv etməmişik.

General Fyodorov: Səhv edib-etmədiyinizi tarix göstərəcək.

Andronik: (*Məyuscasına*). Bəs, indi?

General Fyodorov: Təəssüfləndiyimi gizlədə bilmərəm, sağ qalmağınızdan ötrü indi özünüza başqa sığınacaq axtarmalısınız.

Andronik: Sağ qalmaq? Biz sağ qalmaq üçün döyüşmədik. Biz qənimət üçün döyüşdük, bizim şikarımız Anadoludur!

General Fyodorov: Biz, biz, bizzz... Siz arzunuzun dalıya yalnız hisslərinizlə yüyürmüsünüz, siz görək bu işdə aqlınızı da özünüzlə birgə gəzdirəydiniz. Bu aksiomadır, tarixdən bəllidir ki, bütün savaqlar qələbə ilə bitməz. Və ya savaqla bir tərəf udanda, digər tərəf uduzar.

Andronik: Biz bu savaqla məğlubiyyətlə çıxma bilmərik. Anlayırsınız, bu bizdən ötrü nə deməkdir? Sizin gedişinizdən sonra bizim Osmanlıda yaşamağımız yüz faiz təhlükəlidir.

General Fyodorov: Cənab Andronik, izninizlə sora bilərəmmi, sizin hansı planınız vardı, əgər Rusiya Türkiyəni yenə bilməzsə, siz bu halda necə hərəkət edəcəkdiniz?

Andronik: Biz daim sizə yaramışıq.

General Fyodorov: Hı...hı...hı...hı (*Acı-acı gülür*). Yaramısınız, yoxsa... bizdən yararlanmışsınız?

Andronik: Biz... Biz sizə arxayın idik, arxamızda siz dururdunuz. Bağladığımız müqavilənin şərtinə əsasən...

General Fyodorov: (*Əlini havaya qaldıraraq Andronikin sözünü bitirməsinə imkan vermir*). Biz cəbhəmizi dəyişməli olduq, bugünkü gerçəklik budur.

Andronik: Siz biz zavallıları yalnız buraxırsınız?

General Fyodorov: Düşünürəm, siz savaşa bizzat qatılmışdınız. Anadoludan torpaq iddiasına sizi kökləyən öz arzularınızdır.

Andronik: Unutmayın, çar ermənilərə söz verib.

General Fyodorov: Bəlkə boynuna qoymusunuz zavallılara torpaq qənimətini əldə etməyə yardımçı olsun? (*Andronikə ciddi-ciddi baxır*). Sizə məsləhət görərdim, öz istəyinizlə etdiyiniz iş üçün kimdəsə günah axtarmayasınız.

Andronik: Biz sizin müttəfiqiniz olduğumuz halda siz bizə bildirməmiş... (*Andronik susur, Fyodorov əlinin işarəsi ilə ona davam etməsini bildirir*). Bizim çarla müttəfiqlik müqaviləmiz var. Bəs, o necə olacaq?

General Fyodorov: Su meymunun boğazına çıxanda, balasını ayağının altına qoyar. Qaldı müqaviləyə, indi onun icrası çarı bataqlığa sala biləcək qədər onun üçün təhlükəlidir.

Andronik: Siz cəbhədən çəkilə bilərsiniz, amma türkün bizim müştərək düşmənimiz olduğunu unutmamalısınız.

General Fyodorov: İndi Rusiya düşməni Rusiyadan kənarında gəzmir... Onun öz içi düşmənlə doludur, çarı devirmək istəyən inqilabçılar varkən...

Andronik: (*Üzünü Haykaza tutub onunla yavaş səsle danışır*). Çarın düşmənləri ilə sazişə girməliyik.

Haykaz: Necə?

Andronik: Ağlını işlət! (*Sonra yenə general Fyodorova çevrilib*). Amma biz gerçəkdən də Anadoluda savaşı davam etdirmək istəyirik.

Androniklə generalın başlarının mübahisəyə qarışmasından istifadə edən Haykaz masa üstündəki general Fyodorovun qızıl cib saatını götürüb içəri döş cibində gizlədir.

General Fyodorov: Təbii, təbii... Savaşda qalmalısınız, savaştan qənimətsiz çıxmaq axmaqlıq olardı. Osmanlının zəifləyən bir dövründə nədən sizin caynağınız boş qalsın? Bizimsə sizə yardımımız ancaq silahla ola bilər.

Andronik: (*Səsinə mülayimlik qatıb*). Amma rus qoşunu olmadan biz burda neynəyə bilərik?

General Fyodorov: Siz burda qalmaqacsınız!

Andronik: Elə isə silah nəyimizə lazımdır?

General Fyodorov: (*Əlini yuxarı qaldırıb barmaqları ilə çırtma vurur*). Çarın Cənubi Qafqaz siyasətinə yardımçı olacaqsınız.

Andronik: Bəs, Anadolu?

General Fyodorov: Məsləhətim Anadoludan gözünü və ayağını çəkmək olacaq. Otuz minlik qoşun və yetərinə odlu silahla Azərbaycan üzərinə yeriyəcəksiniz. Düşünürəm, bu güclə Ağrı dağda və Naxçıvanda qədərincə möhkəmlənmək imkanınız olacaq.

Andronik: Bəs, Bakı?

General Fyodorov: Hı...hı...hııı... İştahın böyükdür, paşa.

Andronik: Bakı bu dəqiqə dünya süfrəsində iştahla yeyilən tamdır.

General Fyodorov: Belə görürəm, neft iyi sizin də burnunuzu qıcıqlandırır.

Andronik: (*Gülə-gülə*). Bu dəqiqə Bakı qubernatoru və neft qurultayının sədri ermənidir.

General Fyodorov: Sizinkilər pis çalışmışlar, önəmli nöqtələri zəbt etməkdə xüsusi istedadada malik olduğunuza qısqansam belə etiraf etməliyəm.

Andronik: Bəs, Qarabağ?

General Fyodorov: Siz heç də az şey istəmirsiniz!

Andronik: Çox istəyirik ki, heç olmasa, az da olsa mənimsəyə bilək.

Andronik susur, fikirli görünür.

General Fyodorov: Paşa nə düşünür?

Andronik: Təbii ki, sığınacaqlarımızı təyin edirəm.

II səhnə

Rus hərbi qərargahı boşalıb, general Fyodorov və əsgərlər çıxıb gedirlər, bütün əşyalar daşınıb. Andronik yerdən Türkiyə xəritəsini götürür.

Haykaz: Paşam dayanacaq tapdımı?

Andronik: *(Əlindəki xəritəyə baxa-baxa).* Bu işdə dayanmaq yoxdur. Osmanlı dağılan bir zamanda biz seyrçi ola bilmərik.

Haykaz: Bir az öncə paşam dayanacaq axtardığını dedi.

Andronik: Səhvən var, paşan Rusiya içindəki daha etibarlı sığınacağı axtarır.

Haykaz: Hııı...

Andronik: İnqilabçılarla işləməyə başlamalıyıq!

Haykaz: Çar daha işə yaramır?

Andronik: Nə qədər ki, o taxt-tacını itirməyib, biz də onu itirilmiş hesab etməməliyik. Amma bunun kənarında dadımıza yetəcək dayaq gəzməliyik.

Haykaz: Bəs, bolşeviklər? Burjuaziya?

Andronik: Kommunistlər zətən daşnaklarla çalışır, lakin burjuaziyanın nə qədər etibarlı olduğunu bilmirəm.

Haykaz: Bütün real güclərdən istifadə etməliyik. Burjuaziya da əl atmaq pis olmazdı.

Andronik: Yüz yerə baxan çaş qalar!

Haykaz: Paşam necə düşünür, Sateniki burjuaziyanın içinə yönləndirək?

Andronik: Dur, çar taxtdan enməyincə Sateniki yerindən tərpətmək olmaz.

Andronik qoltuğa oturur.

III pərdə

I səhnə

Andronik Türkiyədən Naxçıvana qaçır, bütün şəhəri qırıb, yerlə-yeksan edir. Ordan Qərbi Azərbaycana, Güney Azərbaycana keçərək soyqırım törədib, yenidən 1918-ci ildə Naxçıvana qayıdır. Şəhərin ən adlı-sanlı adamı olan Süleyman bəyi öldürüb onun evində yaşayır və oranı özünün qərargahına çevirir. Evin ortasında Anadoludakı rus hərbi qərargahından gətirdiyi, vaxtı ilə erməni kilsəsinin çara hədiyyə etdiyi qoltuq durur. Onun yaxınlığındakı balaca, dairəvi masanın ətrafında iki stul və masa üzərində qəlyanaltı var.

Andronik ilə tacir Haykın arvadı Andronikin yataq otağından çıxırlar, o, qadının qolundan tutub.

Andronik: Yəqin bu axşam da yalnız qalmayacam?

Siranuş: *(İki əlini yuxarı qaldırıqda Andronik onun qolunu buraxır, o əvvəl qarışmış saçını əlləri ilə səhmana salır, sonra da paltarının yaxasını düzəldib şalı çiyinə atır).* Təəssüfümü bildirməliyəm.

Andronik: Əcəba, əri səfərdə olan bir xanımın azadlığına məhdudiyət qoyan nədir?

Siranuş: Ərim bu gün səfərdən qayıdır desəm, yəqin məyusluğumu anlayarsınız.

Andronik: Elə isə o Naxçıvana yetişməmiş onu yoldan qaytaracaq bir səfər tədarük etmək zor iş olmaz.

Siranuş: Bu, baron Andronikin öhdəsinə buraxılası bir işdir. Çünki, o, hər şeyə qadirdir.

Andronik: *(Andronik onun əlini nəvazişlə öpür).* Sizin inamınızı qazanmaq mənə şərəfdir.

Siranuş gedir, Andronik çiyindən asılmış şalvar kəmərinə ikiəlli dartıb buraxır, kefi kökdür. Bu zaman öskürək səsi eşidilir.

Haykaz: Öhü, öhü! (*Otağa girir*). Əcəba, paşanın ətrafında bu qədər cavan qız olduğu halda, paşa nədən nüfuzundan bəhrələnib onları özünə ram etmir?

Andronik: (*Ona doğru yeriylərək*). Paşan yaşlı qadın ovundan daha çox məmnundur desəm, buna nə söylərsən?

Haykaz: Buna inanmaq zordur.

Andronik: O, Hayık kimi varlı bir bankirin övrəti və üstəlik atası Safrazyan Naxçıvanın bir nömrəli taciri. (*O, barmaqlarını bir-birinə sürtüdürib pulları var işarəsini verir*). Dara düşdüyümüz məqamda bu kişilərin hər ikisindən qədərincə bəhrələne bilərik.

Haykaz: (*Andronikə matdım-matdım baxır*). Mən düşünürdüm...

Andronik: Sənin düşüncən yanlışdır, sən düşünürdün, qadın mənə sadəcə yataq üçün lazımdır. Səhvən var, əzizim, qadın mənim üçün vasitədir Böyük Ermənistana gedən yolda.

Haykaz: Axı onlardan necə pul almaq olar?

Andronik: Şantay edərək!

Haykaz: Dur! (*Sözünə ara verir*). Demək...

Andronik: Demək, paşan gecə və gündüz bilmədən böyük ideyaya xidmət edir.

Haykaz: Paşam, paşam, sən sadəcə dahisən.

Andronik: İrəvanda vəziyyət necədir?

Haykaz: Nə İrəvan, nə də Araratdan ürəkaçan xəbər gəlməyib?

Andronik: Yenə nə oldu? (*Səsini qaldırır*). Bu boyda ordu ilə bir aydır İrəvanı tuta bilmirsiniz. Rus nə düşünər bizim haqqımızda? Zənn etməz ki, biz silahla davrana bilmirik?

Haykaz: Paşam, problem elə silahdadır, silah tükənib, yeni silah mənbəyini aşkarlamalıyıq. Bir bəd xəbər də var, Urmudan Naxçıvana keçirilən topları türklərin bu gecə ələ keçirdiklərini xəbər verirlər.

Andronik: Sən bu səhər bir yaxşı xəbərlə sevindirə bilərsən məni?

Haykaz: Təəssüf, reallıq bunu demir, silah çatmır, bomba qurtarıb? (*Danışa-danışa otağın ortasında var-gəl edir*). Bilmirəm,

necə olacaq?

Andronik: Nə olacaq? Necə olacaq? Azca bərkə düşən kimi dizinin əsir. Bir güllə səsinə fransızlar Qafan mis mədənlərini atıb qaçdılar, ordakı zavodu işə salıb partlayıcı maddələr, hərbi sursat hazırlamağa başlamalıyıq. Bu gün, vaxt itirmədən bunun icrasına başlanmalıdır.

Haykaz: Yəni, oralar boşdur?..

Andronik: Bomboşdur. Silah istehsalı üçün əmr verirəm. *(Otaqda var-gəl edir)*. Hə, bir də ora rəhbərliyi Hayıka tapşırduğım haqda məlumatı ona çatdır.

Haykaz: O, bu işi öhdəsinə götürərmə?

Andronik: Əgər xatırlatsan ki, paşa Andronik Qarabağdakı erməni dövlətinin rəhbəri olanda Naxçıvanın idarəçiliyini ona həvalə edəcəyinə söz verib, o zaman Hayık mis mədəninə qeyd-şərtsiz gedəcək.

Haykaz: Tacir... Silah istehsalı?

Andronik: Günü bu gün mis mədəninə getməlidir.

Haykaz: Axı, o, hələ səfərdən dönməyib.

Andronik: Dönməsi vacib deyil, yoldaca istiqamətini dəyişər. *(O, ayağa durub qaynayan qəhvədən iki fincan qəhvə süzüb gətirir və əyləşir)*. Baxmayaraq ki, Naxçıvanla Türkiyə iç-içədir, amma burda qəhvə hazırlamırlar. Bu naxçıvanlılar nədən bu qədər çaya alışqandılar, bilmirəm?

Haykaz: Paşam, nədən qəhvəni xidmətçiyə həvalə etmir?

Andronik: Boş ver, özüm hazırlayıram, doğrusunu desəm, mən alışdığım heç bir adətəmi tərgidə bilmirəm. Ölkədə görüb öyrəndiyim adətlərin heç birindən əl çəkə bilmədim. Qəhvədən, qəlyandan heç əl götürmədim. Türkiyədə bu vəziyyəti yaradanların Allah bəlasını versin. Mən ən çox sevdiyim Osmanlı məmləkətinin yabançısı, kim bilir, belə getsə, bəlkə də, xaini kəsildim.

Haykaz: Tərgidə bilmirsən, yoxsa buna cəhd etmirsən?

Andronik: Fərqi nə? Alışdığımı həyat tərzinə çevirirəm, onu da tutub gedirəm.

Haykaz: O zamana kimi ki, kimsə qıracaq...

Andronik: Eyni ilə elə... *(Qəhvə fincanını yuxarı qaldırıb fincana ani göz ataraq)*. Yox, yox, yenə yox! Sənin paşanın

adətlərini qırmağı bacaran olsaydı, mən indi qəhvəsiz qalar, əvəzində Naxçıvan çayı içmək əzabına dözərdim. Türk qəhvəsinin dadı başqadır, zəhrimara qalmış rusun vodkasına da alışa bilmədim.

Haykaz: Bəs, ingilisin viskisi necə, paşam dadına baxdımı?

Andronik: Yox hələ!

Haykaz: Nədən dadmadı paşam?

Andronik: (*Fikrə gedir, məyuscasına*). Çünki paşan ingilis bazarında xırid ediləcək qədər hələ də işə yaramır.

Haykaz: (*Qəhvədən bir qurtum içir*). Paşam qəhvə xiridərdi... (*Andronikin üzünə baxır, o, Haykazin tərifindən məmnun olduğunu biruzə verir*). Amma sadə qəhvə lohumsuz boğazdan çətin aşır...

Andronik: Allah baisin evini yıxsın, bizi yer-yurdumuzdan didərgin saldılar.

Haykaz: (*Qəhvə fincanını masaya qoyur*). Səhv etmirəmsə, əsl bais Anadolu cəbhəsindən qaçan Fyodorovdur?

Andronik: Tək bir şəxs olsaydı, dərd aşardı.

Haykaz: Başqa?

Andronik: Fyodorov əmrə müntəzir olan buyruq quludur. Bizi aldadıb Anadolu cəbhəsində meydanda tək qoyan rus imperiyasıdır.

Haykaz: Belə olan halda Rusiyadan üz döndərib ingilisə sığınmaq düz olmazmı?

Andronik: Yox!

Haykaz: Nədən yox?

Andronik: Bu boyda Naxçıvanda başı papaqlı qoymayan erməni generalının (*Əlini sinəsinə vurur*). mükafatsız qalmasını rusa bağışlamaram.

Haykaz: Bağışlamayacaq halda paşam nə edə biləcək?

Andronik: Hələ yanmayan kartlarımız var, onları oyuna buraxmalıyıq. (*Qəhvə fincanını masaya qoyub kimsənin eşidəcəyindən ehtiyatlanmış kimi boğazını Haykaza sarı uzadır*). Güclü müttəfiqlərimiz var, onları oyuna buraxmalıyıq.

Haykaz: Oynamaq istəməsələr necə?

Andronik: Dünyada yaranacaq ilk erməni dövləti ideyasına

can vermiş Şaumyanı əlimizdə tutmalıyıq.

Haykaz iki əlini bir-birinə sarıb havaya qaldırır.

Andronik: İşi elə qurmalıyıq ki, Şaumyan və Lalayan bizim əmrimizlə oturub-dursunlar.

Haykaz: *(Təəccüblə).* Yəni, bu mümkündür?

Andronik: Andronik deyirsə, demək, mümkündür.

Haykaz: Hansı əsaslarla deyir paşam?

Andronik: Bu il Bakıdakı mart qırğınına daşnaklar yalnızmı törətdilər? Daşnak-kommunist ittifaqının gücünü özümüzə yönəltməliyik.

Haykaz: Paşam...

Andronik: *(Səsini qaldırır).* Nə oldu? Bu həyəcana lüzüm varmı? *(Masanın üstünə yumruğunu vurur, Haykazin ayağının əsməsi kəsir, masa üstünə tökülmüş qəhvəni silməkdən ötrü Haykazin sinəsindən sallanan yaxalıqdakı dəsmalını çəkib dağılmış qəhvənin üstünə atır. Dəsmalın ucuna ilişmiş qızıl zənciri çəkib cib saatını əlinə alır).* General...

Haykaz: Fyodorov, Fyooooooooodorov cənablarından bir nişan.

Andronik: *(Qızıl saati döş cibinə qoyur).* Düşünürəm, bura onun üçün daha etibarlıdır.

Haykaz: Səhv etmirsiniz!

Andronik: *(Əli döş cibinin üzərində).* Zamanı bilmək istədiyən an məni narahat edəcəyini düşünmədən onu məndən sora bilərsən.

Haykaz: Tamam, tamam, paşam, sorun yoxdur. *(Kəkələyir...)* Paşam, mart qırğını erməninin qələbəsi deyil, rəzil olduq Bakıda.

Andronik: Burda rəzalətmi var? Mənim qəhrəman millətim cəmi üç gün ərzində on iki min türkü qırdı.

Haykaz: Türküstan polku əmr edən kimi də, silahı yerə qoyub Bakı kimi yağlı tikəni buraxıb şəhərdən çıxdılar.

Andronik: *(Ucadan gülür).* Ha-ha-ha! Bunu erməni üçün mü deyirsən? Qaçdılar... Qaçdılar!

Haykaz: Hə!

Andronik: Səhv düşünürsən!

Haykaz: Nəcə yəni səhv düşünürsən?

Andronik: Elə isə izn ver səni sevindirirəm.

Haykaz: Buyur, paşam!

Andronik: Bakı meri kimdir?

Haykaz: Erməni...

Andronik: Hı...

Haykaz: Bunun məsələyə nə dəxli?

Andronik: Səbrli ol, birbaşa dəxli var. Bakı Neft Qurultayının sədri kimdir?

Haykaz: Çox ehtimal, erməni!

Andronik: Ehtimalını doğrulduram.

Haykaz: Nəticə?

Andronik: Aha, nəticə istəyirsən? Elə isə buyur dinlə və minnətdar ol bizim ağıllı ziyahılarımıza. O silahlı Türküstan batalyonu Bakıya girdiyi bir aprel gecəsində bizim ziyahılar getdi türk ağsaqqallarının ayağına. Dedilər ki, bu qırğında zavallı ermənilərin əli yoxdur, Bakını qıran daşnaklardır. Qırdılar və gecə ilə çıxıb getdilər. Onlar da qazan qapağı, çömçə götürüb küçələrdə çala-çala hər iki milləti sakitliyə çağırdılar. Burda qazanan biz olduq. Bakıya yenidən hücum üçün bu hal bizimkilərə imkan verir.

Haykaz: Necə?

Andronik: Heç bir daşnak şəhəri tərk etmədi. Bakı meri qırğında iştirak etmiş qatı daşnakların soyadlarını türk, gürcü, rus, yəhudi soyadlarına dəyişib onların əvvəlki yerlərində qalmaq-larından ötrü zəmin yaratdı.

Haykaz: Nədən ağsaqqalları bizimkilər ortaya atdı?

Andronik: Çünki ağsaqqal sözü türkdən ötrü qanundur.

Qapı döyülür, Haykaz Andronikə baxır.

Andronik: Nəyi gözləyirsən?

Haykaz: Təbii ki, sizi!

Andronik: Öz yerini tut!

Haykaz qaçıb qapının arxasında durur və tapançasını çıxarıb əlində hazır saxlayır. Qapı bir də döyülür.

Andronik: Gəl!

Levon içəri girir, Haykaz tapançanı onun qulağının dibinə tutur.

Andronik: Aşağı sal!

Haykaz tapançanı qaytarıb belindəki əvvəlki yerinə taxır.

Levon: Paşam, sizlə görüşmək istəyən var.

Andronik: Kimdir?

Levon: Demir.

Andronik: Necə yəni, demir?

Levon: Deyir, kimliyimi yalnız paşa bilməlidir.

Andronik: Üst-başını yoxla, burax içəri!

Levon: (*Başını aşağı salıb utanır-qızarır*). Əfv edin, onu yoxlaya bilmərəm.

Əli ilə adamın bədənində nə isə axtarırmış kimi əllərini havada oynadır, onun əl ilə göstərdiyi formadan məlum olur ki, Androniklə görüşmək istəyən qadındır.

Andronik: Niyə?

Levon: Çünki qadındı...

Andronik: Onda nə durmusan? Qoy, gəlsin!

Levon gedir, dəhlizdən hüdüür daban qadın ayaqqabısının səsi gəli. Haykaz ilk səsi eşidən kimi yenidən qapının arxasına yüyürüb tapançasını əlinə alır. Aristokrat geyimdə qadın içəri girən anda silahı arxadan onun boynunun ardına tutur.

Satenik: Paşanın qadınlara qarşı lütfükər olduğunu hər kəs danışır, o üzdən paşadakı alicənablığı öz gözlərimlə görmək istədim.

Satenik arxasına düşüb onu izləyən Haykaza işarə edir.

Andronik: (*Haykaza işarə verir*). Sal aşağı.

O, silahı endirib yenidən belinə taxır.

Satenik: Unudulduğumu zənn etmirdim...

Andronik ona diqqətlə baxır.

Andronik: Dur! Sən osan, o... Xilaskarlıq missiyasını zərif vücuduna yükləmiş varlıq. Satenik, yavrum! Səni unutsam, nədürüst olaram. Şərəfimə and içirəm, son günlər ən çox arzuladığım qadın sənsən.

Satenik: Paşanın arzularına bu qədər tuş gəldiyimin sirrini bilərəmsə, sevinərəm. Ayrıca olaraq...

Andronik: Ayrıca?

Satenik: Ayrıca olaraq çar elçisi olduğumu unutmayın.

Andronik: Öz dövrənini başa vurmuş bir sarayın elçisi! Bəlkə, belə desəniz, daha doğru olar?

Satenik: Təəssüf, dediklərinizi təsdiqləməyəcəm... (*Susur*). Çarın getdiyi doğrudur, amma imperiyanın yaşadığı həqiqətdir.

Andronik: İndi (*Satenikin əlindən tutub yuxarı qaldıraraq onu tam süzür*). Xanım əfəndi, dövrən bolşeviklərinidir. (*O, qadının əlini buraxır*).

Satenik: Rusiyanın hansı formada idarə olunmasından asılı olmayaraq, onun öz forması imperiyadır.

Andronik: Düşünürsünüz, imperiya yenədəmi öz güvəncini saxlayacaq?

Satenik: O daimi dayaqdır! Məsələ onunla necə dil tapmağımızdadır.

Satenik sağ əlini yuxarı qaldırıb yenidən Andronikə uzadır. Andronik onun əlini ovcuna alıb öpür və erməni kilsəsinin mirası olan, vaxtı ilə Anadoludakı rus qərargahında çarın əyləşdiyi qoltuğu qadına göstərir. Qadın keçib orda oturur.

Andronik: Satenik can, təkmisən?

Satenik: Gördüyün kimi...

Andronik: İmperiyanın daimiliyini dərk etdiyən halda nədən çara varis doğmadın?

Satenik: Yəqin, ağına gəlməz ki, Satenik bunu istəməmişdi.

Andronik: Qətiyyən, o düşüncədə deyiləm.

Satenik: Çarı əhatələmiş alman mənşəli saray qulluqçuları mənə fürsət vermədilər. Onlar rus taxt-tacının varislərinin yalnız özlərindən olması iddiası ilə çarpışılar.

Andronik: Ah, zavallı Satenik, sən sarayda hansı əzablara dözdüyünü, övlad yangısı ilə necə qovrulduğunu yaxşı anlayıram. Amma hələ də gec deyil, sən cavansan, əlinə fürsət düşdüyü an rus varisini dünyaya gətirməkdən vaz keçmə.

Satenik: Axı, çar bitdi...

Andronik: Eyib etməz, çar bitdi, çarlıq bitdi, qabağımızda bolşeviklər var.

Satenik: Yaşasın imperiya!

Hər ikisi qəh-qəhə çəkib gülür.

Andronik: Düşünürəm, sadə türk qəhvəsini çoxdandır içmirsiniz?

Satenik: Təəssüf ki, dadına həsrət qaldığımı etiraf etmək

məcburiyyətinəyəm.

Andronik: Elə isə sizi sadə qəhvəyə qonaq edəcəm.

Satenik: Yəqin ki, lohumu ilə birgə...

Andronik: (*Məyuscasına*). Nə heyif ki, Anadoludan götürə bilmədiyim tək torpaq olmadı, ordan o qədər sürətlə qaçmalı olduq ki, lohum belə götürməyə fürsətimiz qalmadı.

Qadın əl çantasını eşib ordan bir balaca şokolad çıxarıb Andronikə uzadır.

Andronik: Düşünürəm, dörd il əvvəl Anadoludan getdiyiniz zaman özünüzlə götürdüyünüz lohumdur.

Satenik: Yanlış düşünürsünüz. Çar sarayından qaçarkən götürdüyüm mışka şokoladıdır.

Andronik: Düz etmişiniz, bundan sonra ağzımızı rus tamına alışdırmalıyıq.

Qapı döyülür, Andronik başı ilə Haykaza işarə verir, əlindəki qəhvə fincanını masaya qoyub tapançasını çıxarıb qapıya yüyürür.

Andronik: Buyur!

Qapı açılır, Levon içəri girən kimi tapança onun başına dirənir.

Levon: Məni türk də öldürməsə, sən öldürəcəksən.

Haykaz əlini yanına salıb tapançanı yenidən belinə keçirir.

Levon: Xanım əfəndinin iki dostu qapıda gözləyir.

Andronik: (*Təəccüblə Satenikin üzünə baxır*). Kim dedin?

Satenik: (*Andronikin rəyinə məhəl qoymadan*). Qoy, gəlsinlər!

Levon Andronikin reaksiyasına diqqət edir.

Satenik: Nə durmusan? De, gəlsinlər! Gözlətmə onları!

Haykaz qapıya yüyürüb tapançasını çıxarıb. Qapı açılanda iki nəfər böyük bir palazın hərəsi bir tərəfindən tutub güc-bəla ilə içəri girirlər. Hiss olunur yükləri ağırdır. Andronik ayağa durub çaşqın halda yavaş-yavaş onlara sarı gedir. Adamlar yükü otağın ortasına qoyurlar.

Andronik: Bu nədir?

Satenik: (*Andronikə sınaıyıcı nəzərlərlə baxır, o isə baxışlarını palaza zilləyib matdım-matdım süzür*). Təxmin etmədin?

Andronik başını yırğalayır.

Satenik: Hədiyyə!

Andronik: Belə görürəm, siz mənə çox ağır hədiyyə gətirmisiniz.

Satenik: Sizə? Hı-hı...

O, başını yırğalayır, sonra başını yuxarı qaldırıb gülümsəyir.

Andronik: Mənə deyil?

Satenik: Yox! Mən heç vaxt şəxslər üçün çalışmamışam. Bu, xalqa ərməğandır.

Satenik palazın açılması üçün işarə edir, iki adam hərəsi bir tərəfdən yükü açmağa başlayır.

Andronik: (*Hədiyyənin başına bir dəfə fırlanır*). Daş?!

Satenik: Bəli, daş!

Andronik: Məzar daşı?!

Satenik: Yox, tarix!

Andronik: (*Daşa yaxın gedib əlini onun üzərindəki yazıda gəzdirir*). Bu nədir?

Satenik: Özünüz oxuyun!

Andronik: Mən oxuya bilmirəm... (*Daşın o üzünə-bu üzünə diqqətlə baxır*). Amma məzar daşı olduğu bəlli...

Satenik: Yalnız məzar daşı?

Andronik: Daha nə?

Satenik: Yaddaş!

Andronik: (*Qadına mənalı-mənalı baxır*). Bunu neyləyəcəksən?

Satenik: (*Barmağını ayağının altına tuşlayır*). Bura basdıracam.

Andronik: Bura?! (*Barmağını ayağının altına tuşlayır*).

Satenik: Hə!

Andronik: Bura niyə?

Satenik: Siz mənə deyin görüm, bu kimin evidir?

Andronik: Süleyman bəyin!

Satenik: O kimdir?

Andronik: Türk!

Satenik: (*İrəli addımlayıb Andronikin qolundan tutur, ona asta səslə*). Elə ona görə də, bu daşı bu evin zirzəmisinə basdırmalıyıq.

Andronik: Zir-zə-mi-si-nə?

Satenik: Ev uçanda hamıya sübut olacaq ki, ev... (*Barmağını Andronikin sinəsinə dirəyir*).

Andronik: Mənimdir!

Satenik: Bəli... Burda vaxtı ilə kimin oturduğunu uzun-uzadı araşdırmağa ehtiyac qalmayacaq, mübahisəsiz-filansız, hamıya bəlli olacaq ki, bu iqamətgah, cah-cəlal (*Əlini yuxarı qaldırıb evin tavanını göstərir*). baron Andronikə məxsus olub.

Andronik: Sən... Sən gerçəkdən zəki doğulmusan. Satenik can, zaman itirmək bizim üçün ölümə bərabərdir.

Satenik: Anladım, yola hazırlaşmalıyam.

Andronik: Afərin, oyanıq qadın!

Andronik general Fyodorovun qızıl saatını içəri döş cibindən çıxarıb baxır. Əlinin altındakı zəngi havaya qaldırıb çalır, Levon içəri girir.

Levon: Paşam buyursun.

Andronik: Qəbulda kimlər var?

Levon: Culfanın pristavı, bir azərbaycanlı qəzet müxbiri və üç tacir arvadı.

Andronik: Onları bir-bir göndər içəri.

Levon: Paşam əmr etsin, birinci kim gələcək?

Andronik: Pristav.

Levon: Oldu, paşam.

Andronik: Dur, olmadı!

Levon susub Andronikin nə deyəcəyini gözləyir.

Andronik: Pristavdan sonra (*Qımışıb bığlarını hər iki əli ilə sığallayaraq*) tacir arvadlarını birbəbir göndər. Hə, pristava da de ki, generalın zamanı azdır, söhbətdə ən önəmli mətləblərə yer versin.

Levon: Oldu, paşam.

Andronik: Dur, olmadı.

Levon durub susur.

Andronik: Azərbaycanlı müxbiri sonda göndər.

Pristav içəri girəndə Andronik irəli bir addım atıb əl uzadır.

Pristav: Cənab Andronik! Mən bu yerlərin pristavıyam. Lakin sizinlə yalnız bir pristav kimi deyil, mühüm bir iş üçün danışmağa gəlmişəm.

Andronik: (*Özünü yığışdıraraq pristava diqqətlə baxır*).
Dinləyirəm! Dinləyirəm!

Pristav: Cənab Andronikin rus hökuməti yanındakı nüfuzundan bəhrələnib ermənilərin türklərə qarşı qoyulmasına son verilməsini rica edərdim.

Andronik: Pristav cənabları necə fikir edir, Andronik Türkiyədən Naxçıvana savaşı yatırtmağamı gəldi?

Pristav: Siz Naxçıvana qədəm basarkən rus hökuməti tərəfindən hərbi paradla qarşılanmanızın şahidi oldum desəm, yanılmıram. Çünki, o nümayişin təşkilatçılarından və iştirakçılarından biri də mən idim. Alicənab birisi kimi qarşılanıb və böyük sayğı ilə qulluq edilməniz mənə əsas verir deyim ki, siz istəsəniz, Naxçıvandakı və ümumən bölgədəki erməniləri sakitliyə dəvət edə bilərsiniz.

Andronik: Sizin belə bir ricada bulunmağınız mənə anlaşılmaz gəlir. Çünki siz nə türk, nə də ermənisiniz, amma ürəyiyənmişlik edirsiniz.

Pristav: Cənab generala ərz edirəm ki, əvvəla, siz də bilməmiş deyilsiniz, min səkkiz yüz iyirmi səkkizinci ilin on fevralında rus-fars savaşı bitdikdən sonra Rusiyanın payına düşən Quzey Azərbaycanın İrəvan və Naxçıvan xanlığı ləğv olunaraq, onun yerində İrəvan quberniyası yaradıldı. Mənim babam İvan Yefremoviç I Nikolay tərəfindən həmin quberniyanın ilk qubernatoru elan olunub. Elə o zamandan bəri İrəvan və Naxçıvan ərazisində hakimiyyət edən Yefremovlar nəslidir. Biz bacardıqca çalışmışıq ki, İrandan bizim quberniyaya köçürülən ermənilər problemsiz yaşasınlar, onlar bizim quberniyada özlərini qərib hiss etməsinlər. 1905-1906-cı illərdə baş verən erməni-müsəlman ittilafından törənmiş faciələrin bir çoxunu öz gözümlə görmüşəm. Mən hər iki tərəfdə dağılan kəndlər, yanan evlər, günahsız öldürülən minlərlə uşaq və qadınlar görmüşəm. İndi də onları düşünərkən ürəyim ağrıyır. Hazırda Osmanlı-Rusiya münasibətlərinin pozulması nəticəsində əski faciələrin yenidən yaşanması qorxusu var. Bu faciələrin zəmini hazırlanır. Zənnimcə, bunların qarşısını alarsınızsa, öz xalqınıza da böyük bir atalıq etmiş olarsınız.

Andronik: Düşünürəm, bu yalnız sizin istəyinizdir?

Pristav: Bu həm də türk və erməni xalqının istəyidir.

Andronik: Rus?.. (*Pristava mənalı-mənalı baxır*). Onlar da bu istəkdədirlərmi?

Pristav: Əgər söhbət rus xalqından gedirsə, nədən onlar sakitlik istəməsinlər ki?

Andronik: Əgər mövzu (*Andronik şəhadət barmağını tavana tuşlayır*). yuxarıdakılardan... onların istəyindən gedirsə, ona sözünüz nədir?

Pristav: (*Udqunur*). Yuxarılar...

Andronik: Rus hakimlər!

Pristav: Cənab Andronik də bilməmiş deyil ki, indicə sadaladığım olaylar və Culfa, Ordubad, ümumən Naxçıvanda törədilmiş hadisələr çar hakim dairəsinin dövründə idi.

Andronik: Siz də onun elçisi idiniz və indi də...

Pristav: Kimin elçisi olmağımdan asılı olmayaraq, mən və ailəm burda yaşayırdıq, bütün xalq kimi mən də hər kəsin qansız-qadasız yaşamasını istəyirəm. Burda heç kim qazanmır.

Andronik: Səhvini var! (*Pristava yaxınlaşıb əlini onun çiyinə qoyur. Onun gözlərinin içinə baxır*). Səhviniz var, cənab! Qazanır, özü də çox. Götürək elə Yayıcı kəndini, orda indi türk varmı?

Pristav: Yoxdur. Təəssüf edirəm, ermənilər oraları qırıb-talayandan sonra orda bir nəfər belə türk qalmadı.

Andronik: Demək, orda erməni qələbəsi var.

Pristav: Orda erməni də yoxdur.

Andronik: Tezliklə olacaq. Birinci mərhələ torpağı türkdən təmizləmə, ikinci mərhələ erməniləşdirmək, sonra...

Pristav: Sonrası?

Andronik: Məlumdu, erməni dövləti ortaya çıxır. Yadında saxla, çar həzrətləri getdi, idarəçilik dəyişdi, amma erməni niyyəti yerində qalır. Mənə bax! (*Pristav ona diqqətlə baxır*). Mən saçımı mübarizədə ağartmışam, ömrümü mübarizəyə həsr etmişəm. Balkan savaşından tutmuş Qərbi Azərbaycan, Anadolu, Xoy, Səlməs...hamısında hərbi əməliyyatlar keçirmişəm. Necə deyirsən...

Pristav: Cənab, tökülən qanlara yetər demək zamanı gəlmədimi?

Andronik: Cənab pristav! Mən mübarizəsiz yaşaya bilmərəm. Mübarizədə bir çox səhvlər də buraxmışam, çəkinmədən bunu etiraf edirəm. Bir çox hadisələrdə isə bilərəkdən aldanmışam. Artıq ixtiyarlaşdım, daha səhv etməməyə çalışacağam. Bu mübarizə "İttihadi-tərəqqi" firqəsilə başladığım son mübarizədir. Bu mübarizənin planı bir dövlətin, yaxud bir diplomatın planı deyildir. Bu planı şəxsən mən özüm qurmuşam. Bunun üçün siz məhəlli türkləri, bəlkə də, tanışınız olursa, ağıllı bildiyiniz erməniləri əmin edə bilərsiniz. Bu mübarizə türklər əleyhinə deyil, Osmanlı dövləti, daha açığı ittihadi-tərəqqiçilərin əleyhinədir. Əleyhimə çıxmayan hər bir türkün gözünü bağlayan erməni bizim hazırkı məqsədimizin düşmənidir. Mən bunu sözdə yox, işdə də göstərəcəyəm. Lakin siz türklərlə danışın. Onlar da oraq-tüfəng kimi işlərə əhəmiyyət verməsinlər. Düşüncəm sizi qane etdimi?

Pristav: Siyasətlə işimiz yoxdur. Bizim üçün "İttihadi-tərəqqi" firqəsi də, daşnaksütyun firqəsi də eynidir, onlar arasında fərq qoymaq zor işdir. Çünki onların hər ikisi bir sözü deyir. Bu firqələr ətrafında toplananların hər ikisi bir millət olsaydı, bu iki firqənin kölgəsində sərvət qazanan burjuaziya birləşə bilsəydi, bu iki firqənin cəbhə üçün işləyəcəyi şübhəsiz idi. Çünki dedikləri, düşüncələri birdir. Hər birisi bir milləti hakim çıxarmağa çalışır. Halbuki, bu xalqların hər ikisi birlikdə başqa bir vasitə ilə də hakim çıxmağa bilərdi.

Andronik: Doğrudur, cənab, məsləkiniz müqəddəsdir. Lakin onu xəyal şəklindən çıxarıb həyata keçirmək olsaydı, bəlkə, mən sizinlə razılaşa bilərdim. Lakin bu müqəddəs düşüncəni Anadolu kürdlərinin başına yerləşdirmək və erməni ailələrini onların pəncəsindən qurtarmaq mümkün deyildir.

Pristav ayağa qalxır, Andronik onun əlini sıxaraq:

Andronik: Bu əvvəlinci və son görüşdür. Təəssüf edirəm, axşam getməliyəm, yoxsa yenə söhbət edərdik. Lakin siz əmin olun ki, keçmiş xətəların təkrar olunmamasına çalışacağam. Bilirəm, fikriniz Rusiyanın hakim dairəsinin istəyinə uyğun deyil...

Pristav: Cənab!

Andronik: Sizdə insanlara sevgini görməmək korluq olardı.

Pristav Andronikə təzim edib gedir, üstündən az keçməmiş qapı

döyülür, *Andronik Haykaza başı ilə işarə verir. O, yüyürüb qapı arxasına keçir.*

Andronik: Buyurun, əfəndim!

Levon içəri girir, Andronik Haykaza rahat ol işarəsi verir.

Levon: Bir qadın sizinlə görüşmək istəyir.

Andronik: Əcaba, bu gün yalnız qadınlar qəbuluma gəlirlər. *(Kiçik fasilədən sonra).* Burax gəlsin.

Haykaz: *(Qadın adını eşidən kimi).* Təbii, yaraşıklı erkəyi boş buraxmaz bu xanımlar.

O, Haykaza yenidən öz əvvəlki yerini tutmaq işarəsi verir. Haykaz yenə qapının arxasında yer tutaraq tapançanı çıxarıb havada hazır vəziyyətdə saxlayır. Qapı açılır, içəri hərbi geyimdə, qısa ətəkdə bir qadın girir. Başında beşguşəli qırmızı ulduz nişanı olan bolşevik papağı, çiyində təklüləli tüfəng var. Qadın irəli addım atdıqca Andronik geri çəkilib, köməkçisi isə qapı dalından çıxıb tapançanı arxadan qadının başına dirəyərək onu izləyir. Andronik artıq divara dirənir, ikiəlli divara söykənir. Qadın onun qarşısında durub sağ əlini başına qoyub kommunist salamu verir.

Andronik: Ah! Səndəki bu operativliyə heyrət etdim. Hələ bu vaxta qədər rast gəldiyim heç bir qadın sənə qədər cildini cəld dəyişməmişdi.

Satenik: Mən qadın deyiləm!

Andronik: *(Sifətindəki gülüşü dondurub ciddi görkəm alır).* Qadın deyilsən?

Satenik: Yox!

Andronik: *(Bir addım da ona yaxın gəlib ciddi-ciddi soruşur).* Kişisən?

Satenik başını yırğalayır, Andronik onun ətrafında bir dəfə dövrə vurur.

Andronik: Bəs onda nəsən?

Satenik: Sadəcə, vasitə!

Andronik: Hı...

Satenik: *(Onun əlindəki siqareti alıb bir qullab vurandan sonra özünə qaytarıb).* Sizin kimi alicənab paşaların, əlahəzrət katalikosların planlarında kullana biləcəkləri bir alət.

Andronik: Təəssüflənməyə dəyməz.

Satenik: Nədən?

Andronik: Biz məqsədimizə çatmaq üçün bütün vasitələrdən bəhrələnməliyik. (*Səsini qaldıraraq*). Yubanmaq olmaz, bir an gözləmədən yola düşmək vaxtıdır.

Satenik: Yəni, bundan da arıq cəhd etməliyəm?! (*Əli ilə görkəminə işarə edir*).

Andronik: Əlbəttə, sənin mərkəzdəki boş yerin görünür. Lakin Nadejda Krupuskaya kimi güclü rəqibin olduğunu bir an belə unutma. Hər halda siyasətçi olsa belə, ilk növbədə qadındır, duysa ki, ərinə şərik çıxan var, onda sənin aqibətin bəlli olmaz. (*İki əllə Satenikin qollarından tutaraq*). O Kremlin intriqa yuvası olduğunu qulaqlarında sırğa et!

Satenik: Paşanın bu qədər ehtiyatlanması, düşünürəm, Sateniki yaxşı tanımamağından doğur. Əgər tanısaydı, inanar və özünü nəsihətlərlə yormazdı.

Hər ikisi gülüşür, Andronik qadınla görüşüb sağollaşmaq üçün əl uzadır, Sateniksə ona əlini öpmək üçün uzadır.

Andronik: Bolşevikcəsinə davranmağı unutmayın!

Satenik: Öz aramızda belə?

Andronik: Öz aramızdakı Kremlə hazırlıq məşqidir.

Satenik: Desəm, paşam səhv düşünür, paşam buna necə baxar?

Andronik: Təbii ki, təəccüblə. Burda səhv nədir?

Satenik: Paşam, türk havasını hələ də başından atmayıb.

Andronik: Anlamadım.

Satenik: Ruslar türklərdən fərqli olaraq kişi sözünə inanmazlar, onlar üçün əl boyda sənəd canlı insandan artıqdır.

Andronik: Xanım əfəndi, təəssüf, bu məsələdə haqlısınız.

Satenik: Elə isə, buyurun Şaumyandan, ya Lalayandan, hansısa bir daşnak Leninə məktub yazsın.

Andronik: Susss... (*Əlini ağzına dirəyir*). Daşnak zamanı bitdi, indi onlar yalnız kommunistdirlər.

Satenik: Guya onlar üçün adın fərqi var, mahiyyətləri eynidir.

Andronik: Məktubu günü bu gün yazdırırıq.

Satenik: (*İki ayağını komandir qarşısındakı əsgər tək cütlə-*

yib, əlini qulağının dibinə qoyur). Oldu, komandır!

Haykaz: (*Andronikin üzünə baxa-baxa qadının səhvini düzəldir*). Oldu, general!

Satenik: (*Androniki təəccüblə süzür*). General?

Haykaz: Səhv eşitməmisiniz!

Satenik: Sizin öldürdüyünüz paşa həm də general idimi?

Andronik: (*Üz-gözünü turşudub*). Yox, o, sadəcə, sadəcə, paşa idi. Vəssəlam!

Satenik: Elə isə general rütbəsini...

Andronik: Xidmətimə görə aldım!

Satenik: (*Ayağındakı çəkmələrindən başlayaraq Andronikin çiyinlərində də diqqətlə baxır*). Paşam məni heyrətə saldı.

Andronik: Təəccüblənməyə əsas yoxdur, yoldaş Satenik. Rus ordusuna vicdanla xidmətimə görə bu rütbəni qazandım.

Satenik: (*Əl çalıb*). Bizə alqışlamaqdan savayı, heç nə qalmır.

Andronik: Sizin əsas işiniz indi yol hazırlığı görməkdir.

Satenik: Oldu, general!

Bolşeviktək əlini qulağının dibinə qoyub Androniklə sağollaşır. O, dönüb qapı istiqamətinə addımlayır.

Andronik: Ehtiyatlı olun!

Satenik: Nədən?

Andronik: Nadejda Krupuskayanı qısqandırmayasınız.

Satenik: Bacarır, Vladimir İliç qorusun!

II səhnə

Qapı döyülmədən qəfildən taybatay açılır, Levon yüyürə-yüyürə içəri girir. Andronik və silahdaşı yerlərindən dik atılıb, silahlarını çəkib onu nişan alırlar. Andronik Haykızı qarşısına çəkib onun arxasında durur, amma hər ikisinin barmaqları əllərindəki silahın tətiyindədir. Gələnin Levon olduğunu görən kimi Andronik Haykızı itələyib qarşısından kənara atır.

Levon: Baron!

Andronik: *(Silahı aşağı salıb).* Ödümü qopartdın...

Levon: Baron Andronik!.. *(Dili-dodağı əsir).*

Andronik: Məni qorxutmağın nə, baron deməyin nə?

Levon: Özüm də bilmirəm, indi biz kimik.

Haykaz: Nə təhlükə var ki, qorxaq?

Levon: Türk qoşunu Naxçıvana gəlir!!

Andronik: Kim?

Andronik və Haykaz xidmətçiyə yaxın gedirlər.

Levon: Atlı süvarilər iki istiqamətdən Naxçıvana yaxınlaşırlar. Biri İrəvandan, digəri də İqdir bölgəsindən üzü bəri gəlir.

Andronik: *(Hikkə ilə belindəki qılinci çıxarıb məzar daşına çırpır, qılinc paralanır).* Bilirdim, bilirdim, əvvəl-axır gələcəklər. Ruslardı dar məqamda dostunu atan, amma türklər... Türklər ən son məqamda türkün yanında olur.

Haykaz: Amma hər halda bu qədər tez olacağını güman etmirdik. *(Üzünü Andronikə tutur).* Qorxmayın!

Andronik: Qorxmayın, qorxmayın! Necə qorxmayım?! Qorxduğum türk idi, o da qoşunla gəlir.

Levon: Nə etməliyik?

Andronik: Hər-halda türk gülləsinə qurban olmamalıyıq.

Haykaz: Təbii, bizim çiyimizdə tarixi missiya var.

Andronik: O missiyanın qurbanı baron Andronik olmayacaq!

Haykaz: Nə də general Andronik!

Levon: *(Paralanmış qılincin hissəsini yerdən götürüb qoltuğun üstünə qoyaraq).* Nə də paşa Andronik qurbanlıq deyil.

Andronik: Erməni dövlətinin yaranması naminə qara camaatı qabağa vermək olar. Amma...

Haykaz: Təbii, təbii, paşa bu məsələdə tam haqlıdır. Amma bu gün necə sağ qalmalıyıq?

Andronik: Şaumyana zəng et, Leninə xəbər etsin, “General Andronikin Naxçıvanda qurduğu şura hökumətini türklər dağıdırlar”. Bəli, teleqramın mətni belə olmalıdır.

Levon: Paşa əfv etməlidir, Nuru Paşanın qoşunu keçən həftə Bakıya girəndə Şaumyanın Moskvaya qaçdığını deyirlər.

Andronik: Dar məqamda dostunu atmağın ziyanını ona (*İki əlini açıb adam boğazından yapışib boğurmuş kimi göstərir*). öz əllərimlə ödətdirərdim.

Haykaz: Paşa, söhbət qoyunu qurda verər! Bir azdan türk qoşunu qarını kəsdirəcək, tədbir görməliyik.

Andronik: Tapdım!

Haykaz: Çıxış yolu?

Andronik: Hə! Yalnız, o, bizi xilas edə bilər. (*Barmağını qarıya tuşlayır, Haykaz və Levon onun barmağının tuşlandığı istiqaməti izləyirlər*).

Haykaz: Kim, paşam?

Andronik: Satenik! Yalnız Satenik dadımıza çata bilər.

Haykaz: O, qoşunla yalnız döyüşəcək?

Andronik: Hə, yetər onu qoşunun qabağına tək çıxarmaq.

Levon: Paşam, gerçəkdənmi?..

Haykaz: Yəni, gerçəkdənmi Satenikdə bu qədər güc var?

Andronik: Nədən olmasın? O nəhənglikdə çar sarayına yaradı, (*Andronik sağ əl barmağının birini yumur*). Bütöv Kremlə yarayacaq qədər enerjisi, ehtirası olan bir qadın, niyə türk qoşununa yaramasın?

Haykaz: Paşam, paşam! (*O, Andronikə yaxın gəlib iki əllə onun qollarından tutur*). Siz doğrudan da dahi siyasətçisiniz. Ən çətin məqamda çıxış yolunu tapırsınız. Ən çətin gedişdə şəraitdən bəhrələnmirsiniz... Satenik sizin ən ağıllı kəşfinizdir, ən çətin məqamda bizim xilaskarımız.

Andronik: (*Levona bağırır*). Nə durmusan?

Levon: Bilmirəm, paşa buyursun, mən hərəkət edim.

Andronik: Get, onu tap! (*Əlini irəli uzadır*).

Levon: Kimi?

Haykaz: Xilaskarı!

Levon: Şaumyanı?

Haykaz: (*Bağırır*). Yox, bir Lalayanı!

Andronik: Sa-te-ni-ki!!!

Haykaz: Sateniki! Yüyük tap onu!

Levon: (*Divardakı saata baxır*). On dəqiqədən sonra qatar gedir, mən...

Haykaz: Get, gətir!

Levon: Qatar getsə necə?..

Haykaz: Çap atı, növbəti qatar stansiyasında düşür onu gətir!

Levon: Oldu, paşam! Anladım!

Andronik: Yaramaz, sən qanana qədər türk qılıncını ürəyimin başına sancılmış hiss etdim.

Andronik kədərli görkəmdə özün qoltuğa atır, qoltuğun ayağı laxlayır, o yıxılır.

Haykaz: Paşam əzilmədi ki?

Andronik: Vaxt itiririk... Atları yəhərlə!

Haykaz: Paşam, atla qaçmaq təhlükəlidir, Naxçıvan əhalisi bizim qanımıza susayıb. İzimizi türklərə nişan verə bilərlər.

Andronik: Doğru fikirdir. Bəs, necə çıxacaq burdan?

Haykaz: Arvad paltarı geyək, çadraya bürünək. Türklər qadını yolda soyundurub çadra altından kişi axtaracaq qədər acizənə iş görməzlər.

Andronik: *(Yavaş səslə).* Haqlısan.

III səhnə

Levon Sateniklə içəri girir.

Satenik: Nə oldu? Kremlə gedəsi olmadım?

Levon: Tələsmə, gedəcəksən! Amma indilik burdakı təhlükəni aşırmalısan.

Satenik: Nə təhlükə?

Levon: Bizi türklərdən xilas etməlisən.

Satenik: Həəə...

Levon: Hə, türk qoşunu gəlir.

Satenik: *(Tüfəngi çiyindənən çıxarıb atır qoltuğun üstünə və başlayır yaxasının düymələrini açmağa).* Türklər bolşeviklərə nifrət edirlər.

Levon: Onda hansı geyimdə olacaqsan?

Satenik: *(Qaş-göz süzərək)*. Sözsüz, paltarsız. *(Köynəyi aynindən çıxarmaq istəyir)*. Nə durmusan? Kömək et! *(Əli ilə kürəyini göstərir, Levon onun ətəkliyinin arxadan düyməsini açmağa çalışır)*. Cəld ol, məni bolşevik bilib güllələyərlər.

Levon: Burda ilişib qalıb, açılmır.

Satenik: Çox elə lazım idi... *(Ətəkliyi dartıb cırıb atır)*. Yaxşı oldu, bezmişdim vodkalı dodaqlardan, indi bir az da rakili əfəndilərin dadına baxaram.

Bu zaman iki qadın çadraya bürünüb Satenikin qarşısından keçərək qaçırlar.

Ardından dəhlizdən səs-küy eşidilir, Levon qaçır. İki türk əsgəri otağa girir. Levonun otaqdan çıxmaq imkanı olmur, Satenikin arxasına keçir.

Birinci əsgər: Hardadır, o?

İkinci əsgər: Androniki soruşuram! Hardadır?

Levon: Gör...məmmm...işəm...

Birinci əsgər: *(Tüfəngi onun böyrünə dirəyir)*. Yerini de, səni salamat buraxım.

Levon: Bunu götürün, çıxın gedin.

İkinci əsgər yaxın gəlib qadına diqqətlə baxır.

Levon: Baron general paşam bunu sizə peşkeş etdi.

İkinci əsgər: Tfu!.. Şərəfsiz.

İkinci əsgər Levon və Satenikdən üz çevirib getmək istəyəndə ayağı daşa dəyib əzilir.

Birinci əsgər: Lənətə gələsən! *(Var gücü ilə daşa təpik ilişdirir, əzilən ayağını tutub qoltuqda oturur)*.

İkinci əsgər: *(Daşa yaxınlaşıb üstünü oxuyur)*. Ozanyan, min doqquz yüz on səkkiz, sentyabr. Məzar daşı? Daş yenidi, *(Daşa matdım-matdım baxır)*. Torpağa basdırılmayıb heç.

Birinci əsgər: Məgər, o, ölüb?

Levon: Hə, hə, yoxdu.

İkinci əsgər: *(Levona diqqətlə baxır)*. Bu nə vaxt olub?

Satenik: Bilməm! *(Çiyinlərini çəkir)*. Mən onu səhər görəndə gəzirdi.

IV pərdə

I səhnə

İki nəfər qadın salona girir, qapının arxasına uzun taxta keçirib bağladıqdan sonra soyunmağa başlayırlar. Məlum olur ki, bunlar Andronik və Haykazdır.

Haykaz: Paşam!

Andronik: Dur! Bircə nə edəcəyik? - sualını vermə.

Haykaz: Elə isə cavabı paşanın öhdəsinə buraxıram.

Andronik: Baş işlədəcəyik.

Qapı arxasından səs gəlir, hər ikisi bir-birinin üzünə baxır, yenidən çadranı başlarına atıb ayaqlarınadək bürünürlər, əllərində silah qapıya yan alırlar. Andronik Haykazu itələyib qapıya yaxınlaşdırır, özü onun arxasında gizlənir. Qapı bir də döyülür, Haykaz geri çəkilmək istədikdə Andronikin silahı onun kürəyinə dirənir.

Haykaz: (Qadın səsi ilə) Kimdir? Ərim evdə yoxdur.

Levon: Aç, mənəm!

Andronik: (Pıçıldayır). Açma, aldadır!

Levon: Mənəm, Levon!

Haykaz: (Qadın səsi ilə). Ərim evə gəlməyincə açə bilmərəm.

Levon: Öhö, öhö, öhö!!! (Üç dəfə öskürür).

Haykaz onun etdiyi tək təkrarlayıb üç dəfə öskürür, dönüb Andronikə baxır. Andronik başı ilə qapını işarə edir. Silahı yerə qoymadan qapını açırlar, Levon əsəbi halda özünü sürətlə içəri atır.

Andronik: Nə xəbərlə gəldin?

Haykaz: Hər halda xoş xəbərlə birisinə bənzəmirsən.

Levon: Qafandakı mis yatağımı Sultan bəyin adamları ələ keçiriblər.

Andronik: Onlarda bu qədər güc hardan?

Haykaz: Məncə, indi əsl baş işlətmək zamanıdır.

Andronik: Yox! Yox, baş işlətmək yox, hiylə düşünmək gərəkdir.

Haykaz: Mis yatağını yenidən ələ keçirməkdən ötrü?

Andronik: *(Başındakı çadranı dartıb ayaqları altına atır).* Görürəm sən o mis yatağına elə yıxılmısan ki, çətin ordan çıxıb biləsən.

Levon: Hayık da mis yatağında ağır yaralanıb, sağ qalacağına ümid yoxdur.

Andronik: *(Levonun sinəsinə tapançasını dirəyib bağırır).* O, sağ qalmalıdı!

Levon: Bacarır qalsın, mən neynəyə bilərəm?

Haykaz: Namərd Hayık ölməyə vaxt tapdı...

Andronik: Tfuuuuu, lənət sənə, bütün qapılar üzümüzbə bağlanır, ümidim kəsilir.

Andronik yumruqlarını düyünləyib dişini-dişinə sıxıb qəzəbli səs çıxarır.

Haykaz: Bilirəm, paşam dağa dırmaşmaq, aşmaq istəyir. Amma necə? Qarabağdakı son hadisələr bizim xeyrimizə deyil, Qaladərəsində yaşayan ermənilər yaxşı silahlanmış, səngərdə gizlənilər. Paşa bəyin dəstəsini pusquya salıb yarısını qırıblar. Bundan sonra Azərbaycan kəndliləri Paşa bəyin dəstəsinə qoşulub erməniləri evbəev Xəzənək, Dəduq, Ballica, Badara, Damğalı kəndlərindən qovub, bütün kəndləri ermənilərdən azad edirlər. Cavanşir tərəfdə də erməni qalmayıb. Ermənilər Qərbi Azərbaycandakı erməni kəndlərinə pənah aparıblar. Bizsə, bu zaman Qarabağı tutmaq kimi xülyada üzürük. Hə, nədən dinmirsən? Türklər artıq Bakını, Qərbi Azərbaycanı, Naxçıvanı təmizlədilər... Bunun üçün bizi xilas edən arvad paltarına minnətdar olmalıyıq.

Andronik: Yox, hiyləmizə..., əgər bu kələyi düşünməsəydik... *(Qadın paltarlarına işarəylə)* yəqin indi türk atının qabağında əsir kimi səndələyə-səndələyə Anadoluya sürütlənirdik.

Haykaz: Qarabağı zəbt etməkdən vaz keçib, sağ qalmaq üçün elə bunlarla da *(Qadın paltarlarını əlinə alır).* burdan qaçmalıyıq.

Andronik: Hansı yolla?

II səhnə

Hadisə Qarabağın Zəngəzur vilayətində, Sultan bəyin imarətində cərəyan edir. Gəncənin general qubernatoru, Sultan bəyin qardaşı Xosrov bəy otağa girib əlindəki məktubu üstündə lampa yanan böyük masaya tullayır. Qardaşı Sultan bəy digər bir qapıdan otağa girir, onun ardınca gələn adama üzünü tutur.

Sultan bəy: De, atı tövləyə salsınlar! Qonağım var, səfər təxirə salınır!

Xosrov bəy: Mən qonaq deyiləm.

Sultan bəy: Gecənin bu vədəsində uzaq yol gələnə Qarabağda qonaq deyirlər!

Qucaqlaşib görüşürlər.

Sultan bəy: Qardaşım hansı xəbərlə gəlib?

Xosrov bəy: Səni sevindirə bilməyəcəm!

Sultan bəy: Zatən, şad xəbərə alışmadım. Yurdumu dörd bir yandan daşnak-kommunist ittifaqı qarğa-quzğun kimi didim-didim didib, öz vahid dövlətlərini yaratmaq eşqlərini bəyan edəndən bəri Qarabağda uyuyan yoxdur.

Xosrov bəy: *(O, masa üzərinə tulladığı məktuba işarəylə).* Vahid ittifaqın nümayəndəsinin yeni ricası var.

Sultan bəy: Xankəndini oylağı sayan Stepan Şaumyanmı?

Xosrov bəy: Yox! İttifaqın kommunist rəhbəri...

Sultan bəy: Lalayan?

Xosrov bəy: Yox, Sultan, yox! Səbrsiz olma...

Sultan bəy: Şərəfsiz paşa?

Xosrov bəy: Paşa dediyin nədir?...

Sultan bəy: Keç mətləbə, ağzımı mundarlamağa vadar etmə!

Xosrov bəy: *(Lülə kimi bürmələnmiş məktubu açıb oxuyur).* "Əfəndim Sultan bəy! Mən daha ədavətdən yorulmuşam, düşü-nürəm, silahla yatıb-durmaqdan siz də artıq usanmış olarsınız. Gəlin arada olan düşmənçiliyi unudaq. Mən Azərbaycanı tərک

etmək qərarına gəldim, izn verin Qarabağdan keçib Dərbəndə gedim".

Sultan bəy: (*İstehza ilə*). Bu Andronik çox alicənab bir insan imiş, nədən bu vaxta qədər özünü belə tanıtdırmadı?

Xosrov bəy: Ciddi düşünməliyik, bu nə hiylədir!

Sultan bəy: Hı-hı... Nəyi düşünəcəyik? İzn verməliyik gəlsin!

Xosrov bəy yerindən qalxıb qardaşına sarı gələrək azca susur.

Xosrov bəy: Ciddimisən?

Sultan bəy: Torpaq, yurd zarafat mövzusu deyil! Gəlsin, qisasımızı alağ ondan.

Xosrov bəy: Biz qisasçı deyilik!

Sultan bəy: Bu qisas deyil!

Xosrov bəy: Qana qanla cavab vermək qisas deyilmi?

Sultan bəy: Yox, ləyaqətdir. Biz məzlum deyilik, istədiyi vaxt Andronik qılıncını çəkib gəlib silahsız milləti qanına qəltan eləsin, qız-gəlinin namusuna toxunsun. Nə deyirsən, (*Belindəki xəncərini yarıya qədər çəkib çıxarıb sonra təzədən şaqqıltı ilə qınına salır*). oturaq evimizdə gözləyək növbə bizə çatsın?

Xosrov bəy: Onun topu, topxanası var. Biz hansı silahla döyüşəcəyik?

Sultan bəy: Namusumuzla!

Xosrov bəy: Çarın ağır toplarının çara qarşı duran əks-inqilabçı bolşeviklərə yox, indi türklərə qarşı tuşlandığını bilmirsənmi?

Sultan bəy: Bilmədən yola çıxmaram.

Xosrov bəy: Bilməmiş deyilsən, general Fyodorov Anadolu cəbhəsindən dönəndə bütün ağır silah-sursatı Andronikə verib Naxçıvana göndərib.

Sultan bəy: İzn ver səhvini düzəldim... (*Xosrov bəy qardaşına təəccüblə baxır, Sultan bəy davam edir*). Anadolu cəbhəsindən dönəndə yox, rus ordusu ordan qaçanda Andronik dadlarına çatdı. Əlbəttə, cəbhədən qələbəsiz qayıtmağa adət etməmiş bir ordu üçün Türkiyədən qənimətsiz çıxmaq ağır idi.

Xosrov bəy: Silah yoxdur...

Sultan bəy: Bilirəm.

Xosrov bəy: Silahsız savaş olur?

Sultan bəy: Təbii ki, yox deyəcəm.

Xosrov bəy: Elə isə hansı yolla qələbəyə güman edirsən? Yoxsa əliyalın camaatı qırğına verməyi düşünürsən? Gəl, daşı tök ətəyindən! Androniki bir az da gözlətdirək, zamanın uzanması bizə hava-su qədər vacibdir.

Sultan bəy: Nə zamanadək?

Xosrov bəy: Gəncə-Bakı, Quba zonası daşnaklardan tam azad olandan sonra, ordakı güclərimizi bütünlüklə Qarabağa yönəldərik. O zamana qədər bir xeyli olsa da camaat arasında hərbi təlim keçmək mümkündür. Belə yaxşı deyilmi?

Sultan bəy Xosrov bəyi dinləyib əli araxasına diyyünlənmiş onun yanından ağır addımlarla susmuş vəziyyətdə keçir.

Xosrov bəy: Hə, ağlabatan fikirdi?

Sultan bəy: Hə cavabı gözlədiyiniz halda, kəskinliklə yox deyəcəm.

Xosrov bəy: Sultan!.. *(Qardaşının üzərinə yeriyir)*. Sən nə tərs adammışsan, səni heç tanımırımışam.

Sultan bəy: Çünki məni öyrənməyə vaxt xərcləmədin.

Xosrov bəy: Haqlısan.

Sultan bəy: Döyüşdə hər şey silahla həll olunmur.

Xosrov bəy: Başqa nə?

Sultan bəy: Silahdan qabaq iki şeyə diqqət edəcəksən...

Xosrov bəy: Bir *(Sağ əlində şəhadət barmağını qaldırır)*.

Sultan bəy: Düşmən haqda doğru bilgin olacaq.

Xosrov bəy: İki... *(İkinci barmağını qaldırır)*.

Sultan bəy: O bilgiyə əsasən döyüş mövqeyini müəyyən-ləşdirəcəksən.

Xosrov bəy: *(Fikrə gedir, ciddi görkəmdə təəssüfünü bildirir)*. Kaş sən Hərbi Akademiyanı yarımçıq atmaq məcburiyyətində qalmayıydın...

Sultan bəy: Təəssüflənməyə dəyməz...

Xosrov bəy: Nədən?

Sultan bəy: Məgər bizdən qabaqki sərkədələr rus hərbi akademiyasından məzun olmuşdular?

Xosrov bəy: *(Qardaşını ciddi formada süzüb iki əlini havaya*

qaldırır). Mən tabe, sən haqlısan.

Sultan bəy: Bizdən qabaqkı sərkərdələr düşmənlə necə bacarırdılar?

Xosrov bəy: Kişilik meydanı onlarla getdi, Sultan. Üz-üzə, göz-gözə döyüşdə qol gücü, ürəyin qüvvəti əsas idi. Amma indi odlu silah zəifi belə qəhrəman edir. Zəif, gücsüz bir adamın ağac arxasında gizlənib bir güllə ilə igidi yerə sərdiyi dünyada kürəyini ağaca, daşa belə həvalə edə bilməzsən. Məkrli, hiyləgər qəhrəman olur... Dünya zalıma qalıb, fəndgirə qalıb, qardaş, dünya yolunu azıb!

Sultan bəy: Koroğlu təəssüfü, odlu silah icad oldu, kişilik meydanı aradan çıxdı.

Xosrov bəy: *(Ah çəkir, başını yırğalayıb qardaşına yaxın gələrək onun hər iki qolundan tutub gözlərinə baxır)*. Sənə güvənirəm, Qarabağın taleyini həll etməlisən!

Sultan bəy: Həll etməliyik! Qarabağın yükünə hamımız çiyin verməliyik, qaldırmalıyıq. Bu yük bir nəfərin çiyinə düşərsə, çözülməmiş qalar.

III səhnə

Levon əlində kağız qapıdan girir, kağızı başı üzərinə qaldırır.

Levon: Paşam, Sultan bəy cavab verib.

Andronik: *(Haykaza)*. Oxu!

Haykaz: *(Məktubu açır)*. "Andronik, Qarabağa gələ bilərsən, amma bir şərtlə. Silahları Şuşada buraxıb, Zəngəzura keçməlisən". Bu nə əda? Bu nə sayğısızlıq? Nə paşa deyib, müraciət edir, nə də general!

Andronik: Boş ver, o, aradakı ədavəti bir an da olsun unutmur.

Haykaz: Ah, Sultan bəy əlimə keçəndə...

Andronik: (*Xıdır-xıdır gülür*). Təbii, təbii, sənin şərtinə əməl ediləcək, əgər Qarabağdan Dərbəndə keçməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuqsa.

Haykaz: Silahsız?!

Andronik: (*Haykaza ciddi-ciddi baxır*). Əlbəttə, silahsız!

Haykaz: Silahsız nə edə bilərik?

Andronik: Hiylə!

Haykaz: Necə? Necə?

Andronik: (*Barmağını Haykazin başına dirəyir*). O zaman baş işlədəcəksən.

Haykaz: Mənim beynim silahsız heç nə həll edə bilmir. (*Öz-özünə danışmış kimi*). Yəni, bu qədərmi sadə? (*Andronikə sarı gedir*). Yəni, bu qədərmi rahat bizə izn verilir Zəngəzura girək?

Andronik: Nədən də olmasın? Sultan bəyi aldadan biz deyilik, o, əmindir ki, biz Zəngəzura çatanda arxadan Qara Bəkir Paşanın ordusu Naxçıvandan Zəngəzura yetişəcək. Bizi sıxışdırıb mühasirəyə salacaqlar. (*Məktubu havaya qaldırır*). Kələkbaz, gör bir necə hesab aparıb? Arzunu gözündə qoymaq Andronikə borc olsun!.. Hııı...

Haykaz: Məgər elə deyil? Düzdü, biz onun həqiqi planını bilmirik, amma gerçəkdən də türk ordusu Naxçıvandan Qarabağa doğru gedə bilər.

Andronik: Əlbəttə, gedə bilər.

Haykaz: Elə isə qorxusuz-hürkümsüz Zəngəzura getməyimizin adı nə?

Andronik: Güclü ordu, odlu silah və bir də Zəngəzura türk ordusundan qabaq getməyimiz. Bu qədər üstün dəlil bəs etməzmi?

Haykaz: Bəs edərdi, əgər Sultan bəy çox sadə şəkildə buyur, gəl, deməsəydi.

Andronik: Səhvini var, əzizim, səhvini var. Gəl deyir və üstəlik silahları dağın o üzündə burax, (*Nəsə tullayırmış kimi əlini havada oynadır*). bəri aşırma deyir. Bu mətləbə diqqət etməliyik.

V pərdə

I səhnə

Xosrov bəy: (*Qeyzlə*). Sultan, sən atəşlə oynayırsan!

Sultan bəy: Atəşlə, yoxsa daşnaklarla?

Xosrov bəy: Bu dəqiqə daşnak kəlməsi atəş kəlməsinə bərabərdir. Yandırımadıqları yurd-yuva qalmadı, xaraba məkanların yan-yörəsini çaqqallar basıb, bayquş ulartısından gecələr atlar belə üşənir o yerlərdən keçəndə.

Sultan bəy: Qardaşına inanmırsanmı?

Xosrov bəy: Söhbət inamdan getmir, söhbət sənin "Qarabağdan gəl keç!" dediyin otuz minlik qoşundan gedir. Burda əsas məsələ ordu təlimi görməmiş, odlu silahın dilini bilməyən, dayandoldurum tufənglə davranan bir xalqın taleyinin necə həll olunacağıdır.

Sultan bəy: Üstəlik dayandoldurumdan savayı, silah haqqında heç bir təsəvvürü olmayan bir xalqın qoşunla necə rəftar edəcəyindən...

Xosrov bəy: Hə, yoxsa elə deyil? Gerçəklik bunu deyir, amma sən...

Sultan bəy: Mənsə heç nə olmamış kimi azman bir qoşunu efv edib, Qarabağdan sakitcə keçərək Dərbəndə getməsinə izn verirəm...

Xosrov bəy: Yoxsa yalandı? Sən sonunu düşün!

Sultan bəy: Sonunu düşünən qəhrəman olmaz!

Xosrov bəy: Burda sənin, mənim sinəmizə döyməmiz, öyünməyimiz nə qədər günahsız qırğına verə bilər.

Sultan bəy: (*Aramla danışmağa başlayır*). Andronikə yazdım ki, "Silahları yerə qoyub Zabux dərəsindən əliyalın keçəcəksən!"

Xosrov bəy: Afərin! Afərin!!! (*Rişxəndlə gülür*). Halaldı sənə, qardaş! Hə, sonra?

Sultan bəy: (*İstehza ilə*). Paşa söz verdi ki, məktubun şərtinə

əməl etməyən namussuzdur!

Xosrov bəy: Ah, Sultan! (*Otaqda var-gəl edir*). Sultan... doğrudanmı, sən ona inanırsan? Doğrudanmı, mənim qardaşım o qədər sadələvhüdür ki, Anadoludan Zəngəzura qədər qanı çayla axıdan, Arazı qanla doyduran bir daşnaka, "Buyur, gəl, Laçın aşırımını keç, get Dərbəndə!" və aləmə yay ki, Zəngəzur bəylərində namusla birgə ağıl da yoxmuş.

Sultan bəy sınaycı nəzərlərlə qardaşını süzür.

Xosrov bəy: Sən bir kitab oxumuşdun yazarı fransız idi. Bax, unutdum adını.

Sultan bəy: Hansını deyirsən?

Xosrov bəy: Qafqazı səyahət edir, Xanqızıyla da görüşür. Nəydi onun adı?

Sultan bəy: Aleksandr Düma.

Xosrov bəy: Hə, hə, özüdür ki, var. O zaman kitabdan bir fikri mənə tərcümə etmişdin, uşaq idim, amma hələ də yaddaşından silinməyib. Düma Qafqazı gəzib, Qafqazdakı bütün millətlərin adət-ənənəsinə, xüsusiyyətlərinə bələd olandan sonra bunu yazmışdı dedin: "Türkün sözüne inan, rusun yazılı müqaviləsinə, erməninin nə sözüne, nə də müqaviləsinə". Əgər gerçək-dən də Andronik sən düşündüyün kimi sözünü tutacaqsa, o zaman öz erməniliyinə xələl gətirmiş olacaq.

Sultan bəy: (*Sultan bəy xırda addımlarla Xosrov bəyə sarı gedir*). Bəlkə düşünürsən, qardaşın bu qədər sadələvhdü ki, Anadolunu, Naxçıvanı, Qazax mahalını, Qərbi Azərbaycanı, Xoyu, Salması, Urmunu, Təbrizi qırıb-çatan bir cəlladı haqq-hesabsız buraxdı? (*Əl atıb belindəki qılıncı çəkib çıxarır*). Son məqamda meydanı bu idarə edəcək!

Xosrov bəy: Bəs, Androniklə yazışmalarına diqqət etmirsən?

Sultan bəy: Daşnakın öz dili var, onunla öz dilində danışmasan, ona heç nə qandıra bilməzsən.

Xosrov bəy: Öyrəndinmi o dilin əlifbasını?

Sultan bəy: Güman edirəm, yetərincə öyrəndim.

Xosrov bəy: (*Stula əyləşir*). Otaq başıma fırlanır...

Sultan bəy: Mən nə onun sözüne bənd oluram, nə də palaz-qulaq məktublarına bel bağlayıb Qarabağın taleyini həll etmək

fikrindəyəm. Düşünürəm, anlamamış deyilsən, Andronik bura tədbirsiz gəlməyəcək!

İki qardaş üz-üzə dayananda Xosrov bəy böyük qardaşı qarşısında təzim edir, bayaqdan əlində qılınc danışan Sultan bəy onu yenidən belinə bağlayıb arxalığının yanlarını səhmana salır, əlini kəmərinə gəzdirir.

Sultan bəy: *(İki əllə qardaşının qollarından tutub).* Hər kəslə öz dilində danışmaq lazımdır, yetər ki, o dili mükəmməl biləsən.

Xosrov bəy: Hərbçi qardaşıma tabe oluram.

Sultan bəy: Gəncədə vəziyyət necədir?

Xosrov bəy: Yaxşıdır, Gəncə bəyləri ermənilərə qarşı Nuru Paşanın dəstəsi ilə birgə savaşıdılar, yerli əhali içindən seçilmiş cavanlardan ibarət təcili hərbi dəstələr yaradılıb, təlimlər keçilib Bakı istiqamətinə yola salındı.

Sultan bəy: Bitmədimi Bakı savaşı?

Xosrov bəy: Bitdi, amma Şamaxıda, Qubada daşnaklar hələ də baş qaldırırlar. Gəncədə təlim keçmiş əsgərlərimizi şimal istiqamətinə yönəltдик.

Sultan bəy: Ah, bu qədər xəyanətkarı Azərbaycan qoynunda necə yetişdirdi? Nə vaxt yetişdirdi?

Xosrov bəy: Azərbaycan yetişdirmədi, bunları yetişdirərək göndərdilər, onların burda artmasına münbit şərait var. Neftin istehsalı bütün imperialistlər kimi, daşnakları da bizə doğru cəzb edir.

Sultan bəy böyük masaya yaxınlaşıb üzərində olan lampanın işığını artırmağa cəhd edir, amma işıq artmur. Zəngi əlinə alıb çalır, ev qulluqçusu Nəbi içəri girir.

Sultan bəy: Ay uşaq, lampaya nöyüt tök, şöləsi itir!

Nəbi: Bəy əfv etsin, nöyüt qurtarıb.

Qulluqçu hər iki bəyə təzim edib otaqdan çıxır, az keçməmiş əlində şam içəri girir.

Sultan bəy: Afərin, oğlum, çarəsini tapdın, bircə bu daşnakları bu yerlərdən təmizləyək... Nöyüt özümüzə qalanda çırağımız gur yanacaq.

Xosrov bəy: Sultan, səndəki inama heyrət edirəm.

Nəbi: Bəy, qapıda bir dəstə atlı silahlı var.

Sultan bəy: Atlı? Kimdir? Nə istəyirlər?

Nəbi: Dağdan enmişəm dedi, adı Tavat.

Sultan bəy: Gecənin bu vədəsində bu qadın burda neyləyir?

Xosrov bəy: Sultan, dağlarda məskən salmış bir qadın, sözsüz, gecənin vədəsiz anında sənin qapını döyər.

Sultan bəy: De, gəlsin! Biçarə qız ev üzünə həsrətdir.

Nəbi: Baş üstə, bəy. (*Təzim edib çıxır*).

Xosrov bəy də otaqdan çıxır, bu zaman qapıdan içəri girən Erkək Tavatla üz-üzə gəlirlər. Qadın əlini sinəsinə qoyub, bəylə salamlaşır.

Sultan bəy: Gəl, dağlar qartalı!

Qadın Sultan bəyin yaxınına gəlib əlini ürəyinin üzərinə qoyub baş əyir.

Sultan bəy: Dörd ildi dağda yatıb-durursan, en ordan, özünə bir məskən sal.

Erkək Tavat: Yox, bəy, andıma əməl etməyincə, mənə rahatlıq yoxdur.

Sultan bəy: Qaçaqçılıq qadın işi deyil, bacım!

Erkək Tavat: Qadınlığımınla toy günümdə vidalaşdım, o gün adaxlımı bəy evində ermənilər tikə-tikə doğrayandan sonra gəlinliyimi kəfən bildim əynimdə. And içdim, onun qisasını almayınca ev qurub qadınlığımıza dönməyəcəm. Qisas alacam!

Sultan bəy: Biz qisasçı deyilik, tapdanan ləyaqətimizi qoruyuruq. Biz yurddan ötrü savaşıırıq, sənə şəxsi qisasını düşünürsən.

Erkək Tavat: Səhvən var, bəy!

Sultan bəy Erkək Tavatın gözlənilməz cavabından qeyzlənib belindəki xəncəri qınından yarıya qədər çıxarıb yenidən hirsələ yerinə qaytarıb saqqıldadır.

Erkək Tavat: Mənim qardaşlarım yurd qurbanlarıdır, mən ailəmin yox, yurdumun itmiş şərəfi üçün döyüşürəm. Ermənilər Dağlıq Qarabağın hüduqlarını kiçiltmək istəyirlər. Xozabirdə sərhəd dirəklərini çıxararaq erməni kəndlərinin ərazisini uzadırlar. Qardaşlarım Həsənlə Həsənalı Xozabirdəki bu haqsızlığa dözmürlər, sərhədi əvvəlki yerinə qaytarırlar. Fərəcan kəndinin yaxınlığındakı Topağac deyilən yerdə basdırırlar. Həsənalı erməni özbaşınalığı haqda hökumət orqanlarına məlumat verir. Bunun heyfını almaq istəyən ermənilər qardaşlarıma tələ qururlar, onları Xozabirddən olan erməni kirvəmiz nalbənd Sərkisin evinə qonaq

çağırır, bellərinə qaynar samovar bağlayırlar. Ermənilər həmin samovardan çay süzüb içirlər. Sonra isə kürəklərinin bişmiş ətindən kəşib onlara yedizdirməyə çalışırlar. Buna nail ola bilmədikdə qardaşlarını tikə-tikə doğrayaraq öldürürlər. Sultan bəy, qardaşlarını şəxsi mənafeləri yolunda ölmədilər, pozulmuş sərhəd dirəyini öz əvvəlki yerinə qaytardıqları üçün öldürüldülər. Haqqı bərpa edəndə öldülər. Mənsə onların qanını yumalıyam, qan torpağa qarışarsa, yuyulmazsa torpaq da, əkin-biçinimiz də qan dadar, qan dadar məhsulumuz.

Sultan bəy: *(Əllərini arxasında düyünləyib başı aşağı, fikirli-fikirli otaqda asta addımlar atır)*. Təəssüf, sənə həvalə edəcəyim nə silah, nə də atım var!

Erkək Tavat: Mən bura silah üçün gəlmədim, qapına bağladığım kəhər at *(Qadın əli ilə çöliü göstərir)* qardaşım Həsənalınıdır. O müdhiş gündən bəri onu igid minmədi, çapılmadı, at igid nəvazişinə, meydan yarışmasına həsrət qaldı. O, Cıdır düzünün yaraşığı idi... Silahım da özümə yetəcək qədər var.

Sultan bəy: *(Tavatın işarə ilə göstərdiyi istiqamətə baxıb atları gördükdən sonra onun danışdığına qane olur)*. Bəs, məndən nə istəyirsən?

Erkək Tavat: Gücümüzü birləşdirmək!

Sultan bəy: Nə düşünürsən, mənim şərəfim sınımazmı, dəstədəki qadın döyüşçü əsir götürülsə?

Erkək Tavat: Mən ehtiyatımı görmüşəm. *(Əl atıb sinəsində gizlətdiyi balaca zəhər qabını çıxarıb qabağa uzadır)*. Şərəfimi özüm qoruyacam, əsir düşərəmsə, bir damlası mənə bəs edər. Düşmən qucağında təhqir olunmağa...

Sultan bəy qadına doğru irəliləyib onun üzünə şəstlə baxır.

Sultan bəy: Bircə libasını dəyişmə, yoxsa daşnaklar güman edərlər, Qarabağda kişi qıtlığı var, qadınları irəli vermişik!

Sultan bəy və Tavat hər ikisi şərtə razılıq əlaməti olaraq birlərinə qarşı təzim edirlər. Bəy taxtın üstünə qoyduğu balaca zəngi alinə alıb havada silkələyir. Nəbi içəri girir.

Sultan bəy: Qonağı yedizdir, gecəni burda qalacaq.

Erkək Tavat: Bəy, mən tək deyiləm, altı nəfərik.

Sultan bəy: Hamısını içəri dəvət et!

Nəbi: Baş üstə, bəy!

Sultan bəy: Hava çiskinlidir, uşaqlara de, atları tövləyə çəksinlər.

Nəbi: Oldu, bəy!

II səhnə

Sultan bəy taxtın üstündə oturub arxasını divara dayayaraq yatıb. Xosrov bəy əlində şam asta addımlarla otağa girir.

Sultan bəy: *(Oyanıb qəddini düzəldir).* Yatmadınmı, qardaş?

Xosrov bəy: Sultan sən lap ağacda yatan quş kimisən, hər zaman ayıqsan. *(Əlindəki teleqramı göstərir).* Oyatdılar, Gəncədən xəbər gəlib.

Sultan bəy: Orda vəziyyət necədir?

Xosrov bəy: Yenə baş qaldırıblar. Zətən daşnak sakit otursaydı, çaşardım.

Sultan bəy: Xaraba yurdun bayquşu çox olar, yurdumuzu viran qoyublar...

Belə bir türk məsəli var, bir gün oğul babasından soruşur, baba, çoxmu çəkər bu darlıq? Baba cavab verir ki, qırx gün, oğul, qırx gün. Bir gün yenə oğul babasına deyir ki, baba, qırx gün keçdi axı. Baba cavab verir ki, alışdıq, oğul, alışdıq artıq. Xarabalıq daimi deyil, əgər şərəfsizliyə alışmasaq. Tanrı bizi o şərəfsiz günlərə alışdırmasın. *(Səsinin tonunu dəyişib).* Hazırlaş, sən Gəncəyə getməlisən!

Xosrov bəy: Yox, orda hərbi təlim görmüş komandirlər var. Mən indi burda lazımam.

Sultan bəy: Hıı... Ehtiyac yoxdur, burda mən varam.

Xosrov bəy: Bura qoşun gəlir.

Sultan bəy: Narahat olma, Zəngəzurda qoşunu qarşılacaq qüvvə var.

Xosrov bəy: Hər halda qoşunla adda-budda xaini eyniləşdirmə, güclər bərabər olsaydı, sənə tabe olardım. Bağışla, tapşırı-

ğını yerinə yetirə bilməyəcəm. Sən də get bir az dincəl.

Sultan bəy: Yox, adam gözləyirəm.

Xosrov bəy: Mən qarşılıram, sən, get, bir az uyu!

Sultan bəy: Uyuyası halım yoxdur.

Eyvandan ağır kişi çəkməsinin tappılıtsı eşidilir.

Sultan bəy: Hə, odur!..

Sultan bəy sürətlə qapıya doğru addımlayır. Qapı açılan kimi Xəlil bəy içəri girir.

Sultan bəy: Hə, de görüm nə var.

Xəlil bəy: Keşiş Kirkosla görüşdüm, Andronikin Zəngəzura gəlməsini istəməyən erməni kəndlilərini nişan verdi.

Sultan bəy: Bizlə sazişə girirlər?

Xəlil bəy: Girirlər!

Sultan bəy: Afərin, Xəlil! Nə yaxşı, buna razı oldular?

Xəlil bəy: Çarxaclı müsibəti onlara dərs olub, Andronikə inanmırlar.

Xəlil bəy qəfildən taxt üstündə oturmuş Xosrov bəyi görüb sözünü kəsir. Başı ilə Xosrov bəyi göstərir.

Sultan bəy: Narahat olma, qardaşımdır.

Xəlil bəy: Hansı?

Sultan bəy: Xosrovdur.

Xəlil bəy irəli keçib əlini ürəyinin üzərinə qoyur.

Xəlil bəy: Xosrov bəy xoş gəlib!

Xosrov bəy: Sağ ol, Xəlil.

III səhnə

Andronik öz dəstəsi ilə dağda mağarada məskən salıb. Mağaranın yerinə saman döşənib, qapı əvəzinə yan-yana iki böyük qaya parçasının üzərinə cırıq palaz atılıb.

Andronik: *(Yanında duran əsgərə).* Bütün minbaşılara, yüzbaşılara, onbaşılara əmrimi çatdır ki, heç bir yerdə ocaq qala-

masınlar. Arxamızca Qara Bəkir paşanın dəstəsinin gəlməsi hər an labüddür, izimizi taparlar.

Haykaz: Bəs, bu qədər adam acmı qalacaq?

Andronik: Ölməzlər iki gün çiy küftə yesələr.

Haykaz: Paşam, rus əsgərləri çiy kiftəyə vərdis etməyiblər.

Andronik: Əgər rus əsgəri Türkiyəni tutmaq eşqi ilə Anadoluda məskən salmışdısa,.. hııı...Türkiyəni tutsaydı, bir ömür çiy küftə yeməyəcəkdimi? Amma indi biz ona bunu cəmi bir-iki gün yedizdirəcəyik.

Haykaz: Yedizdirəriksə, üstümüzə qalxıb üsyan edərlər. Unutdunmu, bunlar dəfələrlə rus inqilabını qanla susdurmuş əsgərlərdir.

Andronik: Ehtiyat spirtə su qatıb, yüngülvari vodka düzəldib paylayın. Spirt onların inqilab ehtirasını söndürər.

Levon palazın cırığından başını salıb, içərini müşahidə edir.

Haykaz: Qapımız üzünə daim açıqdır, çöldə durma, gəl içəri!

Levon: *(Cəld içəri girir).* Zəngəzurdakı Alban kilsəsinin keşişi Kirkos erməni kəndlilərini toplayıb sizin planınızı onlara acıqlayıb.

Andronik: Nəticə?

Levon: Sözsüz, razılaşıblar. Bizim silahlar burda olacaq. *(Əli ilə böyük xəritədə Qarabağdakı mövqelərini göstərir).* Silahlar bizdən qabaq Zabux dərəsinə daşınacaq. Biz burdan *(Əlini kağız üzərində sürüşdürür).* Həkəri çayını keçib Tat dərəsinə enəcəyik.

Haykaz: Silahları bizə harda verəcəklər? Sən onları göstər!

Levon: Dur! Silahları keşiş Kirkos dağlardakı yüksəkliyə daşıtdıracaq. *(Xəritəyə işarə edərək).* Burda Şişlər zirvəsində, Mərkiz dağında, Bəndəl uçan qaya deyirlər, onun yanında və bu qayanın altında Küllü kahada silahlar yerləşdiriləcək.

Andronik: Afərin! Belə görürəm, işlər pis getmir. *(Haykaza baxa-baxa Sultan bəyin məktubunu ovcunun içində döyəcləyir).* İndi necə, qorxun keçdi?

Haykaz: Qorxum keçdi, amma Qarabağ hələ ələ keçməyib...

Andronik: Haykazzz, hop deməklə, hoppanmaq olmur, gərək gövdənə təkən verib ayaqlarını yerdən qaldırasan.

Haykaz: Anladım, paşam.

Andronik: (*Üzünü Levona tutur*). Alban məbədinin... tfu, kilsəsinin keşişinin adı nədir? Zəngəzura sahib olduqdan sonra onu mükafatlandırmaq borcumuzdur.

Levon: Kirkos, keşiş Kirkos çağırırlar.

Andronik: Dur! Gəldilər!

Həm yerindəcə donub Andronikə baxır.

Haykaz: Kim gəldi?

Andronik: Kim olacaq, təbii ki, türk qoşunudu! Arxadan haqladılar bizi. Mövqeləri tutun!

Levon cəld bayıra çıxır, iki dəqiqədən sonra geri qayıdır.

Levon: Paşam, qoxulu bir şey yoxdur.

Andronik: Bəs, atılan güllələr nədir?

Levon: Yemək anbarında işləyən rus əsgərləridir, vodkanın dozası çox olub, ehtiraslarını söndürməkdən ötrü Alban məzar daşlarını gülləbaran edirlər.

Andronik: Lənətə gələsiniz! Qoşuna çiy küftəni içkisiz verin, yoxsa rus ehtirasının qabağında dura bilmərik.

IV səhnə

Xəlil bəy: (*İçəri gəlir*). Sultan bəy silahları təhvil aldım.

Sultan bəy: Afərin, Xəlil! (*Əli ilə onu irəli çağırır*). Silahlar hansı mövqelərdə yerləşdiriləcək?

Xəlil bəy: Hamısının Zabux dərəsinə daşınmasını əmr etdim, ordan paylanacaq.

Sultan bəy: Andronikin qoşunu Həkəri çayının üzərindəki körpünü keçəndən sonra sən öz dəstənlə adlayırsan onların arxasına. Və bu arada Paşa bəyə də xəbər et, onun dəstəsi də sənle olsun. Keçirsiniz Tat dərəsinə, qoşunun arxasına. Yol qapanır. Sən Xəlil dəstənlə pusquda burda durursan, Laçın dəhlizinin sağında. Paşa bəy durur dəhlizin solunda. Təqribən beş yüz metrlik məsafə sizin dəstənin nəzarətində saxlanmalıdır. Zabux dərəsindən bütün silahlar yüksəkliklərə daşsın. Burda Şişlər zirvəsində, Mərkiz

dağında, Bəndəl uçan qayada, onun yanında və bu qayanın altında Küllü kahada silahlar yerləşdirilməlidir. Şalvar zəmidəki adamları çıxart burdan.

Xəlil bəy: Ağca yağı düzü necə?

Sultan bəy: Bütün düzlərdən adamlarımızı dağa çağır, Zabux dərəsi boyunca bütün kəndləri boşaltdır, camaatı qırğına verməyə. Tatalı pəyəsinə də dəstə qoy. Mən burda duracam! *(Barmağını bir nöqtəyə dirəyir).*

Xəlil bəy: Sultan bəy, Andronik güman edir ki, Dərbəndə dərə başından çıxıb gedəcək?

Sultan bəy: Niyyəti keçib getməkdirsə, o yolu tutmalıdır.

Hər ikisi istehza ilə gülüşür.

Xəlil bəy: Sultan bəy, nə düşünürsünüz, keşiş Kirkos sözünü axıradək tutacaqımı?

Sultan bəy: Tutar, tutar.

Xəlil bəy: Bizi satmaz ki? İkibaşlı oyun oynamaz ki?

Sultan bəy: İnanmıram, allah adamına da güvənməsək, onda gərək yıxılıb ölək.

Xəlil bəy: Sultan bəy, biz bunlara nə dərəcədə etibar edə bilərik?

Sultan bəy: Özümüz tək!

Xəlil bəy: Mən güvənmirəm, arxamı divardan savayı heç nəyə söykəyə bilmirəm. Hər yer xainlərlə doludur.

Sultan bəy: Xəlil, ... bu boyda şübhəni o balaca ürəyində necə yetişdirdin? Bu qədər cavan ikən hər kəsə qarşı inamsızsan...

Xəlil bəy: Sultan bəy, gerçəyi görməliyik, say-seçmə oğullarımızı erməni kirvələrinin evində qətlə yetirirlər, kirvələrin əliylə sirmimiz alınıb daşnak başçılarına çatdırılır. Azmı xəyanət gördük? Axıdılan qanlar, işğal olunan yurdumuz xəyanətin qurbanı deyilmi?

Sultan bəy: Haqlısan, bütün dediklərin doğru, amma Çarxac olayını da unutma, ermənilər türkləri, türklər erməniləri qorudular... axıradək. Səndəki şübhəylə yol tutub getsək, uçuruma düşərik.

Xəlil bəy: İndi nə deyirsən, onlar bizi satmayacaqlar? Bütün ermənilər indi Çarxacımı oldu?

Sultan bəy: Kürəyini onlara etibar et! *(Xəlil bəyin hər iki*

çiyindənən yapışıb onu silkələyir).

Xəlil bəy: Mən arxadan güllə alaramsa, bunu özümə bağışlamaram. Yox, əgər sinəmdən alaramsa... Kişi kimi ölmək istəyirəm, xəyanətin qurbanı olub, nadan gülləsinə tuş gəlməyi mənlüyimə sığışdırmıram.

Sultan bəy: Səni əmin edirəm, biz hamımız sinədən güllə alacağıq.

V səhnə

Hər yerdən güllə səsi, at kişnərtisi, adam çığır-bağırtısı eşidilir.

Haykaz: Paşa, arvad paltarları atın xurcunundadır.

Andronik ona sınaııcı nəzərlərlə baxır.

Haykaz: Çadra, rübənd... hamısını özümlə götürmüşəm.

Andronik: İndi o plan keçməz!

Haykaz: O bizi dəfələrlə xilas edib, indi niyə keçməsin?

Andronik: Türklər öz qadınlarını savaşı meydanına buraxmırlar, zənən olduğumuza inanmazlar.

Haykaz: Tapdım, tapdım...tappp-dım...

Andronik: İndi hansı geyimi tapdın?

Haykaz: Geyim deyil, türk xislətini tapdım. Sultan bəyə əfv üçün yalvarmalıyıq, türklər aman istəyəni kəsməzlər, yıxılanı tapdayıb keçməzlər.

Andronik: İnanmıram sənin bu tapıntın bizim sağ qalacağımız üçün keçərli ola.

Keşiş eşşəkdə Zabux dərəsinin başından görünür, Andronik onu güllə ilə vurur. Keşiş eşşəkdən yıxılır, amma yaralıdır. Andronik onun paltarlarını soyundurub öz əyninə geyinməyə başlayır.

Haykaz: Bəs, mən? Mən necə xilas olacam?

Andronik: Bir şey düşün!

Haykaz: Ağılıma daha heç nə gəlmir.

Andronik: *(Keşişin paltarını geyə-geyə).* Mən çarəmi tapdım, gedirəm.

Haykaz: Əgər məni burda atıb getsən, mən də Sultan bəyə sənin burdan hansı yolla qaçdığını xəbər verəcəm.

Andronik: Bunu gerçəkdənmi deyirsən?

Haykaz: Paşa, mən can hayındaykən sənlə zarafat etmərəm.

Andronik tapançasını çıxarıb Haykazın ürəyini nişan alır.

Haykaz: Paşa, zarafatı burax!

Andronik: *(Sinəsindəki xaçı qaldırıb dodağına toxunduraraq Haykaza sarı bir addım da atır. Əli tapançanın tətiyindədir).* Əgər, bu günahdırsa... *(Pıçıldaıyır).* bağışla...

Haykaz diz çöküb iki əlini yuxarı qaldırır.

Haykaz: Əlbəttə, günahdır, illərlə sənlə bir yerdə vuruşmuş silahdaşını öldürmək, əlbəttə, günahdır!!! Günahdan savayı başqa nəyə yozmaq olar? Paşa,... sən bunu etməzsən, bunu mənə etməyə əlin gəlməz...

Andronik: Savaş meydanı zarafat götürməz! Öldürməsən, öləcəksən!

Andronik dalbadal üç güllə atır, Haykaz keşişin yanında uzanır. Güllə atılan istiqamətdən yüyürə-yüyürə Satenik gəlir.

Satenik: Bəs, mən?

Andronik: Sən də başının çarəsini qıl!

Satenik: *(Andronikə yaxın gəlib onun qolundan tutur).* Birgə qaçırıq, mən də oluram keşiş Kirkosun arvadı.

Andronik Sateniki itələyir, o, üzü üstə yerə yığılır.

Andronik: Rədd ol, açıl başımdan!

Satenik: Nə oldu?

Andronik: Keşiş Kirkosun arvadı yoxdur, o, subaydır.

Satenik: *(Ayağa qalxıb üst-başını səhmana salır).* Onda məşuqəsi olaram! *(Yenidən Andronikin üzərinə yeriyyir).*

Andronik: Burdan belə *(Eşşəyin noxtasını əlinə alıb qabağı göstərir)* yalnız tək öz canıma cavabdehəm. Yetər hamı üçün çalışdığım.

Satenik Haykazın başındakı çalmanı açıb onu Andronikə uzadır. Əllərini arxasına çevirir.

Satenik: Bağla əllərimi!

Andronik: Belə olsa, heç qaça bilməyəcəksən.

Satenik: Bu dəqiqə bundan savayı ağılıma gələn fikir yoxdur.

Andronik onun əllərini bağlarkən...

Satenik: Dur!

Andronik: Tez ol, mən getməliyəm.

Satenik Andronikin cibindən yaylığını götürüb ağzına soxur və işarə edir ki, qollarını bağlasın.

VI səhnə

Sultan bəy: Aman diləyəne imdad verməliyik!

Xəlil bəy: Bəy! *(Sultan bəy onu dinləmək istəmir).* Bəy! *(Bir sözünün iki edilməsinə alışmayan Sultan bəy eşşək üstündəki keşişə keçib getməsi üçün işarə edir).*

Xəlil bəy: Bəy...

Sultan bəy: Nədir, Xəlil? Yenə şübhə diddi içini?

Xəlil bəy: Bəy, şübhə deyil, doğruya bənzəyir!

Sultan bəy: Oğul atanı, ata oğulu nişangah edən bir meydanda sənin quşqulanmağını anlayıram.

Xəlil bəy: Bəy, bu sadəcə şübhə deyil, ayıq olmalıyıq!

Sultan bəy: Nə deyirsən, minlərlə günahsız insanı öldürmüş Andronikin heyfəni Sultan bəy indi coluq-cocuqdanmı alacaq?

Xəlil bəy: Sultan bəy inanmaz ki, coluq-cocuğu qabağına sipər edib qaçan bəlkə də Andronikin özüdür?

Keşiş paltarında olan Andronik eşşəyin üstündə oturub, iki balaca oğlan uşağı heyvanın noxtasını dartıb aparır.

Sultan bəy: *(Ciddi görkəm alır).* Bu hardan ağlına gəldi?

Xəlil bəy: Allah adamı mərhəmətli olar, uşaqları daş-kəsəkdə sürütdürməz.

Nəbi ayağından yara alıb, tüfəngin qundağını yerə basaraq, tək ayaqlı onlara sarı gəlir. Sultan bəy Nəbinin ayağından qan axdığını görüb boynundakı şərfini açıb Xəlilə uzadır.

Sultan bəy: Sarı ayağını!

Nəbi yerə uzanmış qadını nişan verir, hamı eyni anda dönüb ona

baxır. Qadın çabalayır, danışmaq istəyir, lakin ağzı bağlı olduğundan nə dediyi anlaşılmır. Xəlil bəy onu nişan alır.

Sultan bəy: *(Əli ilə onun tüfənginin lüləsini aşağı salır).* Arvad-uşağı qırmaq bizlik deyil!

Xəlil bəy Sateniki yerdən qaldırıb, onun ağzındakı dəsmalı çıxarıb Sultan bəyə baxır.

Satenik: Əfəndilər, lütf sahibisiniz, məni xilas edin, yoxsa ermənilər məni öldürəcəklər!

Sultan bəy: *(Barmağını qadına uzadıb).* Məgər sən erməni qızı deyilsən?

Xəlil bəy: Türkiyə ermənisi?

Satenik: Əvət, əvət, Anadoludan gəldim. Amma türklərə yardımına görə, Andronik məni ölümə məhkum etdi.

Xəlil bəy: *(Qeyzlə).* Hanı, o?

Satenik: Onu öldürdülər. *(Satenik barmağının işarəsi ilə üzərinə qadın çarşabı sərilməmiş meyiti göstərir).*

Sultan bəy: Aç onun əllərini, qoy, hara istəyir getsin.

Satenik: Mənə qatar yolunu göstərin.

Xəlil bəy: Hansı istiqamətdə?

Satenik: Moskva!

İki erməni kəndlisi yüyürə-yüyürə gəlir.

Erməni kəndlisi: Bəy, bəy *(Tövşüyürlər).* Andronik keşiş Kirkosu öldürüb, onun libasında qaçdı.

Erməni kəndliləri üzərinə çarşab atılmış meyitə sarı gedib onun kimliyini yoxlayarkən Satenik aradan çıxır.

Soyqırımın 100-cü ildönümü

Vətən tarla kimidir, o gərək hər an alaq otlarından təmizlənsin!

- Bu il 31 mart – Azərbaycanlıların Soyqırımı Gününün yüz illiyi tamam olur. Bu haqda nə deyə bilərsiniz?

– Bu haqda çox şey demək olar, çünki, 1918-ci ilin mart qırğınına qədər silsilə soyqırımlar edilib bizə qarşı – 1905-1907-ci illərdəki Bakı, Qarabağ, Tiflis, Qərbi Azərbaycan və s. qırğınları. Nədən çox şey demək olar ifadəsini işlətdim? Çünki soyqırım 100 illiyini keçirtdiyimiz mart qırğını ilə bitməyib, sonrakı illərdə də davam edib və 1992-ci il 26 fevral Xocalı faciəsi ilə kulminasiya nöqtəsinə çatıb. Qəribəsi ondadır ki, biz daim ermənilərin bizə qarşı etdiyi vəhşiliyi vurğulayırıq. Bir ovuc erməninin on milyonlarla sayı olan azərbaycan türkünə hansı yollarla qətlə yetirdiyini geniş kütləyə açıqlamırıq. Götürək, 1905-1907-ci illər olaylarını, bir kəlmə ilə Cəfər Cabbarlının “1905-ci ildə” dramında göstəriləni kimi: “atan kazaklardır”. O zaman rus ordusunda kazak əsgərləri vardı ki, bunlar da ermənilərin dayağı idilər, əsasən Bakı qırğınında da onlardan istifadə edilirdi. 1918-ci il qırğınında təkcə 12 mindən artıq Bakıda, üst-üstə bütün Azərbaycan üzrə 50 mindən artıq – Qarabağ, Qərbi Azərbaycan, Təbriz, Xoy, Salmas, Silduz, Urmu, Salyan, Lənkəran, Quba, Göyçay, Şamaxı, Şəki, Gəncə, Qazax, Naxçıvanda və s. türk qətlə yetirilib. Bu da daşnak-kommunist qruplaşması əsasında gerçəkləşib. Kommunistlərin başında Lalayan və Stepan Şaumyan dururdu. Eyni zamanda, 1992-ci ilin Xocalı soyqırımı da Rusiyanın Xankəndində yerləşən 366-cı motoatıcı diviziyası vasitəsi ilə həyata keçirilib.

1918-ci il soyqırımı türklərə nifrətdən yaranmamışdı, (amma ermənidə sevgi də axtarmaq fikrimiz yoxdur!) bunun mahiyyətində daha köklü məsələ dururdu. Ermənilər Türkiyədən Anadolunu, Azərbaycandan Qərbi Azərbaycanı, Naxçıvanı -1828-ci il planının davamı olaraq, Qarabağı, Bakını götürməli idilər. Amma Birinci

Dünya Müharibəsində Türkiyənin qələbəsi erməniləri məcbur etdi ki, Türkiyədən çəkilsinlər, o zaman bütün gücü Azərbaycana qoydular. Bakıya sahib olmaq istəyəndə İngiltərə, Almaniya da ayılıb sahiblik iddiasına düşdü. Daşnak-kommunist birliyi vardı, amma bu ikili ittifaq alman, ingilis güclərinin Bakıya sahib çıxmaq istəyəcəklərini düşünmürdülər. Erməni-rus planı 1907-ci ildə Sank-Peterburqda keçirilmiş gizli “Bakı” iclasından başlamışdı, onu həll edirdilər. Bakıdan tatarlar (o zaman türkə verilən ad) çıxarılıb, qeyri-tatar millətləri yerləşdirilməli idi. 1918-ci il Azərbaycanın tikə-tikə parçalanıb qonşu dövlətlərə hədiyyə olunması olayıdır əslində. Ordusuz, yeni qurulmuş dövlətin torpaqlarını bölüşdürmək!!! Azərbaycanlılar bu gün 5 dəfə ərəb dilində namaz qılmaqdan, gündə min dəfə türk-islam ordusuna dua oxumalıdırlar. Bizim qibləgahımız Çanaqqaladır, Azərbaycanın varlığı üçün o məkana borcluyuq.

Soyqırımın tarixi ilə birgə, əlbəttə, tarix də önəmlidir, bununla yanaşı, erməni kimliyi, mahiyyəti, xüsusiyyətləri, iyrənclikləri öyrənilib, öyrədilsə daha yaxşı nəticə verər, nəinki tarixi faktlarla öyrənilib, ildönümdən-ildönümə olayı xatırlayaq. Erməni kimliyini tarixçilər yaxşı bilsələr də, lakin geniş kütləyə bu gərəyincə çatdırılmır. Sovet dönəmində bildiyimiz kimi, bu yöndə mövzulara yol verilmirdi, “xalqların qardaşlığı” vacib idi, on beş respublikanı zəncirləyib, Rus İmperiyasına – böyük qardaşa əsir etməkdən ötrü. Sovetlər dağılandıqdan sonra da başımız Qarabağ savaşına qarışdı, çünki işğal altına düşməyimiz bizdən güclü enerji aldı. Burada da yenə Qarabağı erməni işğal edib deməmliyik, rus alıb erməniyə verib, Qafqazda hökmranlığını sürdürmək üçün. Belə olduqda erməninini çoxyönlü öyrənə bilərik.

Erməni kimdir? – sualına Asif Atanın fikri ilə cavab verəcəm.

1. Sərmayəçi
2. Mənfəətpərəst, faydaçı
3. Xəyanətkar
4. Amansız

Bu xüsusiyyətlərin hər bir ilə bağlı saatlarla incələmə apara bilərik, əlbəttə, fantaziyadan yola çıxaraq yox, tarixdə olmuş sonsuz olaylardan bəhrələnərək. Erməninin kimliyini bilmədən,

onun niyə soyqırım etdiyini aydınlaşdırmaq olmaz.

– **31 mart – Azərbaycanlıların Soyqırım Gününün dünyaya çatdırılması üçün, sizcə, hansı addımlar atılmalıdır?**

– Əvvəla deyim ki, biz erməni deyilik, gedib Brüsseldə və ya BMT-nin binası qarşısında ağlasaq, Avropa gəlib göz yaşımızı siləcək. Əslində Avropaya sərf etdiyi üçün sözdə “erməni soyqırımını” nı yaratdı. 1918-ci ildə Ermənistanın ilk baş naziri olan Yohannes Kaçaznunin 1923-cü ildə Daşnak Kongresinin raportunda olan nitqindən bir nümunə deyəcəm: “1915-ci ildə türklərə biz savaşa açdıq. Dənizdən dənizə Ermənistan xəyalı ilə ayağa qalxdıq, olayların səbəbi bizik”. Bu raportda o, öz millətinin etdiyi doqquz əsas günaha işarə edir, onlardan yalnız bir neçəsini sayacağam: “Birinci, özümüzdən kənarında günah aramayaq. İkinci, öyünüləcək heç bir əməl yaratmadıq, üçüncü, terror hadisələrimiz qərbin siyasi oyununu qazanmağımıza yönəldi. Dördüncü, qeyd-şərtsiz Rusiyaya bağlandıq...”

Bu və bunun kimi faktları qərb gözəl bilir, lakin bu gün dünya idarəçiləri erməni havasına oynadıqlarından və həm də türkü əzmək üçün erməni faktorundan istifadə etdiklərindən bu gün onlara ermənilik bəhrə verir, sözsüz, sabahkı bəşərə ziyan olaraq. Mənfəət olan yerdə sabah anlayışı ayaq altına atılır, təəssüf... Bu yöndən dünyanın bizi eşidəcək qulağı kar, gözü kordur. Lakin biz haqq işimizi aparmalıyıq, mənə qalsa, tarixi olaylar əsaslı formada tarixi roman və filmlərdə canlanmalıdır. Əgər geniş kütləyə təbliğatdan söz gedirsə. Bu məsələdə çox gecikmişik, amma iş getməlidir. Yeri gəlmişkən, Xocalının ildönümündə təbliğata ayrılan pullarla imkanlı ailələrin balaları avropaya göndərilib konfrans verirlər, bu səfərin onların içindən gəlidiyi səmimiyyətinə inanmıram. Onlar turist səfərlərini başqa vaxta sala bilərlər, gerçəkdən Azərbaycanı sevirlərsə. Əgər həqiqi təbliğatdan söhbət gedirsə, o pullarla təbliğat üçün xaricə Xocalıda əsir düşmüş, hadisənin iştirakçısı olmuş adamlar göndərməlidir, onlar canlı tarixdilər. İkinci dünya savaşında almanlara əsir düşmüş, Auşvits əsir düşərgələrində olmuş adamlardan sağ qalanların indi 90-dan çox yaşları var, lakin yəhudilər yenə də konfranslara o adamları göndərirlər. Başqa millətlərdən öyrənəndə nə olar ki?

– Ermənilərin illər boyu “Böyük Ermənistan” yaratmaq xülyasını necə qiymətləndirirsiniz?

- “Tiqrənizm Xocalıda” kitabım sizin bu sualınızın tam cavabıdır. Sözsüz ki, müsbət baxmıram! Fərsət olduqca, rusun, farsın qoltuğuna girib, türkcə xəyanət və yuxarıda dediyimiz kimi, amansız soyqırım törədərək özlərinə yer ediblər. Böyük deyə-deyə, hər dəfə bizdən nəsə qoparıblar. Xülya əsassız deməkdir, xəyal əsasa söykənir və o əsaslar əsasında planlar qurursan. Erməni xülyasını ilk dəfə bizim eramın 50-60-cı illərində Roma imperatoru Marsel darmadağın etdi, erməni sərkərdəsi Tiqrən Roma imperiyasının zəifləyən vaxtında imperiyanın bir hissəsini erməni dövləti adlandırdı. Marsel onu atının quyruğuna bağlayıb avropada sürütlədi. Onun ölümü ilə xülya XIX əsrin iyirminci illərinə qədər erməninin genetik yaddaşında mürğülədi. Rus-İran savaşında ruslara fəal xidmətin nəticəsində 1828-ci ildə Naxçıvan və İrəvan xanlığı ləğv olunub, İrəvan qəzası yaradıldı və bir ildən sonra onun ixtiyarı ermənilərə verildi. Eləcə də, bu il 100 illiyini qeyd etdiyimiz Azərbaycan soyqırımının Bakı olaylarına baxaq. Onlar Bakıya 1890-cı illərdə Bakıda neft fontan vuranda axışib gəldilər, sərmayə qoydular və az sonra Bakının siyasi və iqtisadi həyatını idarə etməyə başladılar: 1918-ci ildə Bakı qubernatoru erməni idi, Bakı Neft Qurultayının rəhbəri erməni idi, bolşevik partiyasının rəhbərləri Lalayan və S. Şaumyan erməni idi və s. Ermənidə güclü Makevelçilik var, məqsədə çatmaq üçün bütün vasitələrdən istifadə məqbuldur, istər adam öldürmək olsun, istər göz çıxarmaq, fərqi yoxdur. Onlar məqsədlərini müqəddəs sayırlar, ona çatacaqları yollar erməni üçün adiləşir, qeyri-insani olsa da. “Böyük Ermənistan” xülyasına az qala bütün ermənilər urra deyib yüyürürlər, çünki bu millətin bu günə qədər nə bir dahisi, nə bir filosofu olmayıb ki, onu millət kimi yetişdirib, tərbiyə etsin, ona qonşu millətlərlə insan kimi rəftarı aşılansın. Təəssüf... hesabınızı götürün ki, Andronik Ozonyanı, Zori Balayanı erməni milləti özünün ziyalısı, milli qəhrəmanı sayır. İndi sən bu millətlə hansı dildə danışacaqsan?

– Soyqırımın yüz illiyi ərəfəsində yalnız Türkiyə və Azərbaycanda deyil, dünyanın bir sıra ölkələrində, xüsusən iri

dövlətlərdə tanınması üçün nələr edilməlidir?

– Əvvəla deyim ki, Vətənlə zarafat olmaz, çünki, o, mənlük məsələsidir. Yubileydən-yubileyə oyanmaq, iş görmək tərəfdarı deyiləm, bu sovet təfəkkürüdür. Vətən- tarla kimidir, orda yaxşı məhsul yetişdirmək istəyirsən, bu məhsul birbaşa sənin Vətəninin daimi var olmasıdır. Necə ki, tarlada məhsulun inkişafı üçün daim əlin onun üstündə olur, əlaq otlarını çəkib çıxarırsan, dartıb atırsan, eləcə də, torpağımızla bağlı irili-xırdalı nə varsa, fikirdə və əməldə hamısı təmizlənməlidir.

Vətən – babaların bizə yadigar qoyduğu, bu gün bizim varlığını sübut edən, sabahsa övladlarımızın yaşayacağı məkandır. Biz bu gündən sabaha körpü rolunu oynayırıq. Sabah biz fiziki baxımdan olmayacağıq, amma Vətən var olacaq, bizim varlığımız onda əks olunacaq. Vətən – mənəm, sənsən, bu səbəbdən də Vətən mövzusunda ciddi olmaq lazımdır.

Soyqırımı öyrənən xüsusi qurmlar yaradılmalı, tarixçilər və yazarlar orda birgə axtarışlar aparmalı, üzə çıxan faktlar ədəbi, bədii sənət əsərinin bütün formalarında işlənilib, ilk növbədə kütləyə, dünya ictimaiyyətinə çatdırılmalıdır.

Hazırladı: Ülkər Piriyeva

Erməni suda asan əriyəcək şəkər deyil...

"Ermənilər Bakıya yenidən qayıdırlar"- deyirlər, ermənilər Bakıdan getmişdimi? - sizlərdən sual edirəm.

Yadınızdadırsa, təqribən on beş il bundan öncə mərkəzi telekanalımızda "Bakıda otuz min erməni gəlinimiz var!" - ölkə rəhbərliyi tərəfindən zarafatyana bir söz deyildi, sözarası deyilən bu doğrunu yalanlayan oldumu? Kimisi gerçəkdən, kimisi də ürəyində bunun doğruluğunu təsdiqlədi. Mənsə "Tiqranizm Xocalıda" kitabımda bərk gedən siyasətçinin ermənilər haqqındakı statistikasını bu formada bədiiləşdirdim:

“Rori Patriks: Rori Patriks, qəzetçi, İngiltərənin "Frant layn news" telekompaniyası. Dünya insan haqları rakursundan Xocalıdakı olaylara baxsaq, bu günaha heç cürə haqq qazandırmaq mümkün deyil. Xocalıdan sonra Bakıdakı otuz min erməni gəlinin taleyindən qorxmursunuz?

Serj Sarkisyan: Yox!

Rori Patriks: Nədən?

Serj Sarkisyan: Türk kişinin namusu izn verməz milli məsələni şəxsi ailəyə köçürə.

Rori Patriks: Əminsiniz?

Serj Sarkisyan: Hə. Türkdə ailə inam qalasıdır. Türk vicdanı yol verməz milli münafişəni şəxsi ailəsinin iç məsələsinə çevirib ailəsini dağıda.

Rori Patriks: Sizin sözüyüzdən belə qənaətə gəlmək olur ki, Xocalı bütünlüklə türk mənəviyyatına hesablanmış qanlı bir olaydır?

Serj Sarkisyan: Bu olaya hər kəs öz nöqtəyi-nəzərindən yanaşa bilər”.

Otuz min gəlinin doğub-törəmə qabiliyyətini nəzərə alsaq, Bakıda ermənilərin sayının artıq doxsan mindən aşağı yox, yuxarı olduğunu təxmin etməliyik. Düşünürəm, bu mövzunu burdaca bitirsək yaxşı olar, çünki türk ailəcanlığına hesablanmış məsələyə adət-ənənəmizdən kənar naxış vuracaq qədər gücə malik deyilik. Nə heyif ki, o gəlinlərin qarın məhsulu olan övladlar türk adı ilə

bəslənir.

"Tarix faktla yox, fəhmlə öyrənilməlidir!" deyir Asif Ata. Niyə fəhmlə? Çünki tarixə fəhmin gözü ilə baxanda öz kimliyini unutmursan, amma tarixin öyrənilməsində faktı da inkar etmirik. Fakt tarix içində yol getməkdən ötrü bir əsadır onu öyrənən üçün. Elə bu yerdəcə keçək tariximizin yüz il əvvəlki dövrünə, yəni, yeni tariximizin başlanğıcına.

1918-ci il mart ayının 29-31-i arası daşnaklar Bakı kommunistlərinə başçılıq edən Stepan Şaumyanın rəhbərliyi ilə birləşib cəmi üç gün ərzində paytaxtda 12 mindən artıq türkü qanına qəltan etdilər. O zamankı Fövqəladə Hallar Komissiyasının sənədlərini oxuyanda görürük ki, 1992-ci ildə Xocalıda törədilənlərin eynisi mart qırğınında olub: yeni doğulan körpənin süngüyə keçirilməsi, iki qonşunun şaqqalanıb öz həyətlərində asılması, insanların hamamlarda qaynar qazanda bişirilməsi, ayaqlarından asılıb işgəncə ilə öldürülməsi və s. İşgəncə növlərini icad etməkdə ermənilərin xüsusi istedadı malik olduqları ən yeni tariximizin qanlı səhifəsi olan Xocalıdan hər kəsə bəlli olduğu üçün bu siyahını uzatmadan keçəcəm söhbətimin canına. Aprelin 1-də 36-cı SİLAHLI (oxucum, silahlı kəlməsini böyük hərflərlə yazdığımıza diqqət et!!!) Türküstan polku Bakıya girdiyi an ermənilərə silahı yerə qoymaq əmri verir. Ermənilər tərksilah edilirlər. Nədən? Çünki erməni fiziki gücdən qorxandır, çünki ona cavab verəcək silahlı hərbcini qarşısında gördü. Özündən zəifi əyən, özündən güclüyə əyilmək prinsipi ilə yaşayan erməni, türkü silahlı görün kimi yırtıcı canavar cildindən tülkü simasına girir. Erməni "ziyalıları" türk ağsaqqallarının ayağına gedib, Bakını qıran daşnaklar idi, qırıb Bakıdan çıxdılar deyirlər. Və türklərin onlara qarşı silah işlətməmələri üçün yalvar-yaxar edirlər. Amma Fövqəladə Hallar Komissiyasının rəylərində sübut olunur ki, erməni "ziyalıları" da qapı-qapı gəzib birbaşa bu qırğında iştirak ediblər və hətta 1 apreldən sonra rus, yəhudi, gürcü, alman mənşəli Bakı sakinlərinin ölümdən qorumaq məqsədi ilə evlərində gizlətdikləri türklərin öz evinə döndükləri zaman qarşılarını kəsib təhqir edir və hədələ-yirdilər. Bütün bunlardan xəbərsiz türk ağsaqqalları erməni "ziyalıları" ilə birgə Bakıdakı türk məhəllələrini gəzib əllərindəki

mis qazanları dəmir kəfkiqlə döyərək türkləri ermənilərə qarşı silah işlətməməyə, sakitliyə riayət etməyə çağırırdılar. Bu hadisəni ümumiləşdirib belə nəticəyə gəlməliyək: türk mərhəməti erməniləri xilas etdi!

Bəs, ermənilərin dediyi: "Bakı əhalisini qıran ermənilər yox, daşnaklar idi, qırıb Bakıdan getdilər" - fikrinə nə dərəcədə inanmaq olar? Fitrətən sərmayəçi, pulgir, mənfəətpərəst, fürsətçi, bütün bunlarla yanaşı amansızlıq və xəyanətkarlığı bir vücudda birləşdirən erməni, Bakıda hər növ imkan əldə etdiyi halda, Bakıdakı münbit şəraiti qoyub hara getdi? Buna inanmaq sadələvhlük və axmaqlıq deyilmi? 1918-ci ildə Bakı şəhər meri erməni idi, Bakı Neft Qurultayının sədri erməni idi, xırda və böyük şirkətlərin sahibləri ermənilər idilər. Bu minvalla buqələmun daşnaklar mahiyyətlərini dərinliklərində gizlətməklə vaxt itirmədən, sürətlə türk, rus, yəhudi ad və soyadlarını üzərlərinə alıb paytaxtın mərkəzində yerləşdilər. Yalnız kosmetik dəyişikliklər onları ölümdən xilas etdi. İki il, daha doğrusu, tam 23 ay sonra Azərbaycan Demokratik Respublikasını 11-ci Qırmızı Ordu devirdi. Yəni, həyasız, türk dilində qırmızı sözü həm də həyasız mənasını verir. Bizim üzədən iraq, yaltaq sovet tarixçilərimiz onları xilaskar kimi mədh etməkdən ötrü qızıl səviyyəsinə qaldırıb, tarix kitablarında "Qızıl Ordu" adlandırdılar. Əsl qızıl olmadıqlarındandır ki, zaman onların paxırını üzə çıxartdı, mis üzərinə çəkilməmiş qızıl suyu kimi... 1990-cı il 20 yanvardan sonra məlum oldu ki, üzərinə qızıl suyu çəkilməmiş mis kimidir bu ordu, necə ki, mis paslananda paxırı üzə çıxır, 20 yanvarda Bakını qıran ordunun əsl siması üzə çıxdı, maskası yırtıldı. Bizim tarixçilərin dediyi xilaskarlıq harda sübut olunurdu? Demokratik dövlətimizi işğal edib imperiyaya qatmaqlamı? Bu səbəbdən Asif Ata dediyi kimi, tariximizə fəhmin gözü ilə baxmağı bacarmalıyıq! 1920-ci ilin aprel ayında ordu Bakıya girərkən milli qüvvələrin tutulub aradan götürülməsi üçün Bakının bütün iç üzünə bələd olan ermənilər əllərindən gələnlə canfəşanlığı edirlər. Say-seçmə, milli təfəkkürlü aydınlarımızın rus qırmağına keçməsindən ötrü tilovdakı soxulcan roluna qədər girməyi bacarırlar. Bu haqda geniş məlumatı faktlar və hadisələr şəklində o zaman Dəmir

yolu prokuroru işləmiş, rus qırmağına keçmiş siyasi mühacir Əziz Alpoudun "Həyatımın hekayətləri" xatirə romanından oxuya bilərsiniz.

1918-ci il qırğınının mayası hardan gəlirdi? Bu erməninin təkbaşına çıxartdığı qərar idimi? Yox!!!

Atatürkün göstərişi ilə Yusif Akçuranın yazdığı "Türkçülüyn tarixi" kitabında Bakının türklərdən təmizlənməsi məsələsi belə şərh edilir: "Hələ 1907-ci ildə Sank-Peterburqdakı gizli iclasda Bakının taleyi həll olunurdu. İclasın qərarına görə, Bakıdakı tatarlar paytaxtdan uzaqlaşdırılıb, yerinə qeyri-türklər yerləşdirilməlidir." O zaman Lenin başda olmaqla ruslar bizi tatar sayırdı, türk adına qısqandıqları üçün, guya bizim türk olduğumuzu danmaqla bizim kimliyimizi dəyişəcəkdilər! Sonralar bu siyasət Leninin əziz xələfi Stalinin də karına gəldi, öldüyü günə qədər bizi tatar cildində görüb bəzən monqol-tatar etiketini də üstümüzə yapışdırmaqdan ar etmədilər.

1907-ci ildəki iclasın qərarını Stepan Şaumyan əlinə münbit şərait düşən kimi daşnaklarla birgə 11 il sonra gerçəkləşdirdi. Fitrətən fürsətçi olan ermənilər şəraitdən bəhrələnməkdə usta olduqlarını bir daha mart qırğını zamanı sübut etdilər. Əslində bu qırğın onların planı üzrə Bakını türklərdən təmizləməyə qədər gedib çıxmalı idi, lakin bu mənfi niyyətin qarşısını alan Bakıya gözlənilmədən girən 36-cı silahlı Türküstan polku oldu. Bununla da qırğın olayı 1990-cı il 20 yanvara qədər donduruldu. Amma yenə tarix təkrar olundu, həm də əvvəlki kimi faciə formasında. 12 mindən artıq qanına qəltan edilmiş bakılıların əsas hissəsi Çəmbərəkəndlilər idi. Və yadıңызdadırsa Bakıdakı Dagüstü park həmin kəndin xarabalığı üzərində salınmış, üzərində isə Kirovun irəliyə uzadılmış əli təsvir olunmuş heykəli qoyulmuşdu. 20 Yanvar şəhidləri üçün həmin yer məzarlıq kimi qazılarda saysız-hesabsız kəllə sümüklərinin çıxdığının gözlərimizlə şahidi olduq. Bu, Bakını 3 gündə qırıb "getmiş" daşnakların əl işlərinin bariz nümunəsi idi. Halbuki, yaxın keçmişimizin alt qatında daşlaşmağa macal tapmamış şumlanıb üzə çıxdı.

İndi isə keçək beynimizi şumlayıb türk mərhəmətinə, qonaq-pərvərliyinə hesablanıb ora insaf toxumu səpməklə məşğul olan

son ictimai olaylardan birinə. Kadr belə başlanır: Erik Xaçaturov adlı bir kişinin əli yanında Bakı küçələrində azad şəkildə gəzə-gəzə açıq səmaya baxdığı nümayiş etdirilir. Tv aparıcısının şərhindən məlum olur ki, bu, Bakı üçün qərubsəmiş keçmiş Bakı sakini (bu kişini 30 min erməni gəlinimizin məhsulu saymayın, onlar Bakıdan çıxmayıblar, içimizdədirlər. Bakıya döənən 1918-ci il daşnakizmindən kommunizmə bir gecədə sıçrayışla hoppanan Bakı sakinlərindəndir!!!) şəhərə qayıdır. Onun qayıdışını atasının qəbrini Kəlbəcərdə ziyarət üçün yurduna gedərkən tutulan Şahbaz Quliyev və Dilqəm Əsgərovla müqayisə edirəm. Gizlin gedərkən 25 il zindan həbsi alan və üstəgəl saysız işgəncəyə məruz qalan soydaşlarımız öz dədə-baba yurdlarında girov götürürlər. O gündən bu günə qədər prezident səviyyəsində neçə-neçə beynəlxalq təşkilatın Ermənistanla danışıq aparmasına baxmayaraq, hələ də yurddaşlarımız erməni zindanında çürüməkdədirlər. Bəs, bu erməni Bakıya hansı yolla gəlir və üstəlik qeyd edir ki, istəyirəm mənim balalarım da gəlib Bakını görsünlər. Burda ləyaqətimə toxunan CBC tv-nin çalışanları Günay Yelmarqızı, Orxan Məmmədov, Coşqun Rzayev, İlkin Mehdiyev, Fuad Kərimov, Mehriban Qasımovanın bu videonu Qarabağ olaylarına işarə vurmada, Xocalı kimi milli ünvanımıza ləkə olan ləyaqət məsələmizə toxunmadan erməninin Bakıya gəlişini sensasiyalı bir xəbər kimi vermələridir.

***Qeyd:** Gələcək məqaləmin anonsu: "Shaumyanovsk, Naftalan, Azerbaijan" adlı məkan internet səhifələrinə hardan ötürülür?*

Çanaqqala şahidi Qarabağımın talismanıdır!

Bu kurşun bəlkə də üç yüz min türk şəhidinin hansısa birinin vücudunu dəlib keçib.

Bəlkə də hədəfə dəyməyib, içində daşdığı mahiyyəti doğrultmayıb, amma torpağın köksünü dəlib, 100 il orda mürgüləyərək gizlənilib. 99 il torpağı durmadan döyəcələyən yağmur 100-cü il onu gün işığına çıxarıb.

Bəlkə də nə türk, nə ingilis, nə fransız, nə də anzak sümüyünü dəlib keçməyib, tüfəng lüləsindən çıxıb havada uçuşaraq yerə qonub...

Türk Dünyasının kutsal məkanı Çanaqqalada 2015-ci ilin nisan ayında düzənlənmiş “Çanaqqala-100” kitab fuarındakı imza günümdə oldum, fürsətdən bəhrələnib şəhidliyi 90 kilometrlik bütün cəhbə boyu qarış-qarış gəzdim. Yaşlı bir qadının suvenir satdığı masanın qarşısında durub, onun 3-5 lirəyə dəyərləndirdiyi hədiyyələri cibimdəki son lirələrin imkan verdiyi qədər xərcləyib aldım. Nədən belə etdiyimi sorsanız, o zaman cavabım bu olacaq: İsveçin “Aftonbladet” qəzetində oxumuşdum ki, Məkkə şəhərindəki qızıl dükanlarının sahibləri son zaman qızıl alverinin aşağı düşdüyündən şikayət edirlər. Səbəbinisə son dövrlər Həccə gələnlərin sayının yarım milyona qədər aşağı enməsilə göstərilir. Ərəb kutsal diyarında altun satıb turistlərdən qazanc götürdüyü halda, türkün tək torpaq konusu yox, ləyaqət konusu olduğu bu kutsal diyarı Çanaqqalada teyzə əkmək parasını quruş-quruş qazanır.

– Bu da sənə hədiyyəm!

Masa altından balaca bir mis parçasını mənə uzadanda çaşdım.

– Bu nədir? -Sorduğumda.

– Çanaqqala zəfərinin şahidi! – Cavabımı aldım.

– Bəs, nədən mənə verirsiniz?

Sualım yersiz deyildi, çünki, o, məni beş nəfərin içindən seçmişdi. Çanaqqala Millət Vəkili, bir əkmək fabrikinin rəhbəri, Çanakkale 100. Yıl Kırkyama Anı 670 metrə qədər uzunluğunda yorganı 16 ölkənin qadını ilə birgə hazırlamış rəssam Sərpil Şahin

və bir dərnək rəhbərinin yer aldığı bu dəstədə nədən zəfər şahidini vermək üçün məni seçsin ki?

– Sən yazarsan, zəfərdən yaz, qızım! Qoy, torunlarımız görsün ki, bu torpaq bədava alınmadı, qanla suvarıldı... Dədələrimiz şəhid oldu, babalarımız öksüz böyüdü.

Çanaqqaladan Osmanlı diyarı Bursaya, ordan da İzmirə konfranslara gedərkən zəfər şahidi mənə yol yoldaşı oldu. Bursadan İzmirə getdiyimdə artıq yorğunluğum qalmamışdı, onu əl çantamdan çıxarıb ovcumda o yan-bu yana çevirərək, özümü tək hiss etmədim. Şekspirin qəhrəmanı Hamletin naməlum kəllə sümüyü ilə olan məşhur monoloqunu xatırladan bir söhbəti zəfər şahidi ilə etməyə başladım. 1914-1918-ci illər Birinci Dünya savaşı tarixini beynimdəki arxivdən vərəqləyib indiyə qədər səhv öyrədilmiş hər nə varsa, hamısını biryolluq atmağa qərar verirəm. 70 il Sovet dönəmində Azərbaycan türkünə Rusiyanın birinci dünya savaşındakı Anadolu cəbhəsindən torpaq və qənimət əldə etmədən çıxarkən bütün silah və sursatlarını Andronikə verib Naxçıvana yola salmalarını, onun da Naxçıvan daxil olmaqla, bütün Azərbaycan üzrə soyqırım törətdiyini bizə tam başqa yöndən, Andronikin Azərbaycana türk işğalından qorumağa çalışdığı kimi sırımışdılar. Bu vasitə ilə də “biz türk deyilik” nidasını beynimizə həkk etdirmişdilər, indi də acı meyvəsini yediyimiz ziyanlı təbliğatın nəticəsidir.

Paslı güllənin içində gəzdirdiyi sirrini oxumaqdan ötrü onu o üzünə, bu üzünə çevirməkdə davam edirəm, avtobusdakı sənişinlərə məhəl qoymadan. Bu an qulağıma səs deyir, başımı qaldırıram, xidmətçi çay istəyib-istəmədiyimi sorur, gözlərini əlimdən çəkməyərək. Zəfər şahidini ovcumda gizlədib, ona yox deyirəm. Zənn edirəm ki, xidmətçi çay pulu əvəzinə məndən gülləni istəyə bilər, çünki cibimdə param qalmamış... (Unutmuşam ki, çay bədavadır!)

Ulu öndərimiz Atatürkün qəsbkar əsgərlərin analarına ünvanladığı mütərəqqi nitqi və bir anzak anasının ona cavabını da bu yerdə xatırlamaya bilmirəm: *“Bu memleketin topraklarında kanlarını döken kahramanlar! Burada, dost bir vatanın top-raqındasınız. Huzur ve sükun içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmet-*

çiklerle yan-yana, koyun-koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen anneler! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve rahat uyuyacaklardır. Onlar bu topraklarda canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır”.

İzmirdən İstanbula uçduğum zaman gömrükdə yol çantalarımın bilgisayar vasitəsi ilə dönə-dönə yoxlanılıb, açılmasını rica edəndə: Nədən? – sorduğumda, cavan gömrük xidmətçisi: “Siz silah daşıyırsınız!” – dedi. ” Ola bilməz!” – dedim, lakin, o, “Belə görünür!” – deyib, çantamı açmaqda ısrar etdi. Zəfər şahidini əlinə alıb havaya qaldırdı. Burdan sorğu-sual başlandı: Bu nədir? Səndə hardandır? və s. bu kimi suallar üstümə yağdı və baş gömrük xidmətçisinə qədər əlindəki xüsusi aparatla bilgi verib çağırırdı. Gerçəkdən olayı dramatikləşdirmirəm, onlar artıq yeddi nəfərə çatdılar, lakin mən tək, çünki zəfər çahidi də onlar tərəfə keçirilmişdi.

– Apar bilməzsən! – Qərarını eşitmək, sizcə, çox asanmıdır?

– Lütfən, yapma! – Yalvarışını gömrük xidmətçisinin əlində sıxdığı zəfər şahidinin üstündəki torpağı ovxalayanda dedim.

Yadıma Amerikan yazarı Ayzek Ezimovun bir hekayəsi düşdü. Qonaq bir səhər oyanarkən görür ki, ev sahibi onun ayaqqabılarının altını silib təmizləyir. O, ev sahibinin alicənab davranışından utanıb, zəhmət çəkməməsi üçün rica edir. Cavanında ev sahibi, bu bizim adətimizdir, qonağa torpağımızı daşıyıb aparmasına izin vermirik, ayaqqabısında olsa belə, - deyir.

Əcəba, bu gənc gömrük xidmətçisi o adətləmi mənə davranır? Çünki yalan-doğru, deyilənə görə, A. Ezimovun da kökü türkə dirənir. Nəhayət, rəis kimliyimi aldı, bir böyük kağızı yazıb doldurandan sonra mənə imza atdırıb, zəfər şahidini neylon torbaya qoyub yol çantamda yerləşdirərək: “İyi yolçuluklar!” – dilədi. Amma uçaqdan enənə qədər həyəcanım bitmədi, çünki İzmirdə uçaq səmaya qalxana qədər yerdə bir səfər çantası vardı. Kiminki olduğunu bilmirəm, amma şübhə içimi didirdi ki, mənimki də yüklərin arasında olmaya bilər.

İsveçə döndüyümdə səfər qabağı yarımçıq qoyduğum Qarabağdan bəhs edən “Savaşa qalib yoxdur” romanımı yazıb davam

etdirməyə başladım. Zəfər şahidini bilgisayarın ekranına dirəyib, onu gözümdən kənara qoymurdum. Hamlet sayacağı monoloqum davam edirdi, ona dedim ki: “Mənlik olsa, səni tarix muzeyinə vermərəm, səni işlək vəziyyətə gətirib, Qarabağa gedən əsgərin sol cibinə qoyaram”. Bunu mənə dedizdirən ingilis jurnalisti Tomas de Vaalın “Xocalını törətmək ermənilər üçün vacib idi?” sualına Xocalı soyqırımının müəllifi, cəllad Serj Sarkisyanın “Biz Xocalıda Anadolunun heyfini aldıq” cavabı idi.

Bəli, Qarabağ Çanaqqalanın davamıdır. Biz Qarabağda dünya ilə savaşıdıq, tək erməni ilə yox. Xanlar-Tərtər cəhbəsi boyu savaşımış döyüşçü Elli Atayurd xatirələrində deyir: “Savaşa gedərkən Yevlax dəmir yolu vağzalında iki-üç gün gecələməli olduq. Yaxınlıqdakı kəndlərdən qız-gəlinlər yemək bişirib bizə gətirirdilər, aralarından bir gəlin sinəsində gizlətdiyi gülləni çıxarıb mənə verərkən, ərinin qızasını almağımı tapşırırdı. İnanca görə, döyüşə gedən əsgərə gənc qadın güllə verərsə, o güllə talisman kimi əsgəri bütün cəbhə boyu qoruyar...”

Çanaqqala şahidi Qarabağımın talismanıdır!

“Ermənilər bizdən İŞİD obrazı yaradır” ...Bugünkü dünyaya sərf edəcək səviyyədə

Bu günlərdə İsveçdə yaşayan həmvətənimiz yazıçı Eluca Atalının qardaş Türkiyədə “Tiqrانizm Xocalıda” adlı kitabı çapdan çıxıb. Elə həmin kitabla bağlı yazığımızla virtual söhbət reallaşdırdıq.

- Eluca xanım, uzun müddətdir ki, xaricdə yaşayırsınız. Nələr baş verir Azərbaycandan kənardə?

- Dünyanın ədalət axtarışı ilə özünü uçuruma apardığının fərqi nə varıram Azərbaycandan kənardə. XX əsr ən çox antiinsani, antiruhani dövr oldusa da, lakin XXI əsr də öz yerişi ilə gedir, yəni, keçmişin təkrarıdır. Ruhsuzluğa qarşı duracaq bir güc göstərmir. Asif Atanın təkrarla bağlı bir həqiqəti var. Deyir: “Təzə köhnənin əvvəli, köhnə təzənin axırı.” Yəni, dairəyə düşmüş bəşər durmadan fırlanır. Təəssüf, söhbətimi bu yöndə başladım, amma məni bədbin insan kimi qəbul etmənizi istəməzdim. Buna mənim haqqım da yoxdur, çünki Ocaq boyda həqiqətin içindəyəm. Həm də tək Azərbaycanın yox, dünyanın xilasını göstərən bir həqiqətin içində. Şərqdə doğulub qərbdə yaşayan biri kimi dünya haqda fikir söylərkən tək nəzəriyyəyə əsaslanmıram. Mənin analizlərimdə həyat təcrübəm durur. Digər tərəfdən də, qeyd etməliyəm ki, elmi-texniki tərəqqi insanlardakı isti münasibəti bir qədər də tükətməmişdir. Dünya tək Şərq və Qərb, canlı və cansız, qadın və kişi kimi təsnifatlara bölünür. Dünyada bu gün hökm sürən “böyük” və “kiçik” bölgülər var. Bütün gücləri bir əldə birləşdirənə böyük, onun əlinə baxanasa kiçik deyilir. Görürsünüz, elə buna görə də, dünyaya qeyri-insani demək olar, ilk növbədə, hegemonluğun hökm sürdüyü yerdə ədalət olarmı? Yox! Elə isə dönək sizin sualınızın üzərinə, bizim qıbləğahımız olan doğmamız Azərbaycanın üzərinə qayıdaq. Təəssüf ki, bu günkü dünya siyasi gücü tanıyır, ruhani gücü saymır. Bu səbəbdən də mahiyyət etibarlı ilə zəngin olan Azərbaycan, coğrafi baxımdan balaca olduğu üçün

onu tabeçiliyə sürükləmək istəyi hər an Qərb mətbuatında və cəmiyyətində görünür.

- *Ordan necə görünür buralar?*

- Bənzərsiz bir ölkə və ictimai həyatı qarşıq bir cəmiyyət kimi görünür. İqtisadi baxımdan zəngin və müharibə şəraitində olan bir ölkə kimi.

- *Son hadisələr, ələlxüsus 4 günlük müharibə İsveç cəmiyyətində necə qarşılandı?*

- Təşvişlə.., narahatçılıq hissi ilə... Çəş-baş qaldı İsveç mətbuatı, atəşkəs pozuldu, - dedilər, onun bərpasının gərəkliyi bəyan edildi. “Balaca” dövlətin balacılığına sığmayan qələbə iddiası dünyanın ağalarını heyrətlənməklə yanaşı qəzəbləndirdi də. İyrəndim bunların “ədalətpərəstliklərindən”, haqqı nahaqa satdıqları üçün. Təsəvvür edin, Osmanlı Türkiyəsinin 1915-ci ildə erməniləri soyqırma məruz qoyduqlarını dedilər, şəkillər göstərdilər o dövrə dair. Sözsüz, olmayan bir hadisə ilə bağlı faktlar eşib çıxarmaqda bunlar mahir ustadılar! Həmin şəkillərin ardından Qarabağda üstündə Azərbaycan bayrağı olan tankların irəliləməsini göstərən, “ermənilər Qarabağda çoxluq təşkil edirlər,” - dedilər. Arada Qarabağın Azərbaycan torpağı olduğunu bildirsələr də, lakin Qarabağda ermənilərin törətdiyi vəhşilik, ordan və Qərbi Azərbaycandan olan 1 milyon qaçqın barəsində bir kəlmə belə söz açılmadı. Elə qələmə verirdilər ki, Qarabağ hadisələrinin günahkarı elə bizik, erməniləri ordan silah gücünə qovuruq. Gəl, buna döz. Bu dözümlü, susma birbaşa ləyaqətsizlikdir.

Bir hadisəni sizə danışmaq istərdim. Dünən iş yerimdə nahar edərkən erməni aşbaz gözləmədiyim halda başımın üstünü kəsdirdi. “Niyə bizimkiləri qırırırsınız? Niyə müharibə edirsiniz Qarabağda?” Dedim: “Vətənimizi işğaldan qurtarıyıq.” “Niyə türklər Qarabağda ermənilərin qulağını, burnunu kəsir? - məndən sual etdi. Dedim: “Məlumat sizə gec çatıb, bu hadisəni 1918-ci ildə Andronik edib Qarabağda”. Dedi: “Yox, təzə olub, yeni göstərdilər”. Dedim: “Hə, 1992-ci ildə olub Xocalıda. Zori Balayan kəsib-doğrayıb türkləri”. Dedi: “Yox, türklər bizimkilərin qulağını-burnun kəsib orda. Şəkilləri gördüm...” Dedim: “Bunlar hamısı Xocalı hadisələrinin şəkilləridir, sizin mətbuat indi o

şəkilləri fotosopda hazırlayıb yayınlayıb ki, erməniləri Qarabağda döyüşməyə məcbur edə bilsin. Bütün bu sözləri ona deyərkən gözümü qırpmadan gözlərinin içinə baxmağm onu geri oturtdu.

Baxmayaraq ki, İsveç qanununa görə, iş yerində və ictimai yerlərdə milli, dini, irqi söhbətlərə yol vermək qanunsuz sayılır, əgər yol verilərsə, bu zaman adam cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur. Lakin, erməni qanun üzərindən hoppanmağı bacaran millətdir.

Diqqət edin, bu, Qərbdə yaşayan adi bir erməninin dilindən çıxandır, amma həqiqətdə ermənilər bu gün Qarabağda bizim ordunun xilaskarlıq əməlini dünyaya vahiməli bir formada çatdırırlar. Bizdən İŞİD obrazı yaradırlar. Bu günkü dünyaya sərf edəcək səviyyədə.

- *Bildiyimiz kimi bu yaxınlarda qardaş Türkiyədə “Tiqranizm Xocalıda” adlı kitabınız işıq üzü görüb. Bir az bu kitab haqqında danışardınız.*

- Kitab İstanbulda Aygan yayın evində Azərbaycansevər qardaşımız Həsən Kocabəyin rəhbərliyi ilə yayımlandı. 5 pərdə və 9 şəkildən ibarət dram əsəridir.

Kitabda erməni xisləti, onun əsrlər boyu qonşuları türklərə qarşı etdikləri xəyanət və amansızlıq tarixi faktlar əsasında bədii formada və üslubda verilmişdir.

Kitabın ilk hissəsi olan “Tiqran sürüldü, tiqranizm sürünür” də əsasən bizim eranın 50-60-cı illərində ermənilərin Roma və Parfiya dövlətlərində etdikləri xəyanət və amansızlığın ilkin təzahürləri canlandırılır.

Quldur Andronikin çar Rusiyası tərəfindən satın alınıb, xülyasında dənizdən dənizə gəmi ilə üzərək Türkiyə, Naxçıvan, Qərbi Azərbaycan, Güney Azərbaycan, Qarabağda etdiyi ağlasıq-maz vəhşiliklər əsərdə yüksək səviyyədə bədii həllini tapmışdır. Hadisələrin bu gedişatı tiqranizmin yaşadığını və bir millətin ruhuna hakim olduğunu sübut edir.

Hadisələr XX əsrin 70-ci illərində Qarabağda Azərbaycana məxsus Alban abidələrinin erməni kilsəsi Eçmiədzinin keşişləri tərəfindən necə oğurlanması ilə davam edir. Təməli Tiqran tərəfindən qoyulan “erməni dövləti” xülyasının reallaşması üçün

Qarabağın ermənilər tərəfindən mənimsənilməsi məqsədi ilə o zamankı SSRİ KP-nın baş katibi Mixail Qorbaçovun arvadı Raisaya ermənilər tərəfindən rüşvət olaraq verilmiş brilyant üzük ortaya çıxır. Əsərin əvvəlki hissələrində “Böyük Ermənistan” naminə yaradılmış “Erməni can vergisi fondu”na hər ay ermənilərin məvaciblərinin 5 faizi məbləğində pul köçürülməsi və bu vergini ödəməyən ermənilərin Azərbaycanın Sumqayıt şəhərində evlərində qətlə yetirilməsi açıqlanır.

Xocalı soyqırımı ilə kulminasiya zirvəsinə yüksələn hadisələr Xocalı olayları zamanı baş vermiş yüzlərlə vəhşətdən yalnız biri – şəhər sakini Fərhadın ailəsinin təmsalında təsvir olunur. O da məlum olur ki, həmin ailəni qəddarcasına məhv edənlərdən biri Fərhadın öz uşaqlıq dostu və kirvəsinin oğlu, Xankəndi sakini Seyran Ohanyandır. Roma sərkərdəsi Tiqranın xəyanət və amansız hərəkətlərinin təsvir olunduğu səhnələr eyni ilə Xocalıda davam etdirilir. Erməni kimliyi və xisləti isə Serj Sarkisyanın Xocalı faciəsindən sonra xarici jurnalistlərə verdiyi mətbuat konfransında incəliyinə qədər əks etdirilir.

Əsərin sonunda isə, təbii olaraq Xocalıda vəhşiliklər törətmiş ermənilərin öz ailələrinin belə faciə yaşadığı, intihar səviyyəsinə gəlib çıxdığı məlum olur.

Ümumiyyətlə, kitabın oxucuya verdiyi mesaj ermənilərin etdikləri vəhşiliklərin bəşəri faciə olduğunu çatdırmaq və buna susmağın ləyaqətsizlik olduğunu bildirməkdir.

-Nədən Tiqranizm?

- Əsərdə nədən “tiqranizm” ifadəsinin başda gəlməsini izah etməkdən ötrü biz gərək ilk əvvəl Tiqranın kimliyini açıqlayaq. O, Roma imperiyasında sərkərdə olmuş ermənidir. Erməni tarixçisi, akademik Nersisyan onun haqqında salnamələr yazır və qeyd edir ki, Tiqran Roma imperiyası daxilində böyük, müstəqil bir erməni dövlətini yaratmışdı. Məntiqi baxımdan yalan, xəstə təfəkkürün məhsulu olan bir şişirtmədən savayı bir şey deyil. Çünki imperiya daxilində müstəqil dövlət ola bilməz. O necə imperiyadır ki, sənin müstəqilliyinə izn verir? Biz özümüz imperiya daxilində yaşamış insanlar kimi həyat təcrübəmizdən də bunun nə dərəcədə yalan olduğunun fərqləndəyik. İmperiyada hakim millət olur, onun

daxilində olan digər millətlərsə tabeçilik əsasında yaşayırlar. Tıqranın zamanında eramızın 50-60-cı illərində ermənilərin balaca bir kilsələri fəaliyyət göstərmiş, onlara bütün təlimatları həmin kilsə verirdi. Təəssüf ki, ermənilər pişiklərini şir kimi təqdim etməyi bacarırlar və dünyanı da bu yalanla oynadırlar. Bəzən əksinə, şirimizi pişik cildinə salırıq. Roma imperiyasının zəiflədiyi zaman Tıqran romalıların torpağına sahib çıxmaq niyyəti ilə onun bir hissəsini erməni dövləti elan etdi. Bu zaman Roma imperiyasının imperatoru Marsel onu atının quyruğuna bağlayıb Qafqazdan Avropaya qədər sürüdü. “Tıqranizm Xocalıda” kitabı “Tıqran sürüldü, tıqranizm sürünür” pərdəsi ilə başlayır. 1917-ci ildə Andronikin Türkiyədə, Naxçıvanda peyda olması, onun Qərbi Azərbaycan, Güney Azərbaycan, Qarabağda törətdiyi hadisələr əslinə baxsan Tıqranın xisləti ilə eyniləşir. İstərsə də, 1988-ci il Sumqayıt, Ağdam hadisələri, türklərin arxadan vurulması və Zori Balayanın Xocalıda etdiyi vəhşilik mahiyyət etibarilə eynidir. Nədən Zori Balayanı deyirəm, erməni saqqallılarını demirəm? Çünki tək erməni milləti yox, bütün dünya Zori Balayanı həkim, jurnalist sayır, amma onun yazdığı “Ruhumuzun canlanması” kitabına göz yumurlar. Bir millətin aydını etdiyi qəddarlıqla, caniliklə necə fəxr edə bilər?

- Oxucularla imza gününüz keçirildi. Hansı təəssüratlarla qayıdıb Eluca xanım həmin imza günlərindən?

- İstanbulda Atsız Kültür Evinə, Sakarya universitetində, Sakaryada Azərbaycansevər şairimiz Dursun bəy Yelkənin rəhbərliyi altında Orhan Kitab Evinə imza günlərim və çoxlu sayda oxucu ilə qrup və fərdi şəkildə söhbətlərim oldu. Bu səfər mənim məsuliyyətimi artırdı, oxucularımın mənədən gözlədikləri mövzunu - bədii formada yazmalı olduğumu dərk etdim.

- Gələcəkdə nə kimi planlarınız var?

- İlk növbədə “Tıqranizm Xocalıda” kitabının teatrda səhnə həllini və ekranda film çəkilişini uğurla başa çatdırmaq. Sonra Qarabağla bağlı yazdığım daha bir romanımı “İnsan və savaş”ı tezliklə bitirmək istəyindəyəm.

Söhbətləşdi: Oktay Hacimusalı

“TARIXİN GİZLİ QORXUSU”

Ayişə Nəbi: Eluca xanım, sizi xoş gördük. Siz xaricdə ölkəmizi yazar kimi təmsil edirsiniz, müxtəlif ölkələrdə görüşləriniz, çıxışlarınız olur. Yazarlıq bir missiyadır. Sizcə, yazarın kimliyi önəmlidir, yoxsa yazdıqları?

Eluca Atalı: Hər ikisi önəmlidir. Əgər bir yazar yazdığına bərabər deyilsə, onda oxucunun nəyinə gərək onun yazıb işığa çıxartdığı ideya? Təəssüf ki, bütün yazarlar idealdan bəhs edir, amma elə bil bu tək oxucuya gərəkdir, yazanın özünə yox. Necə deyərlər, “Ən asan iş başqasına məsləhət verməkdir!” Şəxsən mən, oxuduğum hər hansı bir əsərin arxasında şəxsiyyətli bir yazarı görmək istəyirəm. Qərbdə yazarın kimliyi məsələsi çox zaman xırdalığına qədər öyrənilir, onun haqqında mətbuatda dedi-qodu yazıları getmir. Qərbi tanıdıqca görürəm ki, yazarların çoxusu necə yaşayırsa, onu yazırlar. Açıq cəmiyyət olduğu üçün gizli heç nə yoxdur. Amma bizdə yazarlar ikili dəyərlərlə yaşadıklarından oxucu onun haqqında gizli mənbələrdən əldə olunanı doğru sayır. Gizlilik maraq artırır. Əslində, yazarın gerçək həyatını pərdələyərək yazdığı əsər oxucuya lazımı qədər enerji ötürmür. Elə bunun nəticəsidir ki, bizdə oxucunu arxasınca aparan əsərlər çox nadir hallarda yaranır. Söhbət oxucunu öz dairəsinə salan əsərdən gedir.

Ayişə Nəbi: Yazar millətin dərdlərini yazmalıdır, yoxsa bəşəri hissləri, qarşı tərəfin də ağrılarını, yəni düşməni də sevməlidir?

Eluca Atalı: Qarabağ – Xocalı bizim milli dərdimizdir, mən bu haqda yazıram, amma bunu milli dərd çərçivəsindən çıxarıram. Millidir, çünki mənim yurdum işğaldadır, yurddaşım qanına qəltan edilib. İnsan ölümündən söhbət gedirsə, bu tək-cə milli ola bilməz, həm də bəşəridir. Çünki qarabağlılar bəşərin bir hissəsidir. Yazıçı milli dərdi elə yazmalıdır ki, onun əsərini oxuyanda millətindən, irqindən, dinindən, rəngindən asılı olmayaraq hər xalqın nümayəndəsi orda özünü görsün. Bəşərilik əsərin canında olmalıdır.

Çingiz Aytmatovun əsərlərinin mövzusu qırğız həyatından kənara çıxmır, lakin onun əsərləri tək qırğız üçün deyil, orda insan taleyi var, kommunizmin insanlığa gətirdiyi fəlakət sərgilənir, manqurtlaşma bu gün dünyada qəbul olunmuş bir terminə çevrilib. Eləcə də, Svetlana Alekseyevanın “Müharibənin qadın siması yoxdur” romanı. O romanda müsahibə ancaq ruslardan alınıb, lakin almanın da fəlakəti göstərilib. İnsanlığa yad ideologiyanın insanı məhv etdiyini oxuyan hər kəs o əsərdə özünü görür. Çünki əsər bəşəridir, bəşər övladı olan insanın mahiyyəti ayrı-ayrı hadisələrdə açılır. Matros qadının xatirəsini yadınıza salın. Gecənin zülmət qaranlığında rus hərbi gəmisinə almanlar bomba atırlar, gəmi yanır. Sağ qalanlar özlərini suya atırlar, lakin bu da xilas deyil. Çünki çoxları üzə bilməyib batırlar. Sahilə yetmiş-səksən metr qalıb, bacaran üzüb sahilə çıxmağa çalışır. Qadın xatirəsində deyir ki, mən üzməkdə usta idim, düşündüm, indi ki, gücüm çatır özümlə kimisə sahilə çəkib aparım. Elə də edir!!! Batıb-çıxan birini sahilə qədər sürüyüb aparır. Çıxanda gördüyü səhnəyə mat qalır. Onun çıxartdığı nəhəng, yaralı ağ balıq imiş. Faşist ideologiyasından bütün canlılar ziyan çəkib, tək sosialist düşüncəsində olanlar yox. Buna görə də, faşizmin qeyri-insani olduğundan nə yazırsansa yaz, bəşəri əsər yaratmış olursan. Düşməni sevmək... O necə düşmənçilikdir ki, orda sevgi var! Düşməne sevgi bəsləmək məntiqi baxımdan düz deyil. Sən ona görə onunla düşmən olursan ki, o sənə görə anti-insanidir. Anti-insani olan sevilməz, sevilmir. İkinci dünya savaşında ruslarla almanlar düşmən idilər, ideologiya onları bir-birinə düşmən etmişdi. Lakin insan haqları çərçivəsində, Beynəlxalq Qırmızı Xaçın sərhədsiz ilkin yardım anlaşmasına görə döyüş meydanında olan hər bir yaralıya ilk yardım edilir, xəstəxanalara yerləşdirilirdi. Rus həkimi almanın yarasını sarıyırdı, amma onun vətəninə faşist basqınını yaddaşından silib atmırdı. Sadəcə, insanlıq duyğusu həkimi məcbur edirdi qarşısındakı faşistə insan kimi yanaşsın. Misal üçün, “Tiqranizm Xocalıda” kitabımla bağlı mənə ən çox ünvanlanan tənqid əsərdəki erməni obrazı Aşota humanist yanaşmam ilə bağlı oldu. Belə bir erməni ola bilməz deyib, mənim düşüncəmi rədd edirlər. Mən düşmənimin yadına salmaq istəyirəm

ki, sən adam kimi doğulmusan, bəşər övladısan, sənın dəyişmək imkanın var. Əslində olanı yox, erməninin ola biləcəyini ona göstərmək istəmişəm. Amma burda düşməyə sevgi yoxdur, insanın mahiyyətinə inamdan yaranmış millətində dönüş yarada biləcək sima ortaya qoymaq istəyim var.

Ayişə Nəbi: Türk milləti xırda azlıqlar adı altında bir çox yerdə və zamanda zülm və istibdad görüblər və görürlər. Bu nədən qaynaqlanır, sizcə, niyə türklərə qarşı belə amansızlıq duyurlar?

Eluca Atalı: Bir çox səbəb var, ən birincisi türkün dünyaya sahibləndiyi dövr dünya tarixində gizli bir qorxu yaradıb. Zamanında bu qorxu aşkar idi, amma bu gün o alt şüurda qalır. Buna görə də, türkləri təkləyə-təkləyə əridib sıradan çıxarırlar. Bariz nümunə kimi bizim rus imperiyasında əsir olduğumuz dövrü xatırlayaq. Nə qədər etnik türklər dilini, kimliyini, mədəniyyətini itirdi, bunun nəticəsi olaraq ruhsuz qalıb yer üzündən silindilər. Əslində, dilini itirmək, ruhunu itirmək anlamına gəlir. Asif Ata deyir: “Dil – Ruhani hadisədir!” ... Çaldıran savaşı niyə baş verdi? Dünyada iki imperiya vardı: Şərqdə Osmanlı, Avropada Danimarka. Bu arada ikinci bir türk dövləti olan Azərbaycan böyüyürdü, ərazisi genişləniirdi. Siyasətdə geniş yayılmış omelett əməliyyatından istifadə edərək Azərbaycan və Osmanlı dövləti arasında savaş yaratdılar. Omelett əməliyyatının nəticəsi olaraq biri sınımalı, digəri isə çat verməlidir. Avropa iki türk dövlətini bir-birinə vurmaqla istədiyinə nail oldu. Qeyd edək ki, Şah İsmayılın nənəsi Danimarka kralının qızı idi, Avropa bu əlaqədən istifadə edib Şah İsmayılı Türkiyəyə qarşı qaldıra bildi. Bu gün də, o omelett fəaliyyəti davam edir, lakin adı göz bunu görmür. Bizim sayımız da çoxlarında təşviş yaradır. Siyasətdə say, ərazi baxımından coğrafi böyüklüyə malik olmaq, iqtisadi güc və üstə gəl türk dönməzliyi, bütün bunlar cəmləşib gözlənilməz qüvvə kimi ortaya çıxıb və zaman-zaman çıxıb da. 1918-ci il olaylarına baxsaq, dünyanın türklərdən qorxmağa haqları var. İstanbulun 60 kilometrliyində olan Avropa qoşunlarını Türkiyə darmadağın etdi, Azərbaycanın qonşu dövlətlər arasında tikə-tikə bölünmə planını Türk qoşunu Bakıya girməklə alt-üst etdi. Bütün

bu misallar nəyi göstərir? Türk istədiyi vaxt tarixi gedişatı dəyişə bilər. Əgər istəyirsə...

Ayişə Nəbi: Belə çıxır ki, istəmirlər?

Eluca Atalı: Təəssüf, biz türklər son məqamda qərar veririk, problemimizi vaxtında çözmürük. Amma sonda birdəfəlik, kəskin şəkildə həll edirik hər şeyi.

Ayişə Nəbi: Sizin milli həssaslığınızı bilirik. Kərkük harayınızı duyuruq. Bu yangını ədəbiyyata gətirə bilərsinizmi?

Eluca Atalı: Güman edirəm, siz mənim “Kərküklülər-təklənmiş türklər” məqalələr toplusu nəzərdə tutursunuz. Ədəbi, ictimai, siyasi təhlillər vermişəm o kitabda, amma, Quzey və Güney Azərbaycan dərđini ədəbiyyata çəkdiyim qədər nə Kərkük, nə də digər türk toplumlarının yangısını hələ ki, ədəbiyyata gətirə bilməmişəm. Digər kəlməsini ona görə deyirəm ki, Doğu Türküstandan, Kırdan olan oxucularım da onların dərđini yazmağımı xahiş edirlər.

Ayişə Nəbi: Sizcə, ədəbiyyat bir addım öndə getməli deyilmi, bizdə isə əksinə, hadisələr olur, yaşananlar yaşanır, acılar çəkilir, ədəbiyyat sonra oyanır və sanki Qarabağın ardından yaylıq yelləyən əsərlər yazırlar.

Eluca Atalı: Bu məsələdə sizlə razıyam, təəssüf ki, haqlısınız. Bizdə, sanki təsvir ədəbiyyatı yaranıb, hadisə olub qurtarır, yazar onun dalınca gedib olmuşları qələmə alır. Deyə bilərsiniz, V.Hüqonun “93-cü il” romanı da Fransa burjua inqilabından sonra yazılıb. Lakin orda tarixin mahiyyəti bədii formada şərh edilir, inqilabın insan taleyini udduğu göstərilir. Əslində, ədəbiyyatda Asif Ata dediyi kimi: “Təsvir mənaya xidmət etməlidir. Nərdə yazar rəssamlıq edir”. Lakin burada rəssamlıq edən yazar rənglərdən - onun rəngləri sözdür, o sözdən elə bəhrələnməlidir ki, oxucu gözü ilə gördüyü hadisəni kitabdan oxumasın, olanın mahiyyətini anlasın. Bunun üçün yazarın hadisə ilə bağlı məlumatı, bilgisi azlıq edir, o həm də filosof olmalıdır. Əslində, hadisə dalınca qaçan yazarlarda fəlsəfi fikir yoxdur, sözcülük var. Ata deyir: “Fikir qurtardı, sözü kəsmək gərək. Söz fikrə qulluq etməlidir”. Təəssüf ki, bu səviyyədə yazar təsadüfi hallarda ortaya çıxır. Səbəb yazarların onlara fitrətən verilmiş istedadından olduğu

kimi istifadə edib, özlərini artırmamalarıdır. Bəzən də, ümidverici gənc yazara rast gəlirsən, amma bir neçə ildən sonra ümidin yoxa çıxır, ümid inama çevrilir. Tək fitrətlə yazar olmaq olmaz, yazarlıq zəhmət, öz üzərində müntəzəm, ciddi çalışmaq tələb edir. Bir-iki il parlayan gənc yazar sonra özünü təkrarlamağa başlayır, belə olanda oxucu ondan yeni bir şey öyrənməyib yorulur. Mövzudan uzaqlaşmaq istəməzdim, amma bu da deyiləsi mövzudur. Çoxusunu da şöhrət bataqlığı içinə çəkib əjdaha kimi udur.

Ayişə Nəbi: Asif Atanın Mütləqə İnamı bu gün necə yaşanır?

Eluca Atalı: Əvvəlki kimi!!! Atanın cismani varlığında Ocaq necə qurulubsa, o xətlə davam edir. İdeyalar öyrənilir, öyrədilir, Ocaq Mərəsimləri, Evladlığa qəbul... hər şey Atanın qoyduğu nizam üzrə davam edir. Bilirsiniz ki, Ocaq fəlsəfəsinə görə, insan özündən başlamalı, özünü tanımalı, dəyişməlidir özüylə döyüş vasitəsi ilə. Dəyişməlisən ki, dəyişdirilməyəsən.

Ayişə Nəbi: Bu gün mənəviyyatda baş verən aşınma bizi hara aparır, bu qırğınlara, tökülən qanlara səbəb mənəvi aşınma deyilmi? Bunun qarşısını nə din, nə ədəbiyyat, nə fəlsəfə ala bilmir. Nə düşünürsünüz?

Eluca Atalı: Dünya çirkaba bulaşanda onu müqəddəslik suyu ilə yumaq gərəkdir! Mənim başqalarından fərqim böyük əqidəyə sahib olmağımdır, hamı kimi çirkabı görsəm də, ona batmaq haqqım yoxdur. Çünki Yolum, əqidəm, sahib olduğum fəlsəfəm var – Ocağım var. Bəli, siz haqlısınız, bu gün nə din, nə ədəbiyyat, nə də hər hansı bir ictimai-siyasi quruluşun dəyişib digərini əvəz etməsi dünyanı xilas edə bilməz. Əslində, dünya təkrarlarla doludur, insan yeni nəşə yaradır, amma onda da özünü təsdiqləyə bilməyəndə köhnəyə qayıdır. Beləliklə də, o, dairəyə düşüb fırlanır. Bu vaxta qədər olan bütün izmlər, dinlər və s. hamısı içində yalan gəzdirdi, gəzdirməkdədir, insan üçün yaranan, sözsüz, olanlar hamısı insanın yaratdığıdır, lakin insana yaramadı, çünki insan orda özünü tam görüb təsdiqləyə bilmədi. Bütün ideya və ideologiyalarda insan mərkəzdə yoxdur, o mənimsənilir. İdeya insanın yox, insan onun xidmətçisinə çevrilir. Nəticədə insanı

ideyadan xilas etməyə ehtiyac yaranır. Son on-on beş ili götürək, içində yaşadığımız ən son tarixi. Hadisələr o qədər sürətlə gedir ki, adam özünü dünyada hiss etmək əvəzinə burulğanın mərkəzində hiss edir. Çıxış yolu kimi insana xidmət edən, insanın özünü dəyişmə yolunu, konsepsiyasını işləmiş Ata fəlsəfəsini qoyuram.

Ayişə Nəbi: Kitablarınızın oxucuları, sizcə, hansı təbəqədir və onlar bunu necə qəbul edirlər, yəni müasir gənclər daha çox əyləncəyə meyl edir və bir yandan da sərt fəlsəfəylə maraqlanırlar. Asif Ata ideyaları gənclərə necə təsir edir?

Eluca Atalı: Hər təbəqədən oxucum var, rütbəlisi, rütbəsizi, dörd yaşından doxsan yaşına qədər. Hər kəs özündə nəsə tapır kitablarımdan, əlbəttə, dediklərinə görə. Amma ən çox hansı oxucuların təəssüratını xoşlayıram, - deyə soruşsanız, o zaman deyəcəm ki, lap balaca oxucularımın, hərfləri tanımayanların. Bir neçə valideyn deyib ki, gecələr uşaqları mənim “Gecikmiş oyuncaq” kitabımı onlara verib “Ayı oxu!” - deyirlər. Bu mənim qızıma yazdığım “Ay mənimlə yatmadı” hekayəsidir. Bilirsiniz ki, məndə mövzu məhdudiyəti yoxdur, bəlkə elə ona görədir hər cür oxucum var və həm də onlar çoxmillətlidirlər. Bir də, bütün mövzularımın mərkəzində insan durduğu üçün, yəni insanla bağlı problemi çözmək cəhdinə görədir yəqin ki. Amma yazdıqlarımla hər kəs razılaşmır, misal üçün, “İran hizbullah zindanında” romanım çox qalmaqala səbəb oldu, söyüş, təhqir, ölüm hədəsinə qədər aldım və həm də bu təkcə sırası oxuculardan deyil, yüksək orqanlarda çalışanlardan gəldi. Görünür, sözümlə deyə bilmişəm ki, narahat olurlar. Ən gülməlisi budur ki, romandan hələ cəmi üç hissə çap olunduğu halda bu qədər hücum var. Görək əsər bütöv yayımlananda nələr baş verəcək.

Hər bir dövrdə gənclik əyləncəyə meyilli olub, bu onların yaş dövrü ilə bağlıdır. Yaşlı adam əyləncəyə meyl göstərsə, bu artıq yüngüllük, ömrü hədər xərcləməkdir. Lakin gənclik də yalnız əyləncə ilə kifayətlənməməlidir, müəyyən düşüncə tərzinə sahib olmalıdır. Məsələn ondadır ki, bizim cəmiyyətdə gəncliyə lazım olan ideya ötürülmür. Məsələn, bu gün bizdəki kütləvi informasiya vasitələrindən gənclər nə öyrənə bilirlər? Əslində, ideya baxımından boşluq hər sahədə var. Fəlakət ondadır ki,

sabahımızdır dediyimiz gənclik müəyyən ideyaya bu gün yiyələnməlidirlər, o isə cəmiyyətdə ötürülmür. Şəxsən mən özümü xoşbəxt sayıram ki, gəncliyimin ən erkən çağında Atanı tanıdım, 80-dən artıq fəlsəfi kitabını oxudum, onunla saysız-hesabsız görüşlərim oldu və bütün suallarına cavab aldım. Bu gün Ata ideyaları ilə maraqlanan gənclər var, onlarla münasibət qurur, ideyanı onlara çatdırırıq. İdeyanın ağır olduğunu deyirlər. Razıyam, hansı ideya beş günə hesablanır, tez-tələsik həllini tapır ki? Tələsik olan inqilablardır, bəşərə ziyandan savayı bir şey vermir. İdeya insana ömrünü kökləməyə, özünü yaratmağa lazımdır. Bu gün cəmiyyətdə pis mənada rəngarənglik o qədər çoxdur ki, göz qamaşır, insan aldanır, həyatsa bu parıltıların içində itib-batır. Təəssüf ki, bu hələ də yetərinəcə deyil. Amma mən hər zaman olduğu kimi, indi də oxucularımı Mütləqə İnam fəlsəfəsini öyrənməyə çağırıram.

Ayişə Nəbi: Əsərlərinizdə ermənilərin törətdikləri yaxşı təsvir olunur, sizcə, bu əsərləri onlar oxuyanda nə düşünürlər, fəxr edirlər ki, biz belə işlər tutmuşuq, yoxsa?

Eluca Atalı: Erməni səhvini görməyən və ya fəlakətini dərk etməyən bir millət təsiri bağışlayır mənə. Mən onları belə qəbul edirəm. Dəfələrlə ermənilərlə Qarabağ və Xocalı haqda söhbətim olub, təkcə İrəvan yox, Suriya, Türkiyə, Livan erməniləri ilə bu mövzuda uzun-uzadı müzakirələrimiz olub. Gərək nə qədər ləyaqətsiz olasan ki, Zori Balayanı özünün aydını sayasan. Sayırlar..."Tiqranizm Xocalıda" kitabımı oxuyan erməni "Həddən artıq türkcü-millətçi mövqeyindən yazmısan bu kitabı" - dedi. Mənsə cavabında "Nə düşünürdün, erməni mövqeyindənmi yazacaqdım Xocalını?"- deyə soruşdum. Xocalı olayından sonra az-çox ləyaqəti olan erməni aydını, yazarı öz millətinin fəlakətinə görə etirafla çıxış edib türkdən üzr istəməliydi. Lakin bunu edə bilmədilər. Adı gedən kitabımda əsərin qəhrəmanı Aşotun Xocalıdan sonra intihar yolunu tutmasını ona görə yazdım ki, eyyyy... erməni, sənin Xocalıdan sonra yaşamaq haqqın yox idi.

Ayişə Nəbi: Yeni nəsillər yeni ideyalar istəyir, bu gün biz onları qane edirikmi, gənclərin beynini qidalandıra bilirikmi?

Eluca Atalı: Təəssüf ki, yox cavabı verəcəm. Yeni ideyanı

yazacaq yazarın özü yenilənməlidir, dünyaya, həyata, insana yeni baxışı olmalıdır. Ata deyir: “Təzə köhnənin əvvəli, köhnə təzənin sonu”. Ədəbiyyat yeni-köhnə dairəsindən çıxıb bilmir. Bəzən orijinal görünmək xatirinə sözü əzən qələm sahiblərini də görürəm. Ümumilikdə dairə içində fırlananlar çoxdur. Yazarın əqidəsi olmayanda, öz tutduğu yol olmayanda, onun enerjisinin çoxu boş xərclənir. İndi əqidəli yazara rast gəlmək çətindir, çünki zaman üstü yaşanırlar, həyatın ortasındadırlar. Həyat da ki, çirkəblə dolu, buna görə bulaşmış qələm sahibləri. Yaradıcılıq köhnəni yıxıb yenini yaratmaqdır. Əgər köhnə də qalacaqsa, onda sənin yaratdığının nəyi yenidir?

Ayişə Nəbi: Son olaraq əsərləriniz haqqında bir az danışa bilərsinizmi?

Eluca Atalı: Üç gün əvvəl “Salam, eşq” romanımın ilk variantını bitirdim. Qarşıda Özbəkistan və Türkiyəyə səfərlərim var, imza günlərim, özbəkçə yeni yayımlanmış “Özünü gətir” kitabımın Daşkənd universitetində tanıtımı və Səmərqənd, Buxara, Xəzəndə görüşlərim, Türkiyədə televiziya proqramım və s. Bu üzdən səfərdən qayıtdıqdan sonra romanı çapa hazırlayacam. İki il əvvəl başladığım Qarabağ və Xocalıdan bəhs edən, hadisələrin bir hissəsi də sizin Haqqıxanlı kəndində baş verən “Müharibədə qalib yoxdur” romanımı bitirməyə cəhd edəcəm. “Bataqlıq” adlı iri həcmli hekayəmi redaktə etməliyəm, isveççə yazdığım “Ana göyərçin yem tapdı” uşaq kitabımı bir də gözdən keçirib yayıma təqdim etmək istəyirəm. Bütün bunları bitirməmiş yeni əsərə başlamaq istəmirəm. Amma yaradıcılıq gözlənilməzlikdir, həmişə söz verirəm, ideya gələndə isə özümə nəzarəti itirirəm. Çünki, o sel kimi gəlib bütün istəklərimi yuyub-aparır...

Ayişə Nəbi: Təki ilhamınız sel kimi gəlsin, Eluca xanım, maraqlı söhbət üçün təşəkkür edirəm.

Eluca Atalı: Buyurun, çox sağ olun.

Kitabın içindəkilər

Asif Ata. Döyüş hələ başlanmayıb – başlanmalıdır	3
Əntiqə Qonaq. Təkrarlanan tariximizə dəyişməyən yanaşmamız	4
“Nalşəkili mühasirə” (dram)	7
Ülkər Priyeva. Vətən tarla kimidir, o görək hər an alaq otlarından təmizlənsin!	62
Erməni suda asan əriyəcək şəkər deyil... ..	67
Çanaqqala şahidi Qarabağımın talismanıdır!	72
Oqtay Hacımusalı. “Ermənilər bizdən İŞİD obrazı yaradır”	76
Ayişə Nəbi. “Tarixin gizli qorxusu”	81

Annotasiya

Eluca Atalının "Nalşəkilli mühasirə" kitabı dram janrında yazılmış beş pərdəli, on beş şəkilli tarixi əsərdir.

Əsərdə hadisələr I dünya savaşının Anadolu cəbhəsindəki rus qoşununun yerləşdiyi hərbi qərargahdan başlayır. Türkiyəni zəbt etmək istəyən Rusiya Türkiyənin daxilindəki türkə düşmən qüvvələri özünə yardıma çağırır. 1914-cü il 20 dekabrda rus çarı II Nikolay Anadoludakı rus qoşununun vəziyyətini öyrənməkdən ötrü cəbhəyə gəlir və bu zaman onun dincəlmək üçün cəmi on beş dəqiqə zamanı var. Fitrətən hiyləgər olan ermənilər burda da fürsətdən bəhrələnərək öz elçilərini - katalikos V Gevorgu çarın yanına hərbi qərargaha göndərirlər. O, rus-fars savaşında olduğu kimi, "ermənilər yenə də sizin sıranızdadır" - bəyan edib, əvəzində Rusiyanın Türkiyə üzərində qələbəsindən sonra Anadoluda erməni dövləti qurulması üçün sadaladığı torpaqları onlara verməsini xahiş edir. Çar razılaşır, katalikos isə çara Satenik adında erməni qadınını hədiyyə edir. Lakin 1917-ci ilin fevralında Rusiyada baş verən burjua inqilabı nəticəsində çarın taxt-tacı inqilabçılar tərəfindən laxlayır, ikihakimiyətlik yaranır. Ölkə daxilində başlayan iç savaş çarı məcbur edir ki, Türkiyədən qoşununu geri çəksin. Əlbəttə, rus qoşununun Türkiyədən qənimətsiz çıxması nəinki Rusiya, ermənilər üçün də bərişiləsi hal deyil. Bu zaman Andronik rus qərargahına hücum edib, rusların erməniləri aldadıb, onları meydanda türklərlə tək qoyduğunu söyləyir. Lakin Anadolu cəbhəsinin generalı Fyodorov ona bildirir ki, ermənilər bundan sonra Rusiyanın Cənubi Qafqaz siyasətinə xidmət edəcəklər və qazandıqları torpaq Azərbaycandan olacaq. Bundan sonra Andronikin Naxçıvan, Qərbi Azərbaycan, Güney Azərbaycan, Zəngəzur, Qarabağa olan hücumları əsərdə böyük yer alır.

Nuru Paşa Gəncə-Bakı istiqamətindən, Qara Bəkir Paşa Qərbi Azərbaycan-Naxçıvan istiqamətindən öz qoşunları ilə Azərbaycana girib daşnak-kommunist vəhşilərini təmizlədikləri zaman Andronik Naxçıvandan qaçmaq məcburiyyətində qalır. Lakin Azərbaycandan çıxacağı bütün qapılar bağlanıb və həm də Xankəndini Qarabağda quracaqları erməni dövlətinin baş kəndi sayan Andronik Qarabağı işğal etmədən rahat ola bilmir. Bu zaman Zəngəzur bəyi Sultan bəyə

məktub yazıb, Dərbəndə getməli olduğunu və buna görə Azərbaycanı tərk edərkən Qarabağdan gəlib keçməsi üçün ona izn verilməsini rica edir. Sultan bəy onun hiyləsini anlayır və Qarabağa gəlməsi üçün izn verir. Burdan da Sultan bəy və onun qardaşı, Gəncənin general qubernatoru Xosrov bəy arasında Androniklə bağlı uzun mübahisə başlanır. Amma Sultan bəy bütün tədbirləri əvvəlcədən görmüşdü, Andronikin qaniçənliyindən cana gəlmiş Qarabağdakı erməni kəndliləri Sultan bəy ətrafında birləşmişdilər. Sultan bəy məktubunda "Qarabağa gələ bilərsən, amma bir şərtlə, silahları Şuşada qoyaraq keçib gedəcəksən" yazır. Andronik Sultan bəyin bu şərti ilə razılaşır, amma gizləndə erməni kəndliləri ilə sazişə girir ki, siz əvvəlcədən silah və döyüş sursatlarını dağdan aşıracaqsınız. Andronik otuz minlik ordu ilə dağı silahsız aşır, Zəngəzurun Zabux dərəsinə enir və həmin anda da aldandığını anlayır. Çünki erməni kəndliləri bütün silahları Sultan bəyə təhvil vermişdilər. Bu savaşda yalnız səksən doqquz nəfəri – uşaqları və qadınları əfv edib qoşundan ayıran Sultan bəy, Andronikin bütün qoşununu süquta uğradır. Andronik keşişi öldürüb onun paltarlarını geyinərək iki körpə uşaqla eşşəyin üzərində Zabux dərəsindən keçib gedir.

"Məqsədə çatmaq üçün bütün vasitələrdən bəhrələnmək məqbuldur" ideyası ilə yaşayan daşnaklar, 1914-cü ildə çara bağışladıkları Sateniki 1918-ci ildə Kremlə göndərüb Leninə hədiyyə edirlər. Türk qoşunu Naxçıvana girdikdə Andronik və sadıq silahdaşı Haykaz müsəlman qadının paltarını geyib, çadraya bürünərək qaçıb gizləniirlər, Sateniki isə qoşunun qarşısına yalnız çıxarırlar.

Eluca Atalı

NALŞƏKİLLİ MÜHASİRƏ

Bakı - “Müəllim” nəşriyyatı – 2019

“Müəllim” nəşriyyatında çap olunmuşdur.

Çapa imzalanmışdır: 15.01.2018. Sifariş № 7.
Kağız formatı 60×84^{1/16}. 5,75 ç.v. Sayı 500.